

ΚΕΙΜΕΝΑ - ΕΙΚΟΝΕΣ: ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΑΓΑΝΑΣ

ΤΙΜΗ: 9.90€

ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ

ΜΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΗ

650 π.Χ.	9.000 ΚΗΦΟΙ ΣΕ ΟΜΟΙΟΥΣ 30.000 ΚΗΦΟΙ ΣΕ ΠΕΡΙΟΧΟΥΣ
500 π.Χ.	15.000-20.000 ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ 50.000 ΠΕΡΙΟΙΚΟΙ 150.000-200.000 ΕΙΛΩΤΕΣ

ΚΑΘΕ ΣΠΑΡΤΙΑΤΗΣ ΛΑΜΒΑΝΕ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΗΦΟ ΤΟΥ 70 ΜΕΔΙΜΝΟΥΣ ΚΗΦΩΝ ΚΑΙ ΚΑΘΕ ΣΠΑΡΤΙΑΤΗΣ Α 12 ΚΗΦΩΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΟΓΗ ΠΟΣΟΤΗΤΑ ΥΓΡΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ. (1 ΜΕΔΙΜΝΟΣ=31,84 ΛΙΤΡΑ)

ΓΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΣΤΕΝΥΚΛΑΡΟΥ
3.000 ΚΗΦΟΙ ΣΕ ΟΜΟΙΟΥΣ

ΟΡΟΣ ΠΑΡΝΩΝ (1957 μ.)
ΕΙΛΩΤΟΣ ΜΑΡΜΑΡΟ
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΑΡΦΩΝ ΚΑΙ ΡΑΒΔΩΝ

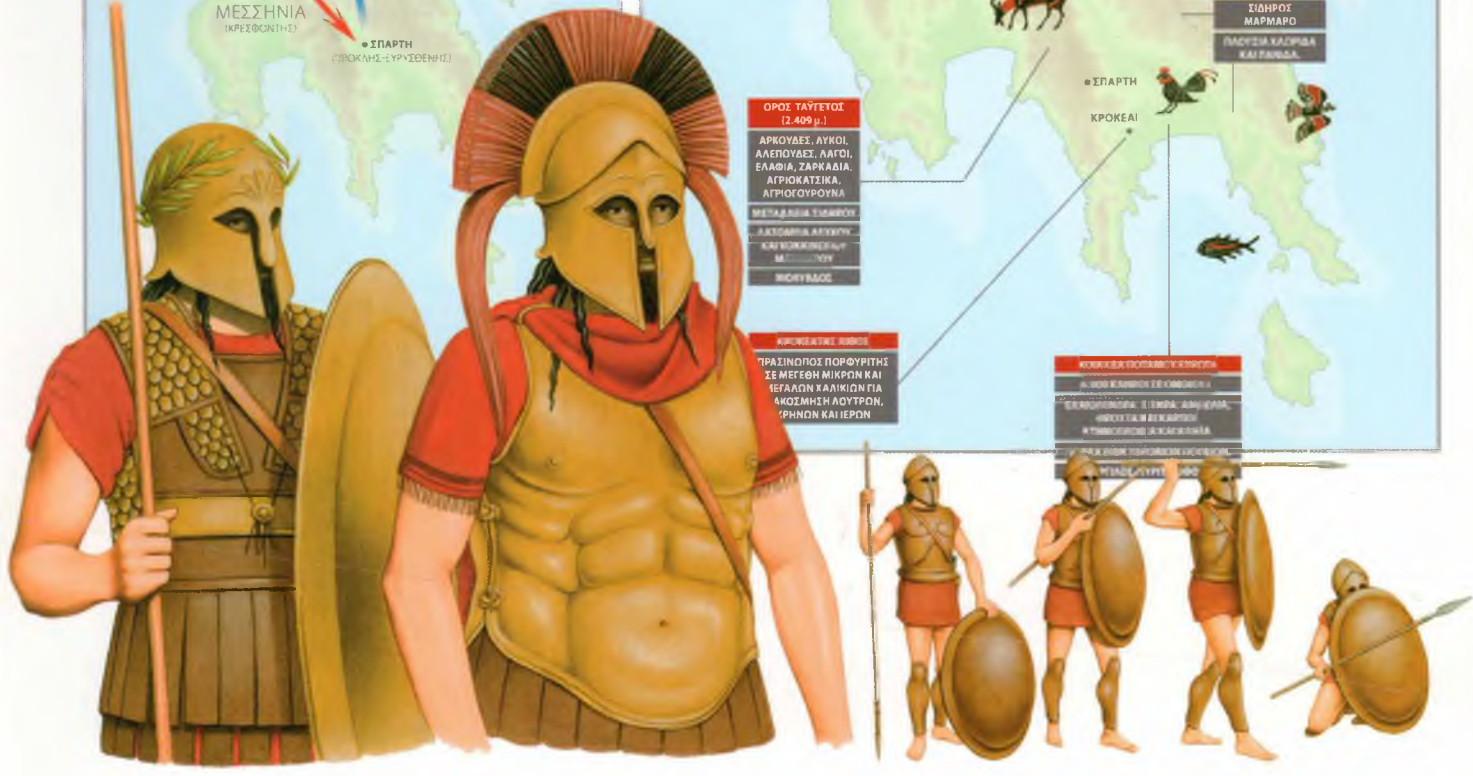
ΟΡΟΣ ΤΑΡΤΕΤΟΣ (2.409 μ.)
ΑΡΧΟΝΤΕΣ, ΛΥΚΟΙ, ΑΣΠΟΥΡΕΣ, ΛΑΓΟΙ, ΕΛΑΦΙΑ, ΖΑΡΚΑΛΙΑ, ΑΓΡΙΟΚΑΤΣΙΚΑ, ΑΓΡΙΟΟΥΡΟΥΝΑ

ΜΕΤΑΒΛΙΒΑΝ ΤΥΜΒΩΝ
ΑΚΤΩΝΑΡΙΑ, ΑΓΚΥΡΩΝ ΚΑΙ ΚΟΜΜΟΝΟΡΕΥΜΑΤΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ
ΤΡΑΣΙΝΟΠΟΣ ΠΟΡΦΥΡΙΤΗΣ ΣΕ ΜΕΓΕΘΗ ΜΙΚΡΩΝ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΩΝ ΧΑΛΙΚΩΝ ΓΙΑ ΑΚΟΣΜΗΝ ΛΟΥΤΡΩΝ, ΚΡΗΝΩΝ ΚΑΙ ΙΕΡΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΦΥΡΤΗΣ
Α. ΟΜΟΣ ΚΗΦΩΝ ΣΕ ΟΜΟΙΟΥΣ
Β. ΑΓΕΙΟΠΛΑΣΤΙΚΗ-ΓΑΥΠΤΙΚΗ - ΧΑΛΚΙΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΑΓΑΛΜΑΤΙΔΙΑ - ΛΑΚΩΝΙΚΑ ΑΝΑΓΛΥΦΑ - ΓΟΡΓΟΝΕΙΑ - Ο ΤΕΡΑΤΟΜΟΡΦΟΣ ΤΥΦΩΝΑΣ - ΜΟΥΣΙΚΗ-ΧΟΡΟΣ - ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΥΣΙΩΝ (669 π.Χ.)

ΜΕΛΑΝΟΓΡΑΦΙΑ
Α. ΜΕΛΑΝΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΣΠΑΡΤΗ
Β. ΜΕΛΑΝΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΑΘΗΝΑ

ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ. ΜΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

ΕΝΑΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ 124 ΕΓΧΡΩΜΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ • ΠΑΝΩ ΑΠΟ 200 ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ • 20 ΧΑΡΤΕΣ • ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ ΜΑΧΩΝ ΚΑΙ ΔΟΜΗΣ ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ • ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΩΝ • ΑΡΧΑΙΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ • ΜΟΝΑΔΙΚΕΣ ΣΥΝΘΕΣΕΙΣ • ΠΙΝΑΚΕΣ • ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΠΑΡΤΙΑΤΗ ΟΠΛΙΤΗ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΝΟΠΛΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟ ΤΟΥ

Α ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΗ

ISBN: 987-960-98300-0-3

9 789609 830003

• ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ - ΤΥΝΔΑΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΑΤΡΕΙΔΕΣ (ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙ - ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΔΩΡΙΩΝ - ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ) - ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ - ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ
 • Α' ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ - ΙΔΡΥΣΗ ΤΑΡΑΝΤΑ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ (ΟΜΟΙΟΙ - ΠΕΡΙΟΙΚΟΙ - ΕΙΛΩΤΕΣ) - ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ - ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΣΩΜΑΤΑ - ΔΩΡΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ - ΛΑΚΩΝΙΚΟ ΑΛΦΑΒΗΤΟ
 • ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ - ΘΡΗΣΚΕΙΑ-ΓΙΟΡΤΕΣ - ΝΑΟΣ ΧΑΛΚΙΟΙΚΟΥ ΑΘΗΝΑΣ - ΙΕΡΟ ΑΜΥΚΛΑΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ - ΙΕΡΟ ΟΡΘΙΑΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ - ΤΟ ΞΘΑΝΟ ΤΗΣ ΘΕΑΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ
 • ΑΓΓΕΙΟΠΛΑΣΤΙΚΗ-ΓΑΥΠΤΙΚΗ - ΧΑΛΚΙΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΑΓΑΛΜΑΤΙΔΙΑ - ΛΑΚΩΝΙΚΑ ΑΝΑΓΛΥΦΑ - ΓΟΡΓΟΝΕΙΑ - Ο ΤΕΡΑΤΟΜΟΡΦΟΣ ΤΥΦΩΝΑΣ - ΜΟΥΣΙΚΗ-ΧΟΡΟΣ - ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΥΣΙΩΝ (669 π.Χ.)
 • Β' ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ - ΤΥΡΤΑΙΟΣ) - ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΠΑΡΤΗΣ-ΤΕΓΕΑΣ - ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΕΠΙΛΕΚΤΩΝ (545 π.Χ.) - «ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ» - ΑΝΤΙΤΥΡΑΝΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
 • ΧΙΛΩΝ - ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ Α - ΔΗΜΑΡΤΟΣ - ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ - ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ - ΚΟΙΝΑ ΣΥΣΣΙΤΙΑ (ΦΙΛΙΠΠΑ) - ΚΡΑΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΒΙΧ - ΚΥΝΗΓΙ - ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΣΣΕΣ - ΑΓΟΓΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ
 • ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ - ΠΛΑΤΑΝΙΣΤΑΣ - ΚΡΥΠΤΕΙΑ - Η ΔΙΑΜΑΣΤΙΓΩΣΗ ΤΩΝ ΕΦΘΩΝ - ΑΘΛΗΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΝΕΩΝ - Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΗΣ ΟΠΛΙΤΗΣ (ΚΡΑΝΟΣ - ΛΟΦΙΟΣΤΑΤΗΣ - ΛΟΦΙΟ, ΘΩΡΑΚΑΣ - ΜΙΤΡΑ ΠΕΡΙΒΡΑΧΙΩΝΙΟ - ΠΕΡΙΠΗΧΙΟ, ΠΕΡΙΜΗΡΙΔΕΣ - ΠΕΡΙΚΗΝΜΙΔΕΣ - ΠΕΡΙΦΟΥΡΙΑ - ΕΠΙΠΟΔΙΑ, ΔΟΥΥ - ΑΙΧΜΗ - ΣΤΑΥΡΟΤΗΡΑΣ - ΑΚΟΝΤΙΟ, ΤΕΛΑΜΩΝΑΣ - ΚΟΛΕΟΣ - ΞΙΦΟΣ, ΑΣΠΙΔΑ - ΠΟΡΠΑΚΑΣ - ΑΝΤΙΛΑΒΗ) - ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟ ΚΡΑΝΟΣ - ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ - ΟΙ 300 «ΠΠΕΙΣ» - ΜΟΡΕΣ ΙΠΠΙΚΟΥ - ΝΑΥΤΙΚΟ - ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ - ΣΚΥΤΑΛΕΣ
 • ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ - Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΑΝΤΙΝΕΙΑΣ (418π.Χ.) - ΕΝΩΜΟΤΙΑ-ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΥΤΑ - ΟΙ ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ ΣΤΗ ΜΑΧΗ - ΠΕΡΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

ΚΕΙΜΕΝΑ - ΕΙΚΟΝΕΣ: ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΑΓΑΝΑΣ

ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ

ΜΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΗ

ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ

ΜΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Συγγραφέας - Εικονογράφηση

Γιώργος Μπαγανάς

Εκδότης - Διευθυντής

Γιώργος Ν. Χριστογιαννάκης,

Δημιουργικό - Σελιδοποίηση - Εξώφυλλο

Γιάννης Γιαννακόπουλος

Διαχωρισμοί - Επεξεργασία εικόνας & Χαρτών

Γιάννης Γιαννακόπουλος

Εκτύπωση

ΗΛΙΑΝΘΟΣ ΑΒΕΕ

Σ. Γκρίτση 14, 136 71 Αχαρναί

Διάθεση - Διανομή

Άργος Α.Ε. Πρακτορείο διανομής Τύπου,

Ιερά Οδός 150, 12242 Αιγάλεω

Εκδόσεις

ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΗ ΕΠΕ

Λεωφόρος Μεσογείων 10, Αμπελόκηποι 11527, Αθήνα,

τηλ.: (210) 7716390, 7714199, fax: (210) 7717357

www.hellenicdefense.gr, email: helldefe@hellenicdefense.gr

Υπεύθυνος Σύμφωνα με το Νόμο

Γιώργος Ν. Χριστογιαννάκης

*Απαγορεύεται σε οποιονδήποτε η αναδημοσίευση άρθρων, αποσπασμάτων,
ή άλλου υλικού χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΛΑΚΕΔΑΙΜΩΝ.....	10	ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ – ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ.....	32
ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ.....	13	ΘΡΗΣΚΕΙΑ-ΓΙΟΡΤΕΣ.....	36
ΤΥΝΔΑΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΑΤΡΕΙΔΕΣ.....	14	• ΝΑΟΣ ΧΑΛΚΙΟΙΚΟΥ ΑΘΗΝΑΣ.....	36
• ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙ.....	17	• ΙΕΡΟ ΑΜΥΚΛΑΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ.....	36
• ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΔΩΡΙΕΩΝ.....	18	• ΙΕΡΟ ΟΡΘΙΑΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ.....	37
• ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ.....	18	ΤΟ ΞΟΑΝΟ ΤΗΣ ΘΕΑΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ.....	39
ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ.....	22	ΑΓΓΕΙΟΠΛΑΣΤΙΚΗ-ΓΛΥΠΤΙΚΗ.....	40
ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ.....	24	ΧΑΛΚΙΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΑΓΑΛΜΑΤΙΔΙΑ.....	42
Α΄ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.....	24	ΛΑΚΩΝΙΚΑ ΑΝΑΓΛΥΦΑ.....	44
ΙΔΡΥΣΗ ΤΑΡΑΝΤΑ.....	25	ΓΟΡΓΟΝΕΙΑ.....	48
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ.....	26	Ο ΤΕΡΑΤΟΜΟΡΦΟΣ ΤΥΦΩΝΑΣ.....	49
• ΟΜΟΙΟΙ.....	26	ΜΟΥΣΙΚΗ-ΧΟΡΟΣ.....	50
• ΠΕΡΙΟΙΚΟΙ.....	26	ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΥΣΙΩΝ (669 π.Χ.).....	52
• ΕΙΛΩΤΕΣ.....	26	Β΄ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.....	52
ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ.....	28	• ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ.....	52
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΣΩΜΑΤΑ.....	28	• ΤΥΡΤΑΙΟΣ.....	52
• ΒΑΣΙΛΕΙΣ-ΓΕΡΟΥΣΙΑ-ΕΦΟΡΟΙ-ΑΠΕΛΛΑ.....	28	ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΠΑΡΤΗΣ-ΤΕΓΕΑΣ.....	54
ΔΩΡΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ - ΛΑΚΩΝΙΚΟ ΑΛΦΑΒΗΤΟ.....	30	ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΕΠΙΛΕΚΤΩΝ (545 π.Χ.).....	54

«ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ».....	54	• ΠΕΡΙΜΗΡΙΔΕΣ - ΠΕΡΙΚΝΗΜΙΔΕΣ	
ΑΝΤΙΤΥΡΑΝΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	54	- ΠΕΡΙΣΦΥΡΙΑ - ΕΠΙΠΟΔΙΑ	79
ΧΙΛΩΝ	56	• ΔΟΥΡΥ - ΑΙΧΜΗ - ΣΤΑΥΡΩΤΗΡΑΣ - ΑΚΟΝΤΙΟ	79
ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ Α΄ - ΔΗΜΑΡΑΤΟΣ	56	• ΤΕΛΑΜΩΝΑΣ - ΚΟΛΕΟΣ - ΞΙΦΟΣ.....	79
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ	58	• ΑΣΠΙΔΑ - ΠΟΡΠΑΚΑΣ - ΑΝΤΙΛΑΒΗ.....	79
ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ	58	ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟ ΚΡΑΝΟΣ.....	81
ΚΟΙΝΑ ΣΥΣΣΙΤΙΑ (ΦΙΔΙΤΙΑ)	60	ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ	86
ΚΡΑΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΝΙΧ	62	ΟΙ 300 «ΙΠΠΕΙΣ»	89
ΚΥΝΗΓΙ.....	65	ΜΟΡΕΣ ΙΠΠΙΚΟΥ.....	90
ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΣΣΕΣ	68	ΝΑΥΤΙΚΟ.....	91
ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ	70	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ.....	94
ΑΘΛΗΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΝΕΩΝ.....	72	ΣΚΥΤΑΛΕΣ	95
ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.....	74	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ	96
ΠΛΑΤΑΝΙΣΤΑΣ - ΚΡΥΠΤΕΙΑ	74	Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΑΝΤΙΝΕΙΑΣ (418π.Χ.).....	98
Η ΔΙΑΜΑΣΤΙΓΩΣΗ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ.....	75	ΕΝΩΜΟΤΙΑ-ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΥΑ	100
Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΗΣ ΟΠΛΙΤΗΣ	76	ΟΙ ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ ΣΤΗ ΜΑΧΗ.....	106
• ΚΡΑΝΟΣ - ΛΟΦΙΟΣΤΑΤΗΣ - ΛΟΦΙΟ.....	79	ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ.....	108
• ΘΩΡΑΚΑΣ - ΜΙΤΡΑ.....	79	ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ.....	118
• ΠΕΡΙΒΡΑΧΙΟΝΙΟ - ΠΕΡΙΠΗΧΙΟ.....	79	ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	120

ΝΟΜΟΙΣ ΠΕΙΘΟΥ
ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΝ ΣΕΒΟΥ
ΓΝΩΘΙ ΣΕΑΥΤΟΝ
ΑΡΧΕΙΝ ΤΕ ΚΑΙ ΑΡΧΕΣΘΑΙ
ΝΙΚΑΝ Η ΑΠΟΛΛΥΣΘΑΙ

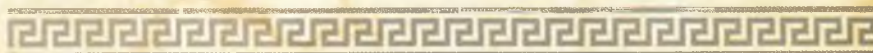
ΠΕΙΘΑΡΧΗΣΕ ΣΤΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ
ΣΕΒΑΣΟΥ ΤΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟ
ΓΝΩΡΙΣΕ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΣΟΥ
ΜΑΘΕ ΝΑ ΔΙΟΙΚΕΙΣ ΚΑΙ ΝΑ ΔΙΟΙΚΕΙΣΑΙ
ΝΑ ΝΙΚΑΣ Ή ΝΑ ΠΕΘΑΙΝΕΙΣ

ΛΑΚΕΔΑΙ

ΝΥΝΩΝ

Στο διάβα των αιώνων, πολλοί ήταν αυτοί που θαύμασαν το μεγαλείο της Σπάρτης. Το ίδιο πολλοί, ήταν και αυτοί που μίσησαν, πολέμησαν και τελικά κατέστρεψαν την πόλη-στρατόπεδο.

Όλοι οι προηγούμενοι, αλλά και οι ίδιοι οι Σπαρτιάτες, δεν μας άφησαν πολλά περιθώρια, να κατανοήσουμε το πώς και το γιατί, όλα ήταν διαφορετικά στην πολιτεία των Λακεδαιμονίων.

Ακόμα και σήμερα, δεν υπάρχει τρόπος να καταγραφούν όλα τα αρχαιολογικά ευρήματα που υπάρχουν και είναι διασκορπισμένα σε συλλογές και σε μουσεία σ' όλο τον κόσμο.

Ό,τι λοιπόν δεν ισοπέδωσαν οι Γοθικές ορδές του Αλάριχου (396 μ.Χ.) και δεν κονιορτοποίησε ο Γάλλος Αββάς Fourmont (1730 μ.Χ.), καθώς και όσα περιγράφουν τα κείμενα των αρχαίων ιστορικών, σκιαγραφούν την εικόνα της Δωρικής Σπάρτης στα αρχαϊκά και πρώιμα κλασσικά χρόνια.

Αυτή την πόλη και τους ανθρώπους της προσπάθησα να εικονογραφήσω. Από την εγκατάσταση των Δωριέων στη Λακωνία (1000 π.Χ.) μέχρι τους Περσικούς Πολέμους (480 π.Χ.).

ΛΑΚΕΔΑΙΜΩΝ

Λακεδαίμων είναι η εύφορη κοιλάδα του Ευρώτα, όπου η κόρη του, η Σπάρτη, παντρεύτηκε το Λακεδαίμονα, το γιό της Ταυγέτης.

Λακεδαίμων είναι η ιερή γη των δίδυμων αδελφών της Ωραίας Ελένης, του Κάστορος και του Πολυδεύκη.

Λακεδαίμων είναι ο Πάρνων και ο Ταυγέτος με τα πολύτιμα ορυκτά και τα πολλά θηράματά τους. Λακεδαίμων είναι ο τόπος όπου νομοθέτησε ο Λυκούργος και τραγούδησε ο Τυρταίος, όπου έζησε ο φιλόσοφος Χίλων και υπερασπίστηκε ο θρυλικός βασιλιάς Λεωνίδας.

Λακεδαίμων είναι η χώρα των πολεμιστών αλλά και των ειλιτών, της ελευθερίας αλλά και της απομόνωσης.

Η Λακεδαίμων τελικά, ήταν και αυτή, χώρα ελληνική.

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ

Σύμφωνα με την παράδοση των αρχαίων Λακεδαιμονίων, πρώτοι κάτοικοι της περιοχής ήταν οι Λέλεγες. Από το βασιλιά τους Λέλεγα, ξεκίνησε η γενιά των ιστορικών προσώπων, που με τα ονόματά τους καθόρισαν την περιοχή.

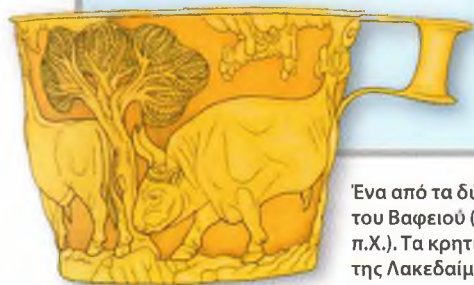
Ο **ΛΕΛΕΞ** είχε δύο γιους, το **ΜΥΛΗ** και τον **ΠΟΛΥΚΛΩΝΑ**. Ο Πολυκλών παντρεύτηκε την κόρη του βασιλιά του Άργους **ΜΕΣΣΗΝΗ** και αφού κατέλαβε τη χώρα δυτικά της Λακεδαίμονος, έδωσε στην περιοχή το όνομά της και εγκαταστάθηκε στην Ανδανία. Ο γιος του Μύλη, **ΕΥΡΩΤΑΣ**, που τον διαδέχτηκε στο θρόνο, διοχέτευσε στη θάλασσα, το νερό που λίμναζε στην κοιλάδα και το ποτάμι που έμεινε να ρέει, ονομάστηκε Ευρώτας.

Η **ΣΠΑΡΤΗ**, κόρη του Ευρώτα, παντρεύτηκε το **ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΑ**, γιο της **ΤΑΪΓΕΤΗΣ** και του Δία. Έτσι η χώρα και οι κάτοικοί της πήραν το όνομα του βασιλιά Λακεδαίμονα, ο Ταΰγετος πήρε το όνομά της μητέρα του και η πόλη που ίδρυσε, το όνομα της γυναίκας του.

Ο γιος του Λακεδαίμονα και της Σπάρτης ήταν ο **ΑΜΥΚΛΑΣ**, που ίδρυσε την ομώνυμη πόλιν. Από τους γιους του, ο μεγαλύτερος **ΑΡΓΑΛΟΣ** και στη συνέχεια ο **ΚΥΝΟΡΤΑΣ** τον διαδέχτηκαν στο θρόνο, ενώ ο μικρότερος **ΥΑΚΙΝΘΟΣ** σκοτώθηκε κατά λάθος από τον ερωτευμένο Απόλλωνα, που τον μεταμόρφωσε σε άνθος.

Ο **ΟΪΒΑΛΟΣ**, γιος του Κυνόρτα, παντρεύτηκε τη Γοργοφόνη, κόρη του μυθικού ήρωα Περσέα. Από το γάμο αυτό, γεννήθηκε ο περίφημος **ΤΥΝΔΑΡΕΩΣ**, γενάρχης της δυναστείας των Τυνδαριδών, των πρωταγωνιστών του Τρωϊκού πολέμου.

Ο **ΙΠΠΟΚΟΩΝ**, όμως, ως μεγαλύτερος, αμφισβήτησε τη βασιλεία από τον Τυνδάρεω και με τη βοήθεια του άλλου αδελφού, **ΙΚΑΡΙΟΥ**, τον εκδίωξε από τη Σπάρτη. Ο Τυνδάρεωσ κατέφυγε στη Πελλάνα ή κατ' άλλους στη Μεσσηνή, αλλά με τη βοήθεια του Ηρακλή, επέστρεψε και πάλι ως βασιλιάς στη Σπάρτη.

Ένα από τα δύο χρυσά κύπελλα μυκηναϊκής εποχής που βρέθηκαν στο θολωτό τάφο του Βαφειού (αρχαία Φάρις) και χρονολογήθηκαν στα μέσα της δεύτερης χιλιετίας (1500 π.Χ.). Τα κρητικά στοιχεία στην τεχνοτροπία των κυπέλλων μαρτυρούν και τις επαφές της Λακεδαίμονος με την Κρήτη, πιθανόν, μέσω των Κυθήρων - Αντικυθήρων.

ΤΥΝΔΑΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΑΤΡΕΙΔΕΣ

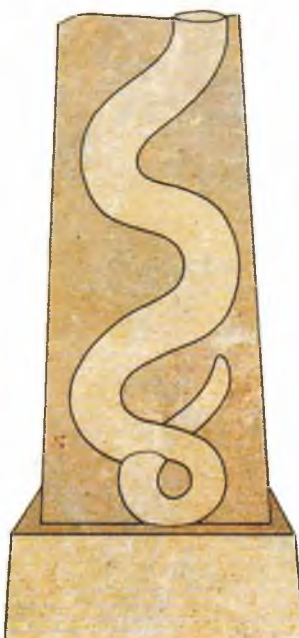
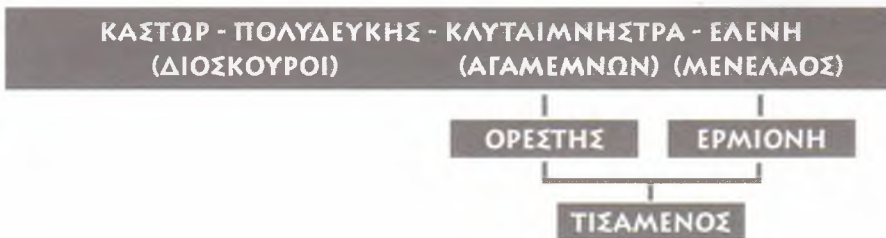

Από τη σύζυγό του Λήδα, ο Τυνδάρως απέκτησε τους δίδυμους **ΚΑΣΤΟΡΑ** και **ΠΟΛΥΔΕΥΚΗ**, που ονομάζονταν Τυνδαρίδες. Σύμφωνα με την παράδοση, επειδή στη σύλληψή τους βοήθησε ο Δίας, ονομάστηκαν και **ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙ**. Όμως ο Δίας, σαγηνευμένος από την ομορφιά της Λήδας, μεταμορφώθηκε σε κύκνο και έσμιξε ερωτικά μαζί της. Από το αυγό του κύκνου, βγήκε η Ωραία **ΕΛΕΝΗ**, που η αρπαγή της από τον Πάρη, έγινε η αιτία να ξεκινήσει ο Τρωϊκός Πόλεμος.

Η Ελένη και η αδελφή της **ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ**, παντρεύτηκαν τους Ατρείδες (γιους του Ατρέα) **ΜΕΝΕΛΑΟ** και **ΑΓΑΜΕΜΝΩΝΑ** από τις Μυκήνες. Αξίζει να σημειώσουμε εδώ, ότι η κόρη του Ικάριου ήταν η **ΠΗΝΕΛΟΠΗ**, η γυναίκα του **ΟΔΥΣΣΕΑ**.

Με το θάνατο των Διοσκούρων και την επιστροφή από την Τροία, η βασιλεία περνάει στο Μενέλαο. Η **ΕΡΜΙΟΝΗ**, το πρώτο και μοναδικό παιδί του Μενέλαου και της Ωραίας Ελένης, παντρεύτηκε τον ξάδελφό της **ΟΡΕΣΤΗ**, γιο του Αγαμέμνονα. Οι μύθοι που υπήρχαν γύρω από τον Ορέστη, ενέπνευσαν τους μεγάλους τραγικούς συγγραφείς και σύμφωνα με την τραγωδία «Ιφιγένεια εν Ταύροις» του Ευριπίδη, ο Ορέστης εμπλέκεται με το ξόανο της Άρτεμης, που, όπως θα δούμε παρακάτω, υπήρχε στο ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος, το σημαντικότερο ιερό της Σπάρτης.

Ο γιος του Ορέστη, **ΤΙΣΑΜΕΝΟΣ**, που τον διαδέχτηκε στο θρόνο, αντιμετώπισε τους Δωριείς, όταν αυτοί εγκαταστάθηκαν στη Λακωνική και έτσι υπήρξε ο τελευταίος βασιλιάς της προδωρικής Σπάρτης.

Μοναδική πυραμοειδής στήλη με ανάγλυφες παραστάσεις στις τέσσερις πλευρές της. Στις δύο στενότερες πλευρές υπάρχουν φίδια που ξετυλίγονται, ενώ τα δύο ζεύγη στις άλλες πλευρές πιθανόν αποδίδουν τον Αγαμέμνονα με την Κλυταιμνήστρα ή την Ελένη και τον Πάρη ή το Μενέλαο με την Ελένη. Το ένα ζεύγος είναι αγκαλιασμένο και κρατάει στεφάνι, ενώ στο άλλο ο άντρας προσπαθεί να μαχαιρώσει τη γυναίκα.

Η λατρεία των Διοσκούρων
εξαπλώθηκε σ' όλο σχεδόν τον
ελληνικό κόσμο, ενώ οι Τυνδαρίδες
και οι Ατρείδες αποτέλεσαν θέματα
καλλιτεχνικών δημιουργημάτων
σε πανελλήνια κλίμακα.

(πάνω) Χάλκινο έλασμα από το
Ηραίο του Άργους που απεικονίζει
το φόνο της Κασσάνδρας από την
Κλυταιμνήστρα (700 – 650 π.Χ.).

(κάτω) Σκηνή από αττικό
μελανόμορφο αμφορέα του
Εξηκία, με θέμα την επιστροφή των
Διοσκούρων στο πατρικό σπίτι.
Από αριστερά, διακρίνουμε τον
Πολυδεύκη να παίζει με το πιστό
του σκυλί, τη Λήδα να προσφέρει
κάποιο άνθος στον Κάστορα,
ενώ ο Τυνδάρεως χαϊδεύει τη
μουσούδα του αλόγου του
Κάστορα. Τη σκηνή συμπληρώνει
το παιδί που μεταφέρει κάθισμα
με κάποια ενδύματα.

Οι δίδυμοι αδελφοί Κάστωρ και Πολυδεύκης, κυριάρχησαν στη λατρεία των έντονα θρησκευόμενων Σπαρτιατών. Τα ανάγλυφα I και II αποτελούν χαρακτη-

ριστικά παραδείγματα από μία σειρά ανάλογων έργων του 6ου και 5ου αιώνα π.Χ., όπου οι Διόσκουροι συμβολίζονται με διάφορους τρόπους.

I.

II.

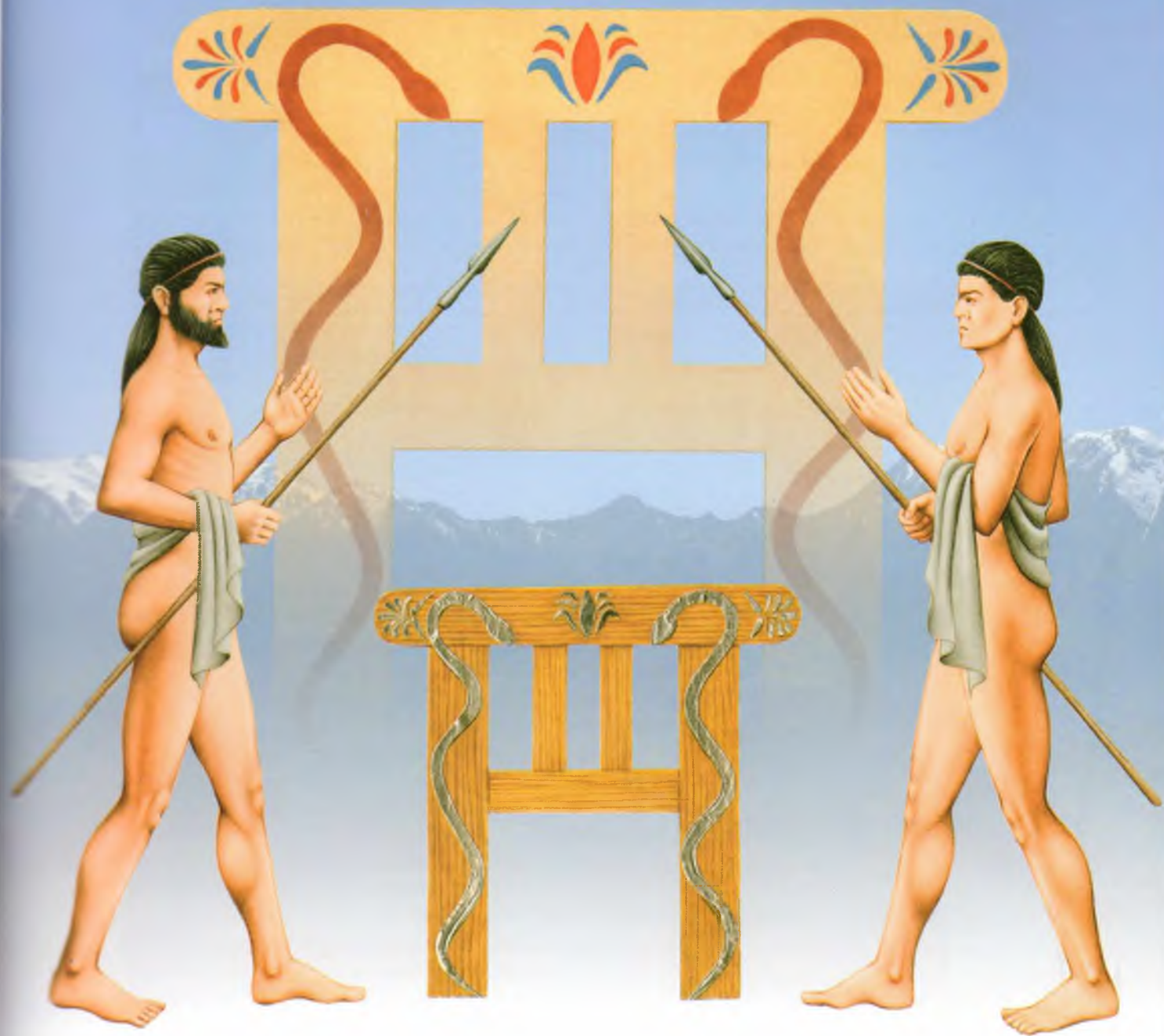

III.

IV.

Στο ανάγλυφο I οι Διόσκουροι παριστάνονται σα νέοι που στέκονται αντικριστά, έχοντας ανάμεσά τους δύο υπερμεγέθεις αμφορείς, σύμβολα και αυτοί των Διοσκούρων. Στο αέτωμα, δεξιά και αριστερά από το αυγό, υπάρχουν τα έρποντα φίδια που μαζί με το σύμβολο των δοκάνων (ανάγλυφο II) αποτέλεσαν επίσης, συνοδευτικά σύμβολα στην εικονογραφία των Διοσκούρων. Τα παράξενα δόκανα σχηματίζονταν από κάθετα κομμάτια ξύλου που δένονταν με άλλα οριζόντια, ενώ η διακόσμησή τους πρέπει να ήταν μεταλλική (εικόνα III). Στην εικόνα IV βλέπουμε μία εκδοχή έγχρωμης απόδοσης του ανάγλυφου II με τα δόκανα.

ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙ

Κατά τον Πίνδαρο, ο Πολυδεύκης ήταν γιος του Δία, ενώ ο Κάστωρ ήταν μόνο γιος του Τυνδάρεω. Όταν πέθανε ο Κάστωρ, ο Πολυδεύκης, με τη συγκατάθεση του Δία, ζούσε μία μέρα σαν αθάνατος δίπλα στο Δία και μία μέρα στον τάφο του αδελφού του, στη Θεράπνη.

Αυτό το δέσιμο των δύο αδελφών συμβόλιζαν τα δόκανα. Έτσι οι Σπαρτιάτες ζητούσαν από τους Διό-

σκουρους την προστασία τους στον πόλεμο, μεταφέροντας στις εκστρατείες τους τα ιερά δόκανα. Και όταν αργότερα, ένας από τους δύο βασιλείς έμενε στην πόλη, κρατούσε μαζί του το ένα ομοίωμα. Έτσι, ο αθάνατος Πολυδεύκης παρέμενε για να προστατεύει την πόλη, ενώ ο θνητός Κάστωρ οδηγούσε το στράτευμα στη μάχη.

ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΔΩΡΙΕΩΝ

Οι Δωριείς, λαός της Κεντρικής Ελλάδας, είχαν αρχηγό και νομοθέτη τον Αιγίμιο. Όταν οι Δωριείς ήρθαν σε πόλεμο με τους Λαπίθες που κατοικούσαν στον Όλυμπο, ο Αιγίμιος ζήτησε τη βοήθεια του Ηρακλή.

Ο Ηρακλής χάρισε τη νίκη στους Δωριείς και όταν ο γιος του, Ύλλος, ζήτησε τη βοήθειά τους, αυτοί δεν

ξέχασαν την οφειλή τους. Ο Αιγίμιος υιοθέτησε τον Ύλλο και μοίρασε το βασίλειό του σ' αυτόν και τους δύο γιούς του, τον Δύμαντα και τον Πάμφυλο.

Στα ονόματα των τριών αντιστοιχούν τα τρία φύλλα (Υλλείς, Δυμάνες και Πάμφυλοι) που αποτέλεσαν τη βάση της κοινωνικοπολιτικής οργάνωσης, στις περιοχές που εγκαταστάθηκαν οι Δωριείς.

ΗΡΑΚΛΗΣ	ΑΙΓΙΜΙΟΣ	
ΥΛΛΟΣ (ΥΛΛΕΙΣ)	ΔΥΜΑΣ (ΔΥΜΑΝΕΣ)	ΠΑΜΦΥΛΟΣ (ΠΑΜΦΥΛΟΙ)

ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ

Στην αιγυμιακή περίοδο των χρόνων μετά τον Τρωικό Πόλεμο (1100 π.Χ.), τους ονομαζόμενους «Σκοτεινούς χρόνους», συντελείται η κάθοδος των Δωριέων με τους Ηρακλείδες, που με τη βοήθεια των Αιτωλών, πέρασαν με πλοία από τη Ναύπακτο στην Πελοπόννησο.

Τον Ύλλο, σύμφωνα με την παράδοση, είχε εκδιώξει από την Πελοπόννησο ο βασιλιάς των Μυκηνών Ευρυσθέας. Έτσι τα δισέγγονα του Ύλλου και απόγονοι του Ηρακλή, Αριστόδημος, Κρεσφόντης και Τήμενος, επανήλθαν στην πατρίδα τους και για αυτό θεωρείται η «Κάθοδος των Δωριέων» και ως «Επάνοδος των Ηρακλειδών».

Οι Δωριείς κυριάρχησαν στο μεγαλύτερο τμήμα της Πελοποννήσου. Ο Κρεσφόντης πήρε τη Μεσσηνία, ο Τήμενος την Αργολίδα και οι Αιτωλοί πήραν την πόλη Ήλιδα, που αργότερα έγινε η διοργανώτρια πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων.

Στη Λακωνία, οι παλιοί κάτοικοι, Λέλεγες και Αχαιοί, υπό την ηγεσία του Τισαμενού, αφού αρχικά αντιστάθηκαν, κατέφυγαν στη βόρεια Πελοπόννησο, στην περιοχή του Αιγιαλού. Εκεί, επειδή οι Ίωνες κάτοικοι αρνήθηκαν να τους δεχθούν, κατέλαβαν την πόλη Ελίκη και μετονόμασαν την περιοχή σε Αχαΐα.

Στη Σπάρτη εγκαταστάθηκαν οι δίδυμοι γιοί του ήδη νεκρού Αριστόδημου, ο Προκλής και ο Ευρυσθένης.

ΚΡΕΣΦΟΝΤΗΣ	ΤΗΜΕΝΟΣ	ΠΡΟΚΛΗΣ - ΕΥΡΥΣΘΕΝΗΣ
(ΜΕΣΣΗΝΙΑ)	(ΑΡΓΟΣ)	(ΣΠΑΡΤΗ)

Οι Σπαρτιάτες θεωρούσαν τους εαυτούς τους ως γνήσιους απογόνους του μυθικού ήρωα Ηρακλή, ο οποίος αποτελούσε και το πρότυπο του Σπαρτιάτη σπλίτη. Στην εικόνα βλέπουμε τον Ηρακλή, σε ρεαλιστική απόδοση από χάλκινο ειδώλιο, να φορά χάλκινο θώρακα και να είναι τυλιγμένος με δέρμα λιονταριού (λεοντή).

Με την πρώτη εγκατάσταση των Δωριέων στη Λακεδαίμονα, δημιουργήθηκαν έξι περιφέρειες με τις εξής πόλεις-κέντρα: Σπάρτη, Αμύκλαι, Φάρις, Αίγυς, Λας και

πιθανόν Βοΐαι. Οι έξι πόλεις συγκροτούσαν τη Δωρική Εξάπολη, ενώ οι τέσσερις κώμες (ωβές), Πιτάνη, Λίμναι, Μεσόα και Κυνόσουρα, αποτέλεσαν τον πυρήνα της Σπάρτης.

ΔΩΡΙΚΗ ΕΞΑΠΟΛΙΣ			ΣΠΑΡΤΗ	
ΣΠΑΡΤΗ	ΦΑΡΙΣ	ΛΑΣ	ΠΙΤΑΝΗ	ΜΕΣΟΑ
ΑΜΥΚΛΑΙ	ΑΙΓΥΣ	ΒΟΪΑΙ	ΛΙΜΝΑΙ	ΚΥΝΟΣΟΥΡΑ

Σταδιακά οι Σπαρτιάτες αποκτούσαν πολιτική και διοικητική οργάνωση με κύριο χαρακτηριστικό τη διπλή βασιλεία. Τα δύο βασιλικά γένη, οι Αγιάδες και οι Ευρυπωντίδες, που κρατούσαν από τους απογόνους

του Ευρυσθένη και του Προκλή, Άγη και Ευρυπώντα, κυριάρχησαν για τα επόμενα 700 χρόνια, ενώ υπήρξε και ένα τρίτο ισχυρό γένος, οι Αιγείδες, που σταδιακά έχασε τη δύναμή του και εξέπεσε.

Το δεύτερο μισό του 10ου αιώνα οι Σπαρτιάτες άρχισαν τις προσαρτήσεις πόλεων της Λακωνικής, με πρώτες την Πελλάνα και τη Σελλάσια. Όταν ολοκλήρωσαν την προς βορρά επέκταση με περιοχές

της Κυνουρίας και της Αιγύτιδας, κινήθηκαν ΝΑ προς τις πόλεις Αμύκλες, Φάριδα και Γερόνθρες, καταλήγοντας στην πόλη Έλος και τις παράκτιες περιοχές.

ΝΕΕΣ ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΕΙΣ (950-700 π.χ.)*	ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ ΒΑΣΙΛΕΙΣ	
	ΑΓΙΑΔΕΣ	ΕΥΡΥΠΩΝΤΙΔΕΣ
ΚΙΝΟΥΡΙΑ ΑΙΓΥΤΙΣ ΑΜΥΚΛΑΙ-ΦΑΡΙΣ-ΓΕΡΟΝΘΡΑΙ ΕΛΟΣ	ΕΧΕΣΤΡΑΤΟΣ ΑΡΧΕΛΑΟΣ ΤΗΛΕΚΛΟΣ ΑΛΚΑΜΕΝΗΣ	ΠΡΥΤΑΝΙΣ ΧΑΡΙΛΛΟΣ

* Οι ακριβείς χρονολογίες των γεγονότων της περιόδου αυτής δεν είναι ταυτοποιημένες με ακρίβεια. Γι' αυτό και στον παρακάτω κατάλογο των βασιλέων όπως και στα κεφάλαια των Μεσσηνιακών πολέμων δεν χρησιμοποιούνται χρονολογίες.

Εδώ πρέπει να αναφέρουμε, ότι οι Σπαρτιάτες αντιμετώπισαν διαφορετικά τους κατοίκους των περιοχών που προσάρτησαν. Τους κατοίκους των Αμυκλών τους ενσωμάτωσαν, τους κατοίκους της Αιγύτιδας τους κατέταξαν στους «περίοικους» και αυτούς του Έλους τους έκαναν «είλωτες» (δούλους). Τέλος, σε άλλες περιοχές άφησαν τους Αχαιούς κατοίκους να φύγουν και εγκατέστησαν Δωριείς.

Όμως αυτή η διαφορετική αντιμετώπιση των κατοίκων της Λακωνικής από τους Σπαρτιάτες καθώς και η διατήρηση παλαιών συνηθειών, δεν ξεκαθαρίζουν τις σχέσεις που αναπτύχθηκαν ανάμεσα στους δωρικούς και προδωρικούς πληθυσμούς. Δεν γνωρίζουμε π.χ. αν η λατρεία των Διοσκούρων και των Αχαιών βασιλέων, Μενέλαου και Ορέστη, είναι προϊόν πολιτικής των Σπαρτιατών για οικειοποίηση των αχα-

ϊκών ηθών ή είναι τρόπος ενσωμάτωσης και Αχαιών, στην υπό διαμόρφωση καινούργια «πολιτεία» των Λακεδαιμονίων.

Επίσης δεν γνωρίζουμε αρκετά για τη δομή της σπαρτιατικής κοινωνίας στη περίοδο αυτή (950-700 π.χ.). Εκτός από τα βασιλικά γένη πρέπει να υπήρχαν ισχυρές οικογένειες (φρατρίες), οι αρχηγοί των οποίων μαζί με τους βασιλείς αποτελούσαν κάποιο σώμα εξουσίας, ίσως τον πρόδρομο της μετέπειτα Γερουσίας.

Μόνο μια αναφορά του Πausανία για τον Α΄ Μεσσηνιακό πόλεμο που ακολούθησε την κατάκτηση της Λακωνικής, μας δίνει κάποια εικόνα για τη στρατιωτική οργάνωση. Αναφέρει λοιπόν, ότι ο στρατός των Σπαρτιατών είχε παραταχθεί χωρισμένος σε τρία μέρη, με τους δύο βασιλείς δεξιά και αριστερά και τον Αιγείδη Ευρυλέοντα στη μέση.

ΠΟΛΥΔΩΡΟΣ	ΕΥΡΥΛΕΩΝ	ΘΕΟΠΟΜΠΟΣ
(ΑΓΙΑΔΗΣ)	(ΑΙΓΕΙΔΗΣ)	(ΕΥΡΥΠΩΝΤΙΔΗΣ)

ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΤΗΣ ΣΠ.

ΑΓΙΑΔΕΣ
ΑΓΙΣ Α'
ΕΧΕΣΤΡΑΤΟΣ
ΛΕΩΒΟΤΑΣ
ΔΟΥΡΥΣΣΟΣ
ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ Α'
ΑΡΧΕΛΑΟΣ
ΤΗΛΕΚΛΟΣ
ΑΛΚΑΜΕΝΗΣ
ΠΟΛΥΔΩΡΟΣ
ΕΥΡΥΚΡΑΤΗΣ
ΑΝΑΞΑΝΔΡΟΣ
ΕΥΡΥΚΡΑΤΙΔΑΣ
ΛΕΩΝ
ΑΝΑΞΑΝΔΡΙΔΑΣ Β'
ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ Α'
ΛΕΩΝΙΔΑΣ Α' 490-480 Π.Χ.

Ο βασιλιάς Αρκεσίλας Β' από την ελληνική αποικία της Κυρήνης (Λιβύη), όπως εικονίζεται σε λακωνική κύλικα (565-500 π.Χ.). Ο Αρκεσίλας φοράει στο κεφάλι του πέτασο, το μουστάκι του είναι ξυρισμένο και έχει τα μαλλιά του πολύ μακριά αλλά περιποιη-

μένα. Στο αριστερό του χέρι κρατάει σκήπτρο και κάθεται σε πτυσσόμενο σκαμνί (δίφρο) που σαν κάθισμα υπήρχε και στη Σπάρτη. Διακρίνουμε επίσης, τις δετές μπότες του (ενδρομίδες) με τη διπλή σειρά κουμπιών.

ΕΥΡΥΠΩΝΤΙΔΕΣ

ΕΥΡΥΠΩΝ

ΠΡΥΤΑΝΙΣ

ΠΟΛΥΔΕΚΤΗΣ

ΕΥΝΟΜΟΣ

ΧΑΡΙΛΛΟΣ

ΝΙΚΑΝΔΡΟΣ

ΘΕΟΠΟΜΠΟΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΑΣ Α'

ΑΡΧΙΔΑΜΟΣ Α'

ΑΝΑΞΙΛΑΣ

ΛΕΩΤΥΧΙΔΑΣ Α'

ΙΠΠΟΚΡΑΤΙΔΑΣ

ΑΓΑΣΙΚΛΗΣ

ΑΡΙΣΤΩΝ

ΔΗΜΑΡΑΤΟΣ

ΛΕΩΤΥΧΙΔΑΣ Β'
491-469 Π.Χ.

ΔΙΑΣ

Ο Δίας, ο «βασιλιάς των θεών», εικονίζεται σε λακωνική κύλικα των πρώιμων αρχαϊκών χρόνων, επίσης χωρίς μουστάκι, με μακριά καλοχτενισμένα μαλλιά και την ενδυμασία του διακοσμημένη με πολλά μοτίβα.

Αν και δεν υπάρχουν πληροφορίες για ειδική ενδυμασία των βασιλέων της Σπάρτης θα μπορούσαν αυτοί να ξεχώριζαν με κάποιο σκήπτρο ή ραβδί (βακτηρία) και κάποια διακόσμηση στην ενδυμασία τους.

ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ

Την εποχή που οι άλλοι Έλληνες ξεκινούσαν τον αποικισμό, οι Σπαρτιάτες θέλησαν να λύσουν το πρόβλημα της έλλειψης νέων εδαφών, με το να εισβάλλουν στη Μεσσηνία. Για την εγκαθίδρυση της κυριαρχίας της, η Σπάρτη χρειάστηκε να διεξάγει σε διάστημα αιώνα (750-650 π.Χ.) τους Α΄ και Β΄ Μεσσηνιακούς πολέμους που κέρδισε μετά από πολύχρο-

νες και αιματηρές συγκρούσεις.

Ενδιάμεσα των δύο πολέμων, έγινε και η μάχη των Υσιών (669 π.Χ.) όπου οι Σπαρτιάτες νικήθηκαν από τους Αργείους. Η κοινή καταγωγή με τους Δωριείς της Μεσσηνίας και του Άργους, δεν εμπόδισε τους Σπαρτιάτες στα επεκτατικά τους σχέδια.

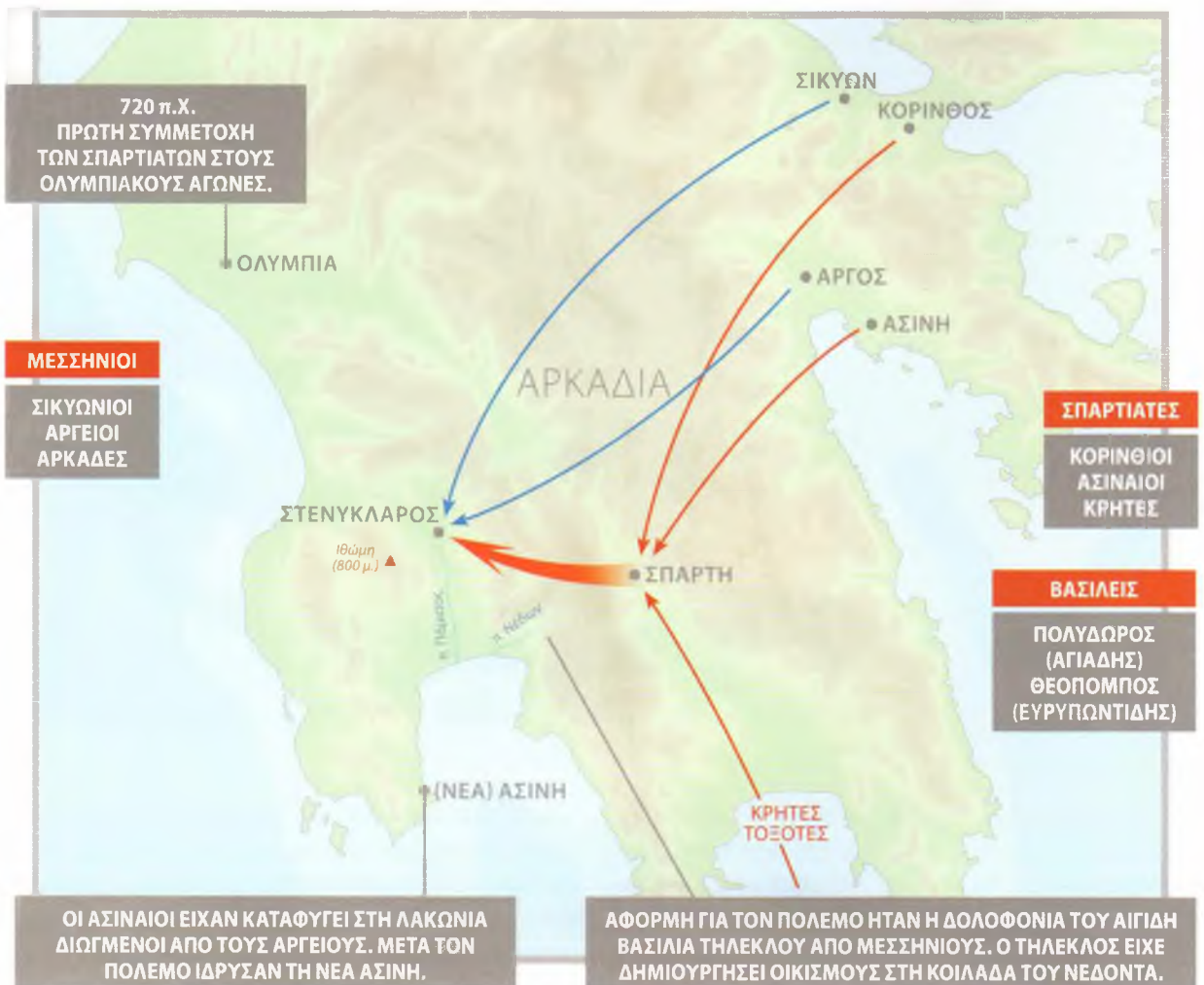
Α΄ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Οι ιστορικοί τον χρονολογούν στο δεύτερο μισό του 8ου αιώνα (750-700 π.Χ.), κράτησε είκοσι χρόνια και τα στοιχεία που υπάρχουν τόσο για την έναρξη όσο και τη διεξαγωγή του καλύπτονται πολλές φορές από διάφορους μύθους.

Οι δύο αντίπαλοι με τους συμμάχους τους ο κα-

θένας, αναμετρήθηκαν πολλές φορές, μέχρις ότου οι Μεσσηνιοί αποσύρθηκαν στο όρος Ιθώμη όπου τελικά το εγκατέλειψαν νικημένοι μετά και το θάνατο του βασιλιά και ήρωά τους Αριστόδημου.

Οι νικητές Σπαρτιάτες μοιράστηκαν με κλήρους την περιοχή της Στενυκλάρου, στους συμμάχους τους

Ασιναίους παραχώρησαν το νότιο άκρο του Μεσσηνιακού κόλπου, ενώ στους Μεσσήνιους επέβαλλαν τους εξής όρους:

- Να ορκιστούν ότι δεν θα επαναστατήσουν.
- Το μισό της παραγωγής τους να αποδίδεται

στη Σπάρτη.

- Να στέλνουν αντιπροσωπείες μαυροφορεμένων Μεσσηνίων σε κηδείες Σπαρτιατών βασιλέων, για να συμμετέχουν στο πένθος.

- Οι ποινές των παραβατών θα ήταν αυστηρές.

ΙΔΡΥΣΗ ΤΑΡΑΝΤΑ

Με το τέλος του πολέμου, Σπαρτιάτες, πιθανόν νόθα παιδιά γεννημένα κατά τη διάρκεια του πολέμου (Παρθενίαι), διωγμένοι από τη Σπάρτη, ίδρυσαν τον Τάραντα (706 π.Χ.).

Ο Τάραντας ήταν η μοναδική αποικία των Σπαρτιατών στην Κάτω Ιταλία και αποτέλεσε σημαντικό κέντρο της Μεγάλης Ελλάδας.

Με το τέλος του Α΄ Μεσσηνιακού πολέμου η Σπάρτη αναδείχτηκε σε ηγετική δύναμη. Συγχρόνως, το τέλος του πολέμου σηματοδότησε την ακμή της στις τέχνες και τα γράμματα. Πριν περάσουμε στο Β΄ Μεσσηνιακό πόλεμο, είναι αναγκαίο να εξετάσουμε παράλληλα με τα ιστορικά γεγονότα, τα πολιτικό σύστημα, τα καλλιτεχνικά έργα και τη στρατιωτική οργάνωση των Λακεδαιμονίων.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Ο πληθυσμός της Λακεδαίμονος διαιρούνταν σε τρεις κοινωνικές τάξεις. Τους «ομοίους», τους «περίοικους» και τους «είλωτες».

ΟΜΟΙΟΙ

Οι Σπαρτιάτες, αν και λιγότεροι πληθυσμιακά, αποτελούσαν την τάξη των ομοίων. Όμοιοι, ήταν αυτοί που κατείχαν κλήρο γης, εκτελούσαν τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις και συμμετείχαν στα κοινά συσσίτια, διατηρώντας έτσι, πλήρη πολιτικά δικαιώματα. Το δικαίω-

μα του να ήταν όμοιοι, δεν το κληρονομούσαν αλλά το αποκτούσαν. Έτσι τυχόν αδυναμία, να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους, είχε ως αποτέλεσμα να υποβιβαστούν στην τάξη των «υπομειόνων», χάνοντας έτσι τα πολιτικά τους δικαιώματα.

ΠΕΡΙΟΙΚΟΙ

Οι περίοικοι ήταν μεν ελεύθεροι, αλλά δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα. Κατείχαν κλήρους γης, αλλά σε λιγότερο εύφορες περιοχές. Ήταν οι επαγγελματίες και βιοτέχνες της εποχής, διότι στους Σπαρτιάτες απαγορευόταν κάθε άλλη ενασχόληση, πέρα από τα στρατιωτικά.

Πλήρωναν εισφορά στη Σπάρτη και συμμετείχαν στις τάξεις του στρατού, είτε σα μάχιμοι, είτε στη διοικητική μέριμνα. Η αυτονομία όμως που είχαν, ήταν πάντα κάτω από την εποπτεία Σπαρτιάτη αρμοστή, όπως στα Κύθηρα, όπου ο αρμοστής λεγόταν «Κυθηροδίκης».

ΕΙΛΩΤΕΣ

Οι είλωτες ήταν το μεγαλύτερο πληθυσμιακά κομμάτι και το πιο αδικημένο. Οι είλωτες ήταν δούλοι, ανήκαν στο κράτος και όχι στους κυρίους τους, ήταν μόνο ντόπιοι Λάκωνες ενώ αργότερα και Μεσσήνιοι. Απαγορευόταν να πουληθούν και εργάζονταν στα χωράφια, αποδίδοντας μέρος της συγκομιδής στον κληρούχο Σπαρτιάτη ή περίοικο.

Οι είλωτες αποτελούσαν το βοηθητικό προσωπικό στο στράτευμα, ήταν οι κωπηλάτες στα πλοία και σε περιπτώσεις ανάγκης συμμετείχαν κανονικά στις μάχες και για αυτό κάποιοι απελευθερώνονταν.

Αργότερα από την εποχή που εξετάζουμε, λόγω των απωλειών από τους συνεχείς πολέμους, οι Σπαρτιάτες σπλίτες (όμοιοι) που είχαν απομείνει, ήταν πε-

ρίπου 1.000. Έτσι στρατολογήθηκαν είλωτες, δημιουργώντας καινούργιες κατηγορίες πολιτών, όπως οι «Βρασίδειοι» και οι «Νεοδαμώδεις». Οι πρώτοι ήταν στρατιώτες που πολέμησαν υπό το στρατηγό Βρασίδα στη Μακεδονία και οι δεύτεροι ονομάστηκαν έτσι, διότι η λέξη νεοδαμώδης σημαίνει νέος πολίτης (δάμος=δήμος).

Αν και η συμπεριφορά των Σπαρτιατών προς τους είλωτες ήταν από καταπιεστική έως απάνθρωπη, αυτό δεν εμπόδισε τη δημιουργία προσωπικών σχέσεων Σπαρτιατών με γυναίκες-είλωτες. Τα παιδιά αυτών των σχέσεων, που ονομάζονταν «Μόθακες», μεγάλωναν με τα άλλα παιδιά και λάμβαναν μαζί τους τη σπαρτιατική αγωγή.

ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ

Το πολιτειακό και πολιτικό σύστημα της Σπάρτης στηρίχτηκε στους νόμους του Λυκούργου, του νομοθέτη της «Μεγάλης Ρήτηρας». Αν και δεν είναι ξεκάθαρο, αν ο Λυκούργος υπήρξε ποτέ σαν πρόσωπο, η νομοθεσία του παγιώθηκε σε σύστημα τον 6ο αιώνα, ενώ ο ίδιος λατρεύτηκε σαν θεός.

Με νομοθετικά σώματα τους βασιλείς, τη Γερουσία και την Απέλλα, οι νόμοι του Λυκούργου στηρίζονταν συνοπτικά στις παρακάτω αρχές.

- **ΙΣΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ** της γης σε κλήρους.
- **ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΠΛΟΥΤΙΣΜΟΥ**. Στη Σπάρτη δεν

υπήρχαν νομίσματα παρά μόνο σιδερένιες ράβδοι για τις συναλλαγές.

- Ενασχόληση των ανδρών **ΜΟΝΟ ΜΕΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ**, διότι έτσι θα εξασφαλιζόταν καλύτερα η ελευθερία της πόλης.

- **ΔΗΜΟΣΙΑ ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ** για να μάθουν να πειθαρχούν, να αντέχουν τον πόνο και για να είναι έτοιμοι όταν μάχονται να νικούν ή να πεθαίνουν.

Αυτές οι αρχές θωράκισαν την κοινωνία των Σπαρτιατών και δημιούργησαν τους ατρόμητους οπλίτες, που τα σώματά τους αποτελούσαν τα «τείχη» της Σπάρτης.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΣΩΜΑΤΑ

ΒΑΣΙΛΕΙΣ - ΓΕΡΟΥΣΙΑ - ΕΦΟΡΟΙ - ΑΠΕΛΛΑ

Οι **ΒΑΣΙΛΕΙΣ** ήταν ισόβια μέλη της Γερουσίας, δίκαιαν οικογενειακές υποθέσεις και ήταν οι αρχιστράτηγοι στις εκστρατείες, όπου εκτελούσαν και χρέη ιερέα. Διέθεταν σωματοφυλακή 300 επιλέκτων («ιππείς»), ενώ το μερίδιό τους από τα λάφυρα ήταν τριπλάσιο των άλλων. Ώριζαν και τους απεσταλμένους στο μαντείο των Δελφών (πύθιοι) και, όταν αυτοί επέστρεφαν στην πόλη, φύλαγαν τους χρησμούς.

Η βασιλεία ήταν κληρονομική και όταν δεν υπήρχε διάδοχος αυτή πήγαινε στον πιο κοντινό συγγενή. Όταν πέθαινε ένας βασιλιάς, τον έθαβαν με μεγάλες τιμές και ο νέος βασιλιάς όταν ανέβαινε στο θρόνο χάριζε όλα τα χρέη.

Τη **ΓΕΡΟΥΣΙΑ** αποτελούσαν οι δύο βασιλείς και 28 γέροντες. Οι γερουσιαστές έπρεπε να είναι άνω των 60 ετών, εκλέγονταν δια βοής από την Απέλλα (εκκλησία

του δήμου) και η θητεία τους ήταν ισόβια.

Η Γερουσία προετοιμάζε τα θέματα που ήταν προς συζήτηση στην Απέλλα, λειτουργούσε σαν ανώτατο ποινικό δικαστήριο και μαζί με τους εφόρους δίκαιαν υποθέσεις που αφορούσαν τους βασιλείς.

Οι **ΕΦΟΡΟΙ** έλεγχαν τη λειτουργία της πόλης, επέπτευν την αγωγή των νέων και δίκαιαν σύμφωνα με το εθιμοτυπικό δίκαιο της εποχής καθώς δεν υπήρχαν γραπτοί νόμοι. Ασκούσαν εξωτερική πολιτική υποδεχόμενοι τις ξένες πρεσβείες, ενώ λογοδοτούσαν μόνο στους διαδόχους τους.

Όλοι οι άνω των 30 ετών, είχαν δικαίωμα να γίνουν έφοροι.

Η **ΑΠΕΛΛΑ** ήταν η εκκλησία των Σπαρτιατών και συμμετείχαν σ' αυτή, όσοι είχαν πολιτικά δικαιώματα.

Η Απέλλα έπρεπε να επικυρώνει ζητήματα εξω-

τερικής πολιτικής και εκλογής εφόρων και γερόντων. Επίσης αποφάσιζε αν έπρεπε να δώσει πολιτικά δικαιώματα σε μη Σπαρτιάτες ή να τα αφαιρέσει από όμοιους.

Αν και δεν είναι γνωστός ο ανοιχτός χώρος όπου συνερχόταν σε σώμα οι Σπαρτιάτες, αυτός δεν πρέπει να είχε τίποτε χαρακτηριστικό, για να μην αποσπάται η προσοχή από τη συνέλευση. Δείγμα της δωρικότητας των Σπαρτιατών.

Βέβαια ανάμεσα στα σώματα εξουσίας υπήρχε ανταγωνισμός με αποτέλεσμα να αυξομειώνουν τη

δύναμή τους ή να αλλάζουν οι αρμοδιότητές τους. Φυσικά, ανάμεσα και στα δύο βασιλικά γένη υπήρξαν αντιπαράθεσεις, καθώς μεγάλες προσωπικότητες συγκρούστηκαν μεταξύ τους.

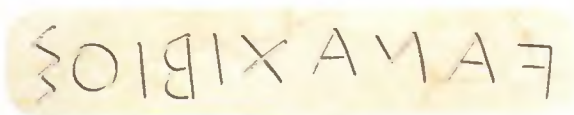
Αλλά και για αυτά οι ευρηματικοί Σπαρτιάτες δημιούργησαν ασφαλιστικές δικλείδες. Όπως π.χ. κάθε μήνα οι βασιλείς και οι έφοροι αντάλλασαν όρκους με σκοπό οι μεν πρώτοι να διοικούν σύμφωνα με τους νόμους, οι δε έφοροι, εφόσον οι βασιλείς τηρήσουν τους όρκους τους, να μη τους δημιουργήσουν προβλήματα.

ΕΦΟΡΟΣ · ΓΕΡΟΥΣΙΑΣΤΗΣ · ΒΑΣΙΛΕΥΣ

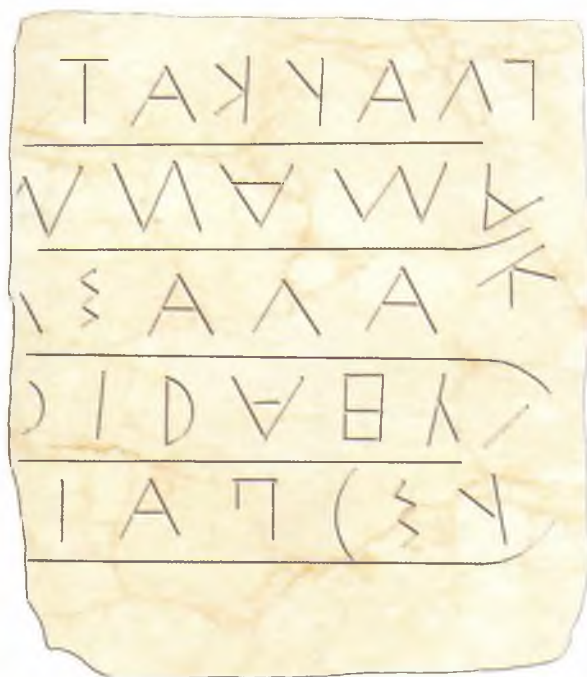
Στους αρχαίους χρόνους οι τρόποι γραφής ήταν διαφορετικοί από τον γνωστό. Αρχικά έγραφαν από τα δεξιά προς τα αριστερά (επί τα λαιά) με όλο το κείμενο σε μία σειρά. Για μεγαλύτερα κείμενα χρησιμοποιούσαν το σύστημα γραφής «βουστρο-

φηδόν», όπου η πρώτη σειρά γράφεται από δεξιά προς τα αριστερά, η δεύτερη από κει που σταμάτησε η πρώτη και προς τα δεξιά, η τρίτη από κει που σταμάτησε η δεύτερη και προς τα αριστερά, και ούτω καθ' εξής.

(F) ANAXIBIOS = Αναξίβιος

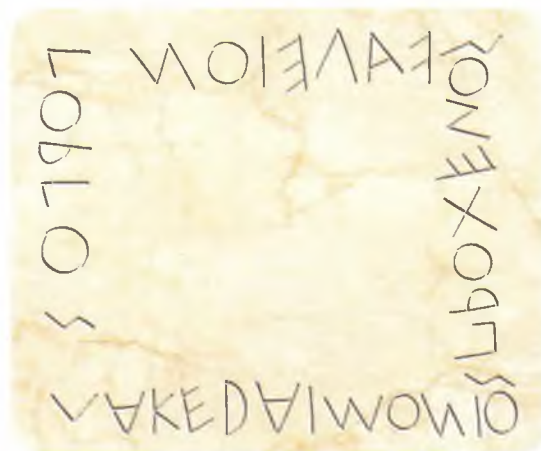
Παραδείγματα ονομάτων γραμμένα ανάποδα, όπου διακρίνεται η χρήση του δίγαμμα (F), του Ψ στη θέση του Χι και του πεντασκελούς Σίγμα.

Τμήμα επιγραφής από τη Σπάρτη γραμμένο βουστροφηδόν. Το κείμενο αναφέρεται στο Γλαυκατία όπως φαίνεται στις δύο πρώτες σειρές. «ΓΛΑΥΚΑΤΙΑ», «ΜΝΑΜΑ» (Μνήμα).

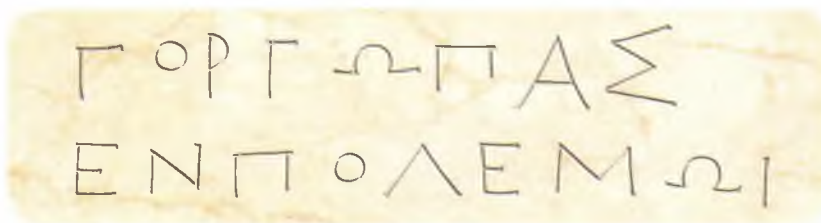
ΑΡΨΙΛΟΨΙΔΑΣ = Αρχιλοχίδας

Επιγραφή χαραγμένη περιμετρικά (πλινθηδόν) σε θρόνο του Λακεδαιμόνιου πρόξενου Γόργου από το στάδιο της Ολυμπίας (6ος αιώνας π.Χ.).

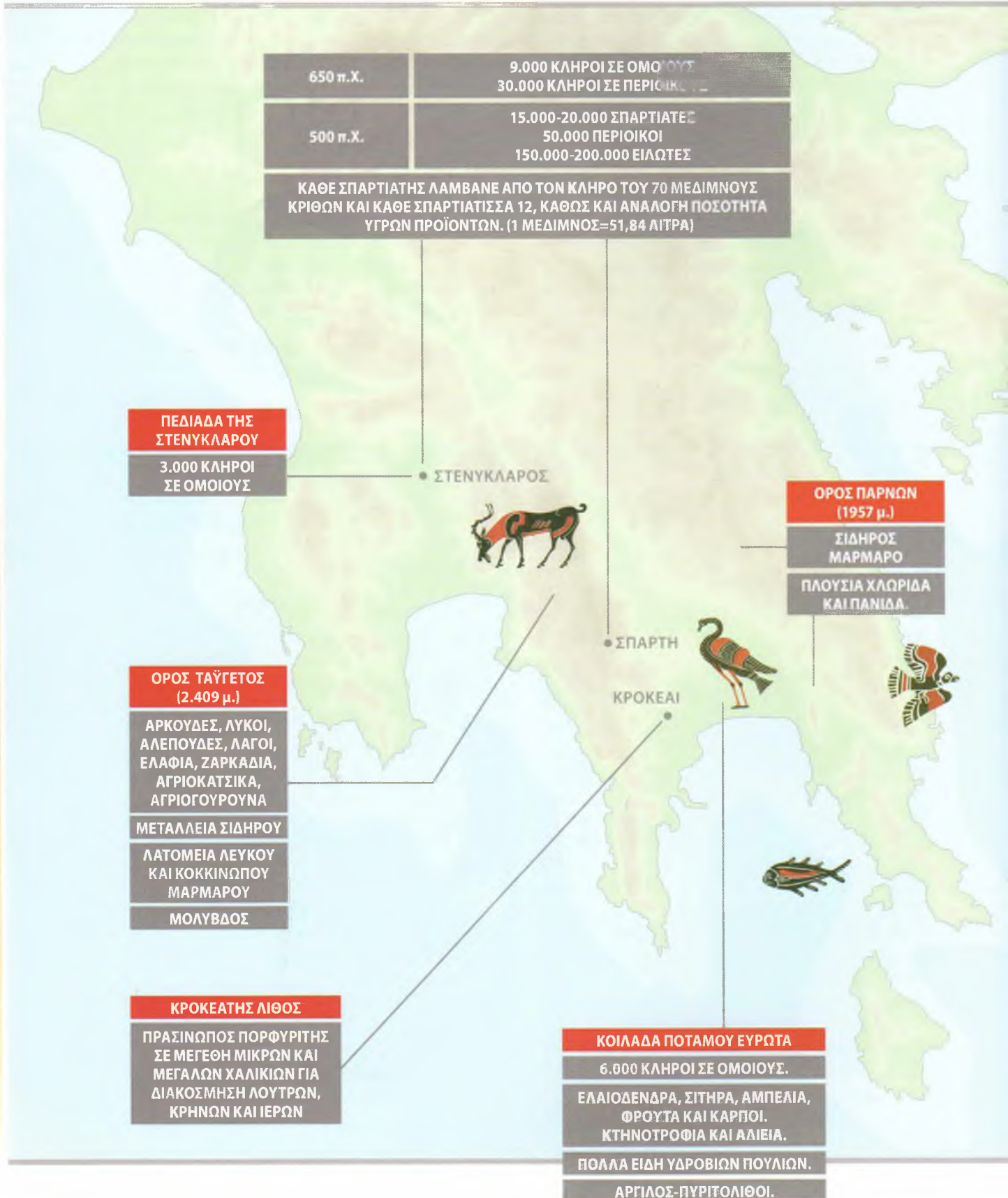
Από τον 6ο αιώνα άρχισε να εφαρμόζεται η γραφή από αριστερά προς τα δεξιά (ες το ευθύ) που τελικά παγιώθηκε στα τέλη του 5ου αιώνα, όταν άρχισε να

καθιερώνεται και το ιωνικό αλφάβητο σ' όλο τον ελληνικό κόσμο. Έτσι άρχισε να τηρείται και η ακρίβεια στη χάραξη των σειρών (στοιχηδόν).

Επιγραφή από επιτύμβια στήλη προς τιμήν του Γοργώπα (τέλη 4ου αιώνα π.Χ.).

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ

Η θεά Άρτεμη ως Πότνια Θηρών από πλακίδιο χάλκινης πόρπης φτιαγμένο από ελεφαντόδοντο. Βρέθηκε στο Ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος (660 π.Χ.).

Η αρχαία Σπάρτη βρισκόταν στην ίδια θέση με τη σύγχρονη. Δυστυχώς δεν έγινε ακόμα δυνατή η ανασκαφή πολλών περιοχών και γι' αυτό δε γνωρίζουμε αρκετά για την τοπογραφία της πόλης.

Στο χάρτη της εικόνας διακρίνουμε τις θέσεις των

τεσσάρων κωμών, από τις οποίες μόνον αυτές της Πιτάνης και των Λιμνών είναι ταυτοποιημένες. Επίσης, φαίνεται η θέση της αρχαίας Αφεταιίδος οδού σε σχέση με τη σημερινή οδό Λυκούργου και το Αρχαιολογικό Μουσείο της Σπάρτης.

Άποψη της κοιλάδας του Ευρώτα από
τους πρόποδες του Ταΰγετου (Μυστράς).

Ο Ευρώτας όπως φαίνεται από τη γέφυρα
στη βόρεια είσοδο της πόλης.

Τα ερείπια του ναού της Ορθίας Αρτέμιδος.

Ο Πάρνικος όμιος φαίνεται από το δρόμο Τρίπολης - Σπάρτης.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ-ΓΙΟΡΤΕΣ

Οι έντονα θρησκευόμενοι Σπαρτιάτες, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν και σαν θρησκόληπτοι ή δεισιδαίμονες. Θεωρούσαν τα φυσικά φαινόμενα

σαν θεϊκά σημάδια, θυσίαζαν πριν από οποιαδήποτε ενέργειά τους, ενώ οι συμβουλές του μαντείου των Δελφών ήταν πάντα απαραίτητες.

Εκτός από τους Διόσκουρους, που ήδη αναφέραμε, ξεχωριστή θέση στη λατρεία των Σπαρτιατών είχαν η Αθηνά, ο Απόλλων και η Άρτεμις.

ΝΑΟΣ ΧΑΛΚΙΟΙΚΟΥ ΑΘΗΝΑΣ

Ο ναός της Χαλκιοίκου Αθηνάς, που δέσποζε στο λόφο της Σπάρτης, ήταν επενδυμένος εσωτερικά με πλάκες χαλκού, καθώς χάλκινο ήταν και το άγαλμα της θεάς.

Ο Γιτιάδας, ένας ντόπιος τεχνίτης, αποτύπωσε στις πλάκες, παραστάσεις με σκηνές ηρωικών κατορθωμάτων και για αυτό το λόγο η Αθηνά ονομάστηκε Χαλκιοίκος. Η Αθηνά ήταν και η πολιούχος της Σπάρτης, ενώ στο ναό θυσίαζαν οι έφοροι, στα πλαίσια της ετήσιας γιορτής των «Χαλκιοίκων».

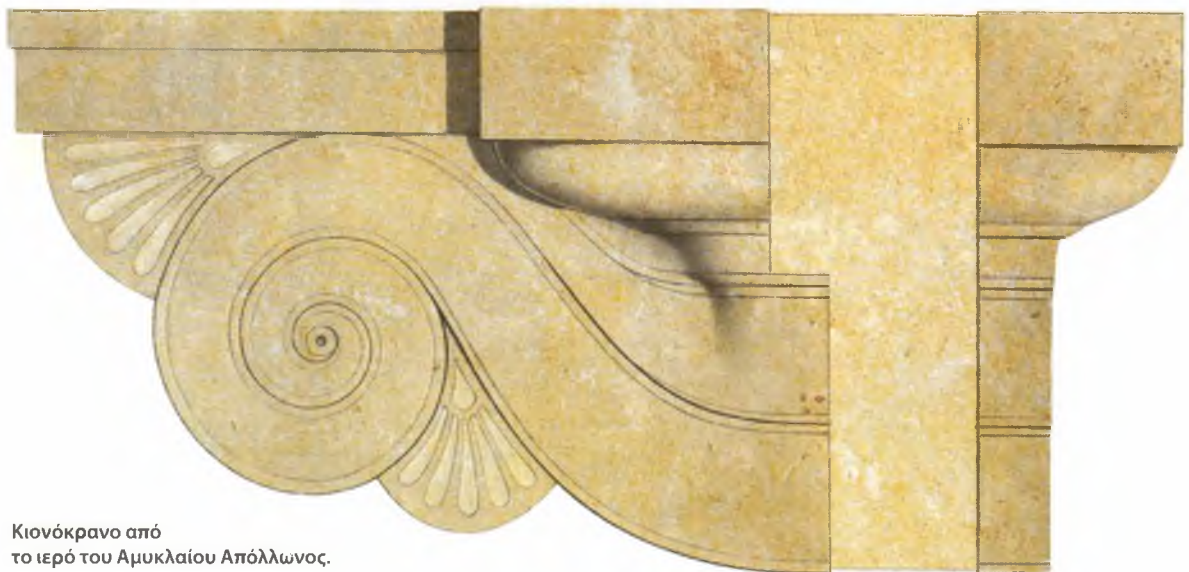
Χάλκινο ειδώλιο της Αθηνάς.

ΙΕΡΟ ΑΜΥΚΛΑΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ

Στον Απόλλωνα ήταν αφιερωμένες και οι τρεις κυριότερες γιορτές των Σπαρτιατών. Οι γιορτές αυτές ήταν τα «Υακίνθια», οι «Γυμνοπαιδιές» και τα «Κάρνεια».

Στις Αμύκλες, όπου γινόταν τα Υακίνθια, υπήρχε ο φημισμένος «θρόνος» του Αμυκλαίου Απόλλωνος που

περιέκλειε το 14 μέτρων άγαλμα του Απόλλωνα και ήταν έργο του Βαθυκλή από την Ιωνία Μαγνησίας. Ένα ιδιαίτερο διακοσμητικό στοιχείο του θρόνου ήταν τα μοναδικά κιονόκρανα μεικτού ρυθμού (ιωνικού και δωρικού), ένα από τα οποία σώζεται σε καλή κατάσταση.

Κιονόκρανο από το ιερό του Αμυκλαίου Απόλλωνος.

ΙΕΡΟ ΟΡΘΙΑΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ

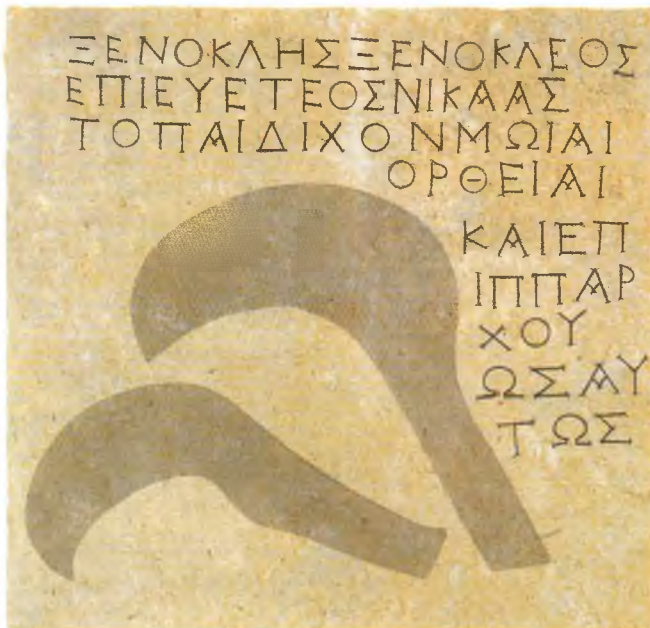
Ο σημαντικότερος λατρευτικός χώρος της Σπάρτης ήταν το ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος. Εδώ, γύρω από τη βάση του ναού και έναν επιμήκη βωμό, ανακαλύφθηκε πλήθος αφιερωμάτων που απετέλεσαν πολύτιμη πηγή πληροφόρησης για τη

ζωή των Σπαρτιατών.

Τα ευρήματα αυτά ήταν μικρά αφιερώματα από μόλυβδο και ελεφαντόδοντο, χάλκινα ειδώλια, πήλινα προσωπεία και πολλές λίθινες στήλες με δρεπάνια.

Στο χώρο του ιερού διεξάγονταν αθλητικοί και μουσικοί αγώνες νέων. Οι νικητές λάμβαναν ως έπαθλο ένα σιδερένιο δρεπάνι που το αφιέρωναν στη θεά πάνω σε λίθινη στήλη όπου έγραφαν τα στοιχεία τους. Σ' ένα τέτοιο ανάγλυφο με ίχνη από τρία δρεπάνια (τρεις νίκες), απεικονίζεται δίστηλος ναός που πιθανόν είναι ο ναός της Ορθίας Αρτέμιδος.

ΞΕΝΟΚΛΗΣ ΞΕΝΟΚΛΕΟΣ

ΕΠΙ ΕΥΕΤΕΟΣ ΝΙΚΑΑΣ

ΤΟ ΠΑΙΔΙΧΟΝ ΜΩΙΑΙ

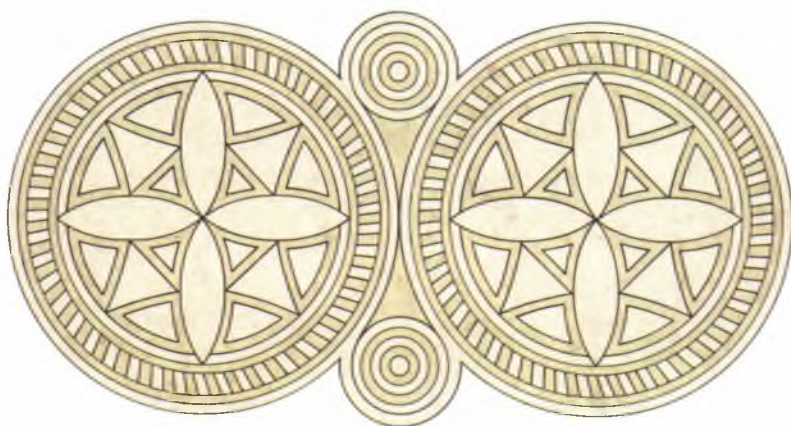
ΟΡΘΕΙΑΙ

ΚΑΙ ΕΠ'

ΙΠΠΑΡΧΟΥ

ΩΣΑΥΤΩΣ

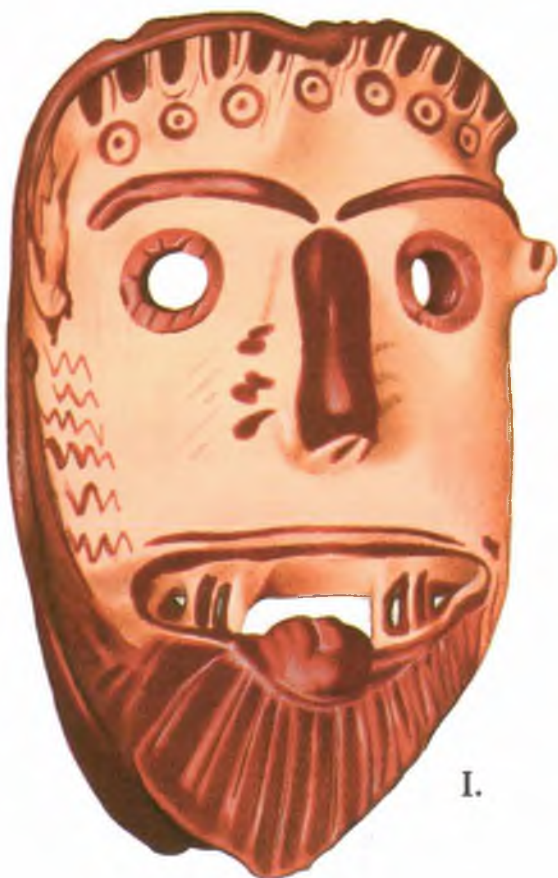
Το κείμενο και τα δύο δρεπάνια από το ανάγλυφο για τις νίκες του Ξενοκλή στο μουσικό αγώνισμα «μῶα» (δωρικά μῶα = μούσα).

Διακοσμητικό μοτίβο χαραγμένο σε ελεφαντόδοντο από πόρπη που βρέθηκε στο Ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος. Χρονολογείται στο πρώτο μισό του 7ου αιώνα και εκτίθεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

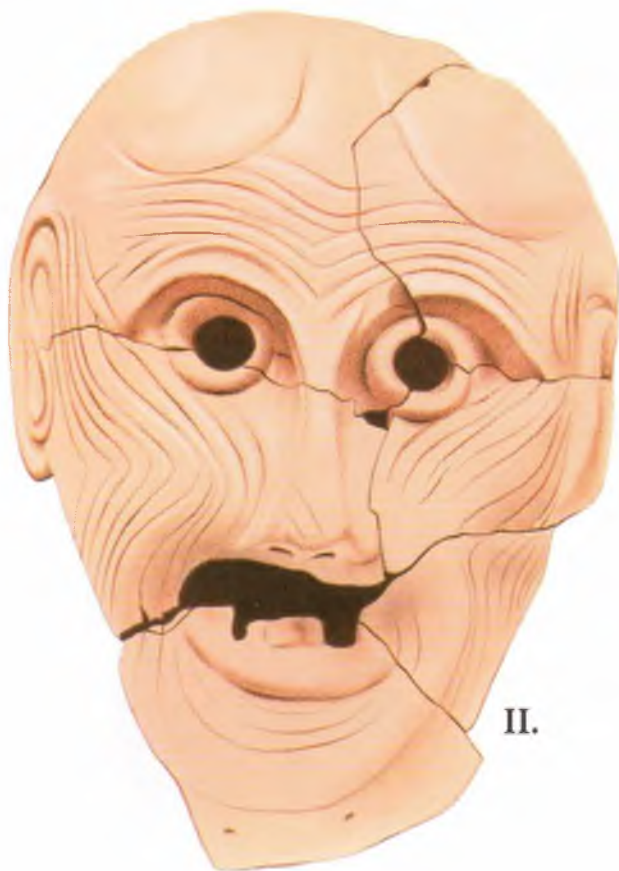

Μικρό αφιερωματικό ειδώλιο από ελεφαντόδοντο με μορφή γυναίκας. Το ύψος των ειδωλίων αυτών ήταν συνήθως 8-12 εκατοστά και μάλλον συμβόλιζαν τη θεά Αρτεμη.

I.

Πήλινα προσωπεία από το χώρο του Ιερού της Ορθίας Αρτέμιδος. Ήταν κατασκευασμένα από πορτοκαλόχρωμο πηλό και η χρήση τους είναι άγνωστη. Στο προσωπείο I που είχε μέγεθος 10 x 15 εκατοστά, υπάρχει ακόμα η έγχρωμη βαφή του, ενώ το προσωπείο II φέρει τα σημάδια του χρόνου που έδωσαν μια ξεχωριστή έκφραση στο ρυτιδιασμένο πρόσωπο.

II.

ΤΟ ΞΟΑΝΟ ΤΗΣ ΘΕΑΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ

Σύμφωνα με την παράδοση, στο ναό υπήρχε το ξόανο της θεάς που είχαν μεταφέρει στην περιοχή ο Ορέστης και η Ιφιγένεια. Το ξόανο που ήταν μικρό και ελαφρύ, βρέθηκε ορθό σε θάμνο λυγαριάς και όταν οι κάτοικοι των τεσσάρων αρχικών κωμών της Σπάρτης πήγαν να θυσιάσουν στην Άρτεμη, άρχισαν να συμπλέκονται μεταξύ τους και κάποιοι έπεσαν νεκροί πάνω στο βωμό.

Μετά από χρησμό, οι Σπαρτιάτες θεώρησαν ότι πρέπει να βρέχουν με ανθρώπινο αίμα το βωμό, για να ικανοποιήσουν τη «δίψα» της θεάς. Έτσι καθιέρωσαν ανθρωποθυσία με κλήρο που την κατάργησε αργότερα ο Λυκούργος και την αντικατέστησε με τη δοκιμασία της μαστίγωσης των εφήβων που θα περιγράψουμε παρακάτω.

Ξύλινο ξόανο από τη Σάμο «δαιδαλικής» τεχνοτροπίας. Κάπως έτσι πιθανόν, ήταν και το ξόανο της Άρτεμης.

Πλάκα από ελεφαντόδοντο που βρέθηκε στο ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος και μάλλον απεικονίζει το ξόανο της θεάς.

ΑΓΓΕΙΟΠΛΑΣΤΙΚΗ-ΓΛΥΠΤΙΚΗ

Τα λακωνικά αγγεία και μικρογλυπτά, που υπάρχουν σε διάφορα μουσεία και συλλογές, αποτελούν τη «ζωντανή» μαρτυρία για την αρχαία Σπάρτη.

Τα ορυχεία και τα μεταλλεία του Ταΰγετου και του Πάρνωνα τροφοδοτούσαν τους πολίτες και το στράτευμα με μάρμαρο και πολύ καλής ποιότητας σίδηρο. Επίσης υπήρχε άργιλος για την κατασκευή κεραμικών, καθώς και ο περίφημος κροκεάτης λίθος από την περιοχή των Κροκεών.

Η εισαγωγή χαλκού για την κατασκευή σκευών, ειδωλίων και οπλισμού, σε συνάρτηση με την εύρεση λακωνικών αγγείων σε διάφορα μέρη της Μεσογείου αποδεικνύουν τόσο την έντονη εμπορική δραστηριότητα όσο και την ύπαρξη εργαστηρίων μεταλλουργίας και αγγειοπλαστικής, αν και δεν είναι

γνωστή η τοποθεσία και η οργάνωσή τους.

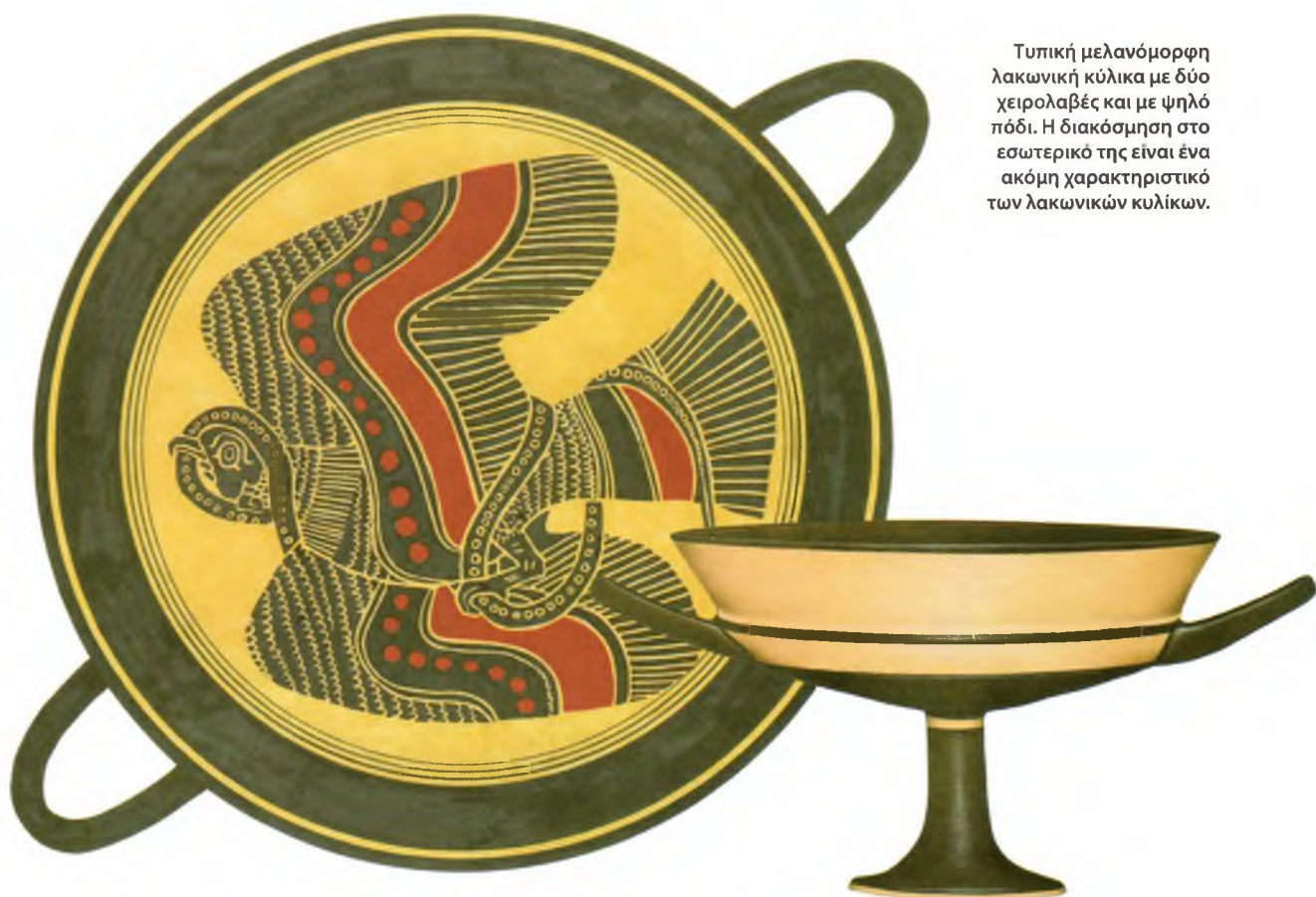
Πολλοί μίλησαν για τον «Κεραμικό» της Σπάρτης, υπονοώντας αυτόν της Αθηνάς. Πράγματι, πρέπει να υπήρξε μεγάλη και αξιόλογη παραγωγή αγγείων στη Λακωνία.

Οι Λάκωνες τεχνίτες, όμως, ξεχώρισαν για την κατασκευή μικρών αγγείων. Οι λακωνικές κύλικες (ποτήρια), ήταν δημοφιλείς και εκτός της Σπάρτης, με τις γνωστές «λάκαινες» να αποτελούν αποκλειστικά δημιούργημα της περιοχής.

Τα θέματα των παραστάσεων στις κύλικες, αφορούσαν συνήθως σκηνές κυνηγιού, πολεμιστές, ζώα και μυθικά τέρατα. Τα διακοσμητικά μοτίβα ήταν γραμμικά (ακτίνες, ομόκεντροι κύκλοι) και «φυτικά» (ρόδια, ανθέμια).

Τυπική μελανόμορφη λακωνική κύλικα με δύο χειρολαβές και με ψηλό πόδι. Η διακόσμηση στο εσωτερικό της είναι ένα ακόμη χαρακτηριστικό των λακωνικών κυλίκων.

Οι «λάκαινες» ήταν τύπος κύλικας με κυλινδρικό σχήμα, που στο κάτω μέρος διαπλατώνονταν. Η διακόσμηση τους ήταν πλούσια, αν και είχαν μικρό μέγεθος.

ΧΑΛΚΙΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

Στην αρχαιότητα, από χαλκό γινόταν η κατασκευή οπλισμού, έργων τέχνης και πολλών χρηστικών αντικειμένων, όπως κάτοπτρα, περόνες, τρίποδες κλπ. Φυσικά και η Λακωνία δεν αποτελούσε εξαίρεση καθώς υπήρχαν πολλά και καλά οργανωμένα εργαστήρια, οι τεχνικές των οποίων πρέπει να μεταφέρθηκαν και στον Τάραντα.

Σε πολλά μέρη της Πελοποννήσου βρέθηκαν χάλκινα αγαλματίδια που αποδίδονται σε λακωνικά εργαστήρια, όπως στην Ολυμπία όπου η συμμετοχή Σπαρτι-

τών αθλητών ήταν μεγάλη. Εδώ να επισημάνουμε ότι στο χαλκό πρόσθεταν κασσίτερο σε ποσοστό 5-10% (μπρούντζος) επιτυγχάνοντας έτσι αφενός μεγαλύτερη σκληρότητα και αφετέρου μικρότερο βαθμό τήξης πράγμα που διευκόλυνε στη χύτευση. Η προσθήκη του κασσίτερου άλλαζε και την απόχρωση, καθώς όσο αυτή αύξανε τόσο πιο πολύ χρύσιζε ο χαλκός.

Υπάρχουν επίσης αναφορές, όπως θα δούμε παρακάτω, για μεγάλους ορειχάλκινους (κράμα χαλκού) κρατήρες όπως αυτός του Vix στη Γαλλία.

Χάλκινα αγαλματίδια πολεμιστών που χρησιμοποιούνται συνήθως για την αναπαράσταση των Σπαρτιατών οπλιτών.

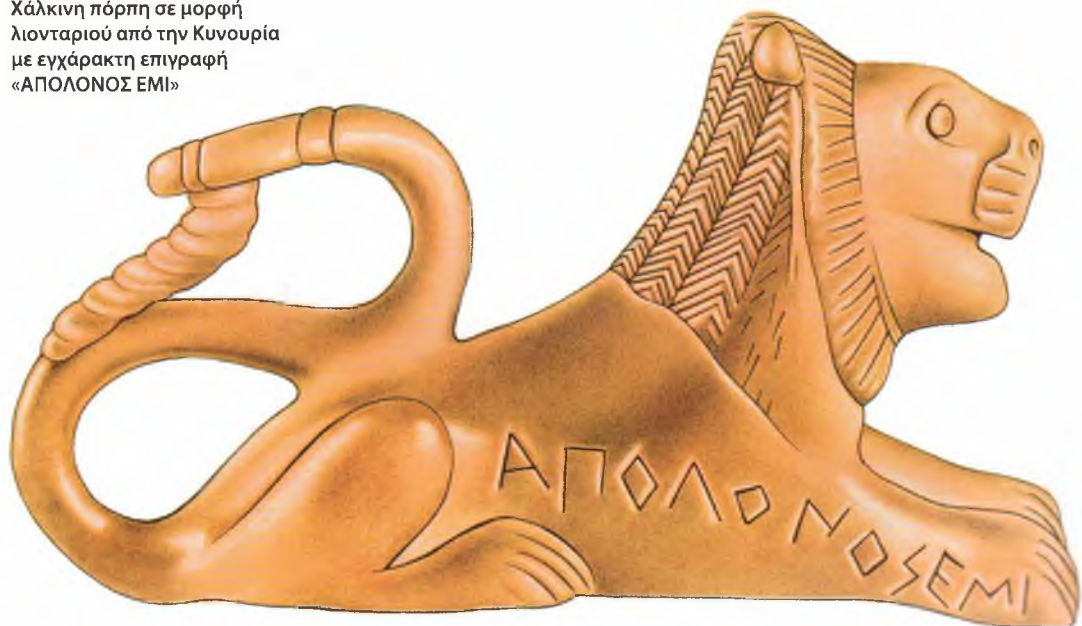

Στην αρχαία Σπάρτη, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα, δεν χρησιμοποιούσαν γυάλινους καθρέφτες. Υπήρχαν κάτοπτρα από μπρούτζο, που, αφού τα γυάλιζαν, καθρεφτίζονταν σ' αυτά. Οι λαβές ήταν συνήθως κάποια γυμνή γυναικεία μορφή, όπως η εικονιζόμενη, που φέρει λοξά ζωνάρι με φυλαχτά και φοράει στο λαιμό περιδέραιο. Στο δεξί χέρι κρατάει άνθος λωτού και στο αριστερό κάποιο φρούτο, προσφορές σε κάποια θεότητα. Σ' άλλες λαβές που βρέθηκαν, οι γυναικείες μορφές κρατούν κρόταλα ή κύμβαλα.

Χάλκινο αγαματίδιο καθιστού άνδρα ύψους 7 εκατοστών, που βρέθηκε στο ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος και είναι από τα αρχαιότερα ευρήματα. (τέλη 8ου αιώνα π.Χ.) Βέβαια όταν το πρωτοβλέπει κανείς, είναι αδύνατο να μη του θυμίσει τα έργα του μεγάλου Άγγλου γλύπτη του 20ου αιώνα, Henry Moore, όπως και άλλα έργα της σύγχρονης τέχνης.

Χάλκινη πόρπη σε μορφή λιονταριού από την Κυνουρία με εγχάρκτη επιγραφή «ΑΠΟΛΟΝΟΣ ΕΜΙ»

ΛΑΚΩΝΙΚΑ ΑΝΑΓΛΥΦΑ

Ο Πausανίας αναφέρει ότι κατά την περιήγησή του στη Λακωνία, συνάντησε πλήθος ιερών, βωμών και τάφων. Μια ξεχωριστή λοιπόν κατηγορία γλυπτών, είναι και τα λίθινα ανάγλυφα αναθηματικού χαρακτήρα.

Στα ανάγλυφα αυτά, απεικονίζεται αντρική μορφή ή ζεύγος μορφών, καθισμένων σε θρόνο με πόδια σε σχήμα ζώου. Η αντρική μορφή κρατάει κώνη, η γυναικεία ανασηκώνει το πέπλο της, ενώ σχεδόν πάντα υπάρχει και ένα φίδι που ξετυλίγεται.

Δύο είναι κυρίως οι απόψεις για το τι συμβολίζουν τα ανάγλυφα αυτά. Ή πρόκειται για προγόνους που έχουν θεοποιηθεί, ή πρόκειται για λατρευόμε-

νους χθόνιους θεούς.

Η έκφραση στα πρόσωπα των μορφών, η πλαστικότητα της κίνησης των φιδιών και η αφαιρετική απόδοση των όγκων, αποτυπώνουν με έξοχο τρόπο τη «δωρικότητα» των Λακώνων και στην τέχνη τους. Βέβαια αυτό που αποκαλούμε σήμερα αφαιρετικό, μίνιμαλ κ.τ.λ., μερικοί το χαρακτηρίζουν δύσκαμπτο και άτεχνο, όσον αφορά τη λακωνική τέχνη.

Μπορεί, γενικότερα, η τέχνη άλλων περιοχών να ήταν λαμπρότερη σε τεχνοτροπία και μεγαλύτερη σε παραγωγή, όμως κατά τη γνώμη μου, οι λακωνικές κύλικες και τα ανάγλυφα αποτελούν ένα ξεχωριστό, σε αξία, κομμάτι της αρχαίας ελληνικής τέχνης.

Σ' ένα από τα πιο γνωστά ανάγλυφα, οι λατρεύμενες μορφές κάθονται σε θρόνο με λιοντοπόδαρα, ενώ πίσω τους ξετυλίγεται φίδι με γένη, σύμβολο και αυτό λατρείας. Ο άντρας κρατάει κάρναρο και η γυναίκα ανασηκώνει το πέπλο της με το αριστερό χέρι, ενώ στο δεξί κρατάει ρόδι. Ο άντρας φοράει σανδάλια και η γυναίκα υποδήματα κλειστού τύπου. Δεξιά κάτω υπάρχει το ζεύγος των αφιερωτών, και, πιθανόν, ιδιοκτητών του αναγλύφου. Ο άντρας κρατάει αλέκτορα και η γυναίκα άνθος, ενώ και οι δύο στο άλλο τους χέρι κρατούν ρόδια. Το ανάγλυφο βρέθηκε ανατολικά της Σπάρτης στα Χρύσαφα και είναι του 550 π.Χ. (Μουσείο Περγάμου-Βερολίνο). Οι διαστάσεις του είναι: Ύψος=87 εκ., Πλάτος=65εκ.

Ανάγλυφη αναθηματική
στήλη από τη Σπάρτη
(550-525 π.Χ.) Είναι
φτιαγμένη από γκρίζο
μάρμαρο Λακωνίας
και οι διαστάσεις της
είναι: Ύψος=56 εκ,
πλάτος=44 εκ, και
πλάτος=10,5 εκ.

Οι Σπαρτιάτες δεν συνήθιζαν τις επιτύμβιες στήλες στους τάφους των νεκρών τους. Εξάιρεση γινόταν σ' όσους που έπεφταν ηρωικά στο πεδίο της μάχης και ήθελαν να τους τιμήσουν. Η στήλη ήταν απλή και συνήθως γραφόταν το όνομα του νεκρού μαχητή με την έκφραση «ΕΝ ΠΟΛΕΜΩ».

Στην επιτύμβια πλάκα της εικόνας, εικονίζεται ο οπλίτης με την ασπίδα του στο αριστερό χέρι, έχοντας απέναντί του το φίδι που ξετυλίγεται και το κράνος του ακουμπισμένο κάτω. Το ανάγλυφο βρέθηκε στην Αρεόπολη και είναι του 5ου αιώνα π.Χ.

Επιτύμβια στήλη από την Πελλάνα
με την επιγραφή «ΟΛΒΙΑΔΑΣ ΕΝ ΠΟΛΕΜΩ»

ΓΟΡΓΟΝΕΙΑ

Οι παραστάσεις που έχουν ως θέμα τους τη Γοργώ, το μυθικό τέρας που αποκεφάλισε ο ήρωας Περσέας, ονομάζονται «γοργόνεια». Στη Σπάρτη τα γοργόνεια τα βρίσκουμε παντού. Είναι ζωγρα-

φισμένα σε αγγεία, αποτελούν επίσημο ασπίδας, είναι ανάγλυφα σε γλυπτά και σε μολύβδινα ειδώλια, ενώ τα βρίσκουμε και χαραγμένα σε πλάκες από ελεφαντοστό.

(πάνω) Μαρμάρινο ακρωτήριο με γοργόνειο από τη Σπάρτη.

(κάτω) Πήλινο ακροκέραμο από τον Τάραντα κατασκευασμένο με καλούπι. Στο κεφάλι της Μέδουσας διακρίνονται τα κοινά χαρακτηριστικά με τα λακωνικά γοργόνεια.

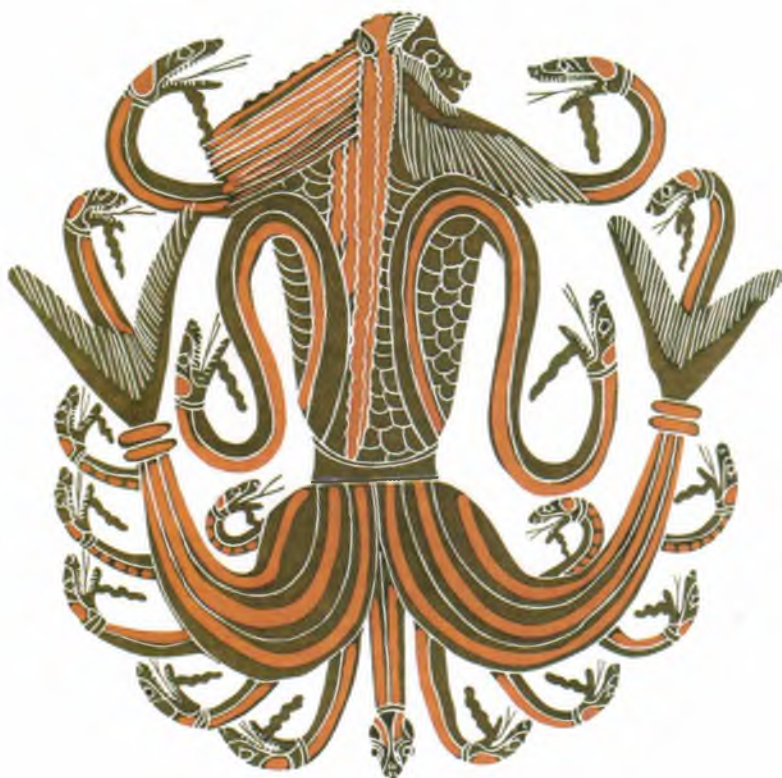

Το χάλκινο αυτό γοργόνειο από τη Σπάρτη θα μπορούσε να ήταν το επίσημο μιας ασπίδας. Βρέθηκε στο ναό της Χαλκιοίκου Αθηνάς και εκτίθεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Αθήνα).

Ο χρωματισμός του με χρώματα αγγειοπλαστικής, αναδεικνύει τόσο την ενδιαφέρουσα σχεδιαστική απόδοση της Γοργώς, όσο και την εκφραστικότητα της μορφής. Πραγματικά τα γοργόνεια θα μπορούσαν να είναι μία αστείρευτη πηγή έμπνευσης για τους σύγχρονους δημιουργούς.

Ο ΤΕΡΑΤΟΜΟΡΦΟΣ ΤΥΦΩΝΑΣ

Το φοβερό τέρας που γέννησε η Γη και πριν το εξουδετερώσει ο Δίας, έγινε πατέρας του Κέρβερου, της Λερναίας Ύδρας και άλλων τεράτων.

Τα αποκρουστικά του χαρακτηριστικά, το σώμα με τα λέπια που διχάζεται, καταλήγοντας σε δύο ουρές ψαριού, αλλά και τα δεκαοχτώ φίδια με γένη που ξεπροβάλλουν από το σώμα του, ταυτίστηκαν με τα βίαια φυσικά φαινόμενα.

Εξαιρετικό δείγμα εικαστικής σύνθεσης, που κάλυπτε υπέροχα το εσωτερικό μελανόμορφης λακωνικής κύλικας.

ΜΟΥΣΙΚΗ-ΧΟΡΟΣ

Οπλίτης χορεύει την «πυρρίχην» υπό τους ήχους του δίαυλου.

Από μικρά τα Σπαρτιατόπουλα, αγόρια και κορίτσια, ασκούσαν στην «όρχηση» και τα «άσματα». Μάθαιναν να απαγγέλουν ποιήματα, να τραγουδούν και να χορεύουν. Γνωστοί ήταν και οι «παιάνες», τα στρατιωτικά εμβατήρια, που τραγουδούσαν οι οπλίτες στη μάχη με τη συνοδεία αυλητών.

Ήταν τόσο μεγάλη η ενασχόληση των Σπαρτιατών με τη μουσική, που προσέλκυσε μουσικούς από όλη την Ελλάδα και δύο από αυτούς, έγιναν οι κυριότεροι εκπρόσωποί της. Ήταν ο Τέρπανδρος και ο Αλκμάν. Ο πρώτος ήταν από τη Λέσβο και αφού βρέθηκε στη Σπάρτη, νίκησε στο μουσικό αγώνα των Καρνείων. Ενώ ο Αλκμάνας, πουλήθηκε σαν δούλος στη Σπάρτη και στη συνέχεια απελευθερώθηκε, λόγω των μουσικών του επιδόσεων, αν και πολλοί τον θεωρούν Σπαρτιάτη.

Τα κυριότερα όργανα της εποχής ήταν η κιθάρα και ο αυλός.

ΚΙΘΑΡΩΔΟΣ • ΑΥΛΗΤΗΣ

Εκτός από κάποιες γενικές περιγραφές, δεν γνωρίζουμε αρκετές λεπτομέρειες για τους χορούς των Σπαρτιατών. Υπάρχει όμως ένα κομμάτι αγγείου, που βρέθηκε στο ιερό του Απόλλωνα στις Αμύκλες, με χορευτές σε κυκλική διάταξη, έχοντας τα χέρια τους σηκωμένα στο ύψος των ώμων και το αριστερό τους πόδι να προβάλλει προς τα εμπρός και αριστερά. Επίσης, κάποιοι κρατούν κλαδιά, ενώ ανάμεσά τους υπάρχουν συμβολικά, λύρες και ένας σκορπιός.

Σύμφωνα με τα ιστορικά κείμενα, στη Σπάρτη χόρευαν και την πυρρίχη, όπου νέοι άντρες αντικριστά αναπαριστούσαν σκηνές μάχης, φορώντας

την πανοπλία τους.

Μία, από τις πολλές, παραδόσεις για την προέλευση του πυρρίχιου χορού, αναφέρει ότι προέρχεται από ένα μυθικό ήρωα της Λακωνίας τον Πύρριχο. Μάλιστα υπήρχε από τότε και το χωριό Πύρριχος.

Με τα στοιχεία αυτά και θεωρώντας ότι κάτι μου θύμιζαν όλα αυτά ανέτρεξα στους ποντιακούς χορούς, όπου διέκρινα ότι, σε ανάλογη φιγούρα, τα χέρια τινάζονται πίσω με τον ίδιο τρόπο των χορευτών του αγγείου και το πόδι ανασκάνεται μπροστά και ελαφρώς προς τα δεξιά. Έτσι ίσως εξηγείται και η άβολη θέση των χεριών στο αγγείο, ενώ η φορά των χορευτών είναι η μόνη εμφανής διαφορά.

ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΥΣΙΩΝ (669 Π.Χ.)

Μετά τον Α΄ Μεσσηνιακό πόλεμο, η Σπάρτη στράφηκε κατά του Άργους. Το Άργος, που και αυτό είχε αρχίσει τις διεκδικήσεις του στην Πελοπόννησο, κατείχε ηγετική θέση ανάμεσα σε πόλεις της ευρύτερης περιοχής (βλ. χάρτη). Μάλιστα οι Αργείοι, με αρχηγό τον τύραννο Φεΐδωνα, είχαν εισβάλλει στην Ολυμπία, αναλαμβάνοντας έτσι και

τη διοργάνωση των αγώνων.

Οι Σπαρτιάτες κινήθηκαν εναντίον τους, αλλά στη μάχη που δόθηκε στις Υσιές, νικήθηκαν. Αιτία της ήττας των Σπαρτιατών, πιθανόν να ήταν, ότι οι Αργείοι είχαν προηγηθεί στην οργάνωση του στρατού και πολεμούσαν οργανωμένοι σε φάλαγγα (παράταξη).

Β΄ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Οι Μεσσήνιοι βρήκαν ευκαιρία από την ήττα των Σπαρτιατών στις Υσιές και επαναστάτησαν. Έτσι άρχισε ο Β΄ Μεσσηνιακός πόλεμος, ένας ακόμη πολυετής και αιματηρός πόλεμος.

Αν και δεν είναι γνωστό το πότε άρχισε ο πόλεμος

και ποια ήταν η διάρκειά του, δύο ήταν τα πρόσωπα που ξεχώρισαν και άγγιξαν το μύθο. Ο αρχηγός των Μεσσηνίων Αριστομένης και ο εμπυχωτής των Σπαρτιατών, ποιητής Τυρταίος.

ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ

Ο Αριστομένης υπήρξε ο ήρωας των Μεσσηνίων, που τα αφύσικα κατορθώματά του έγιναν θρυλικά. Εφάρμοσε μέχρι και καταδρομικές επιχειρήσεις μέσα στη Λακωνία, τρομοκρατώντας έτσι τους κατοίκους της. Μάλιστα για να μειώσει τους αντιπάλους του, εισήλθε

στη Σπάρτη και αφιέρωσε την ασπίδα του στο ναό της Χαλκιοίκου Αθηνάς. Όταν μάλιστα, προς το τέλος του πολέμου, τον συνέλαβαν και τον έριξαν στον Καιάδα, αυτός δραπέτευσε από μια τρύπα, ακολουθώντας μια αλεπού που είχε εισέλθει για να βρει τροφή.

ΤΥΡΤΑΙΟΣ

Ο Τυρταίος, που τα έργα του είναι βασική πηγή πληροφοριών για τον πόλεμο, αναδείχτηκε στον ποιητή, που με τις ελεγείες του διαμόρφωσε το

ηρωϊκό φρόνημα των Λακεδαιμονίων. Το παρακάτω απόσπασμα είναι χαρακτηριστικό του ύφους των ποιημάτων του.

ΤΕΘΝΑΜΕΝΑΙ ΓΑΡ ΚΑΛΟΝ ΕΝΙ ΠΡΟΜΑΧΟΙΣΙ ΠΕΣΟΝΤΑ
ΑΝΔΡ ΑΓΑΘΟΝ ΠΕΡΙ Η ΠΑΤΡΙΔΙ ΜΑΡΝΑΜΕΝΟΝ.

ΕΙΝΑΙ ΩΡΑΙΟ ΝΑ ΠΕΘΑΙΝΕΙ-ΠΟΛΕΜΩΝΤΑΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΡΩΤΟΥΣ-
Ο ΓΕΝΝΑΙΟΣ ΑΝΔΡΑΣ ΠΟΥ ΜΑΧΕΤΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΟΥ.

ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΑΡΓΟΥΣ
ΟΛΥΜΠΙΑ-ΣΙΚΥΩΝ
ΦΛΙΟΥΣ-ΚΛΕΩΝΑΙ
ΑΙΓΙΝΑ-ΤΡΟΙΖΗΝΑ

ΟΛΥΜΠΙΑ

ΣΙΚΥΩΝ

ΚΟΡΙΝΘΟΣ

ΦΛΙΟΥΣ

ΚΛΕΩΝΑΙ

ΑΙΓΙΝΑ

ΑΡΓΟΣ

ΝΑΥΠΛΙΑ

ΑΣΙΝΗ

ΤΡΟΙΖΗΝΑ

ΛΕΠΡΕΟΝ

ΕΙΡΑ

ΥΣΙΑΙ

ΑΝΔΑΝΙΑ

ΣΠΑΡΤΗ

ΜΕΘΩΝΗ

ΑΣΙΝΗ

ΟΠΩΣ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΙΘΩΜΗ, ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΟΙ ΜΕΣΣΗΝΙΟΙ ΚΑΤΕΦΥΓΑΝ ΣΤΟ ΟΡΟΣ ΕΙΡΑ. ΚΑΙ ΟΠΩΣ ΣΥΝΕΒΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΣΙΝΑΙΟΥΣ ΟΙ ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ ΕΓΚΑΤΕΣΤΗΣΑΝ ΤΟΥΣ ΔΙΩΓΜΕΝΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΝΑΥΠΛΙΑΣ ΣΤΗ ΜΕΘΩΝΗ. ΣΤΟ Β' ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΟ ΠΟΛΕΜΟ Η ΣΠΑΡΤΗ ΕΙΧΕ ΤΗ ΜΙΚΡΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΛΕΠΡΕΟΥ.

ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΠΑΡΤΗΣ - ΤΕΓΕΑΣ

Μετά την τελική νίκη, εναντίον των Μεσσηνίων, οι Σπαρτιάτες για να αυξήσουν την πολιτική τους ισχύ, στράφηκαν κατά της Τεγέας. Όπως και παλαιότερα, προσπάθησαν για χρόνια ανεπιτυχώς να την καταλάβουν και στο τέλος συμμαχώντας μαζί της γύρω στο 550 π.Χ.. Από τότε οι Τεγεάτες πολεμούσαν με τους Σπαρτιάτες και έπαιρναν τιμητικά το αριστερό μέρος της παράταξης.

Την ίδια περίοδο πρέπει να ολοκληρώθηκε και η πλήρης ενσωμάτωση της Σκιρίτιδας στους Λακεδαιμόνιους. Οι Σκιρίτες μάλλον εντάχτηκαν ως περίοικοι και 600 από αυτούς συγκροτούσαν το Σκιρίτη λόχο. Ο λόχος αυτός αποτελούσε έκτοτε την εμπροσθοφυλακή του στρατού των Λακεδαιμονίων και στην παράταξη μάχης καταλάμβανε το αριστερό της άκρο.

ΣΚΙΡΙΤΕΣ

ΤΕΓΕΑΤΕΣ

ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΟΙ

ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΕΠΙΛΕΚΤΩΝ (545 Π.Χ.)

Αφού στους συμμάχους της Σπάρτης είχαν προστεθεί η Σικυών και η Κόρινθος, ο σπαρτιατικός στρατός εισέβαλε στην περιοχή της Θυρέας που ανήκε στο Άργος. Οι δύο στρατοί, για να αποφύγουν την αιματοχυσία, επέλεξαν να πολεμήσουν με 300 επίλεκτους οπλίτες ο καθένας. Η μάχη ήταν σφοδρή και οι επιζώντες τρεις, δύο Αργείοι και ένας Σπαρτιάτης, ο Ορθυάδης.

Οι δύο Αργείοι θεώρησαν ότι αυτοί ήταν οι νικητές και αποσύρθηκαν. Ο Ορθυάδης, που έμεινε στο πεδίο της μάχης, αφού ξεχώρισε τα λάφυρα, έστησε τρόπαιο, όπως ήταν καθιερωμένο για το νικητή.

Την επόμενη μέρα, η διαφωνία των Αργείων και των Σπαρτιατών για το ποιος ήταν ο νικητής, τους οδήγησε σε μάχη με νικητές τους δεύτερους. Με τη νίκη τους αυτή, οι Σπαρτιάτες κατέλαβαν όλη την πε-

ριοχή νότια της Κυνουρίας και ανατολικά της Σπάρτης μέχρι τα Κύθηρα.

Μετά τη μάχη της Θυρέας, συνέβησαν κάποια γεγονότα, που σημάδεψαν τις κοινωνίες των δύο πόλεων. Οι Αργείοι επέβαλαν με νόμο να μην αφήνουν οι άντρες τα μαλλιά τους μακριά και οι γυναίκες να μη φορούν χρυσά κοσμήματα, μέχρι να επανακτήσουν τη χαμένη περιοχή. Οι Σπαρτιάτες επέβαλλαν με νόμο τα μακριά μαλλιά στους άντρες για να τιμήσουν τους νεκρούς τους στη μάχη και καθιέρωσαν την ετήσια γιορτή των Γυμνοπαιδιών.

Όσο για τον Ορθυάδη, αυτός λέγεται ότι αυτοκτόνησε στο πεδίο της μάχης, επειδή ντρεπόταν να γυρίσει στη πόλη, αφού όλοι οι σύντροφοί του από τους τριακοσίους ήταν νεκροί.

«ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ»

ΑΝΤΙΤΥΡΑΝΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Με την πολιτική των συμμαχιών, η Σπάρτη κατάφερε να ηγηθεί σχεδόν όλης της Πελοποννήσου, πλην της Αχαιίας και του Άργους. Η λεγόμενη «Πελοποννησιακή Συμμαχία», που σχηματίστηκε πλήρως το 510 π.Χ., αποτέλεσε τη βάση για την ένωση ενός μεγάλου κομματιού του τότε ελληνικού κόσμου, λίγο πριν την περσική εισβολή.

Η Σπάρτη επίσης, είχε αρχίσει να εφαρμόζει μια «αντι-

τυραννική» εξωτερική πολιτική, εγκαθιστώντας ολιγαρχικά καθεστώτα φιλολακωνικών τάσεων. Ξεκινώντας από τη Σικυώνα και την Κόρινθο, προσπάθησε να ανατρέψει τον τύραννο της Σάμου Πολυκράτη (525 π.Χ.) και αργότερα τον τύραννο των Αθηνών Ιππία (510 π.Χ.).

Την πολιτική των συμμαχιών, την εφάρμοσε με επιτυχία ο σοφός Χίλων σαν έφορος και τη συνέχισε ο βασιλιάς Κλεομένης Α΄.

Χάλκινο ειδώλιο πολεμιστή από τον Κοσμά Κυνουρίας (μέσα 6ου αιώνα π.Χ.)

ΧΙΛΩΝ

Τον έκτο αιώνα, έζησε στη Σπάρτη, ένας από τους επτά σοφούς της αρχαιότητας, ο Χίλων ο Λακεδαιμόνιος. Τα μικρά σοφά γνωμικά του, αποτέλεσαν το καλύτερο παράδειγμα της ρήσης του «λακωνίζειν εστί φιλοσοφείν». Τη συνήθεια δηλα-

δή των Σπαρτιατών να εκφράζονται με λίγα λόγια και να κυριολεκτούν.

Τα τρία αποφθέγματά του που είναι χαραγμένα σ' έναν κίονα στους Δελφούς, χρησιμοποιούνται έως και σήμερα.

Γνώθι σεαυτόν

Γνώρισε τον εαυτό σου

Μηδέν άγαν

Μην παίρνεις όρκο

Εγγύα πάρα δ' άτα

Μην εγγυάσαι γιατί θα την πάθεις

Ο Χίλων υπήρξε έφορος και έζησε τη ζωή του σύμφωνα με τη φιλοσοφία του. Πέθανε στην Ολυμπία

αφού είδε το γιό του Πολυδεύκη να στέφεται Ολυμπιονίκης.

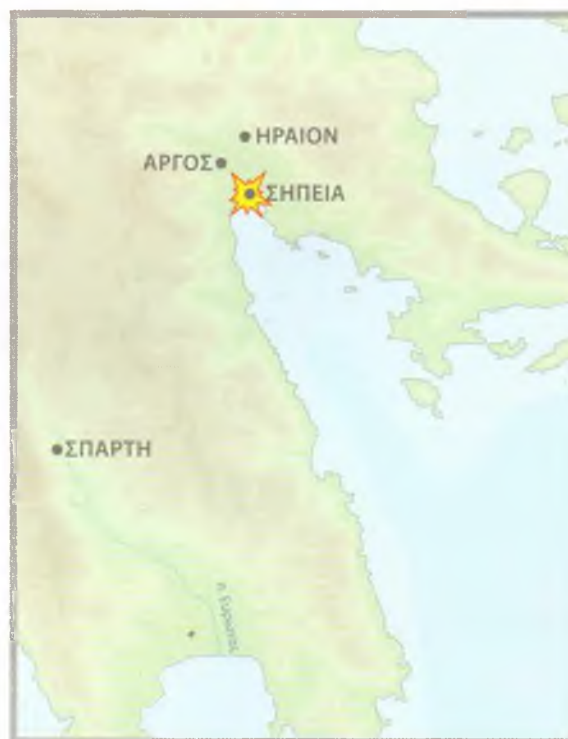
ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ Α' – ΔΗΜΑΡΑΤΟΣ

Το 520 π.Χ. ανέρχεται στη βασιλεία ο Κλεομένης, ετεροθαλής αδελφός του ήρωα των Θερμοπυλών, Λεωνίδα. Ο Κλεομένης, στα πλαίσια της αντιτυραννικής πολιτικής της Σπάρτης, επεμβαίνει στα εσωτερικά της Αθήνας, εκδιώκει τον τύραννο Ιππία (510 π.Χ.) και δύο χρόνια αργότερα, προσπαθεί να επιβάλλει τον αριστοκράτη Ισαγόρα. Τα σχέδιά του όμως χάλασαν και με την παρέμβαση του άλλου βασιλιά της Σπάρτης Δημάρατος.

Όστόσο, ο ταπεινωμένος Κλεομένης, ξαναβρίσκει την αίγλη του μετά την ολοκληρωτική νίκη των Σπαρτιατών εναντίον του Άργους το 495 π.Χ. στην παραλία της Σηπείας. Η φάλαγγα των Σπαρτιατών συνέτριψε τους Άργείους και όσους διέφυγαν στο Άλσος του Άργους τους σκότωσαν και τους έκαψαν. Κατά τον Ηρόδοτο οι νεκροί στο Άλσος ήταν έξι χιλιάδες, γεγονός όμως που δε συγκράτησε τον Κλεομένη στο να εισέλθει στο Ηραϊόν για να θυσιάσει. Ίσως εξ' αιτίας των ανιέρων πράξεών τους, οι θρησκόληπτοι Σπαρτιάτες αποχώρησαν ανεξήγητα και δεν κατέλαβαν το Άργος. Πράξη για την οποία κατηγορήθηκε ο Κλεομένης, όταν επέστρεψε στη Σπάρτη.

Ο Κλεομένης μπόρεσε και απέκρουσε τις κατηγορίες, όμως δεν ξέχασε την αντιπαλότητα του με το Δημάρατο και τον κατάγγειλε σαν νόθο. Αυτό επιβεβαιώθηκε με χρησμό και από το μαντείο των Δελφών, μετά από προσφυγή σ' αυτό των Σπαρτιατών. Ο Δημάρατος εκθρονίζεται και μετά από περιπέτειες, κατέφυγε στην αυλή του Πέρση βασιλιά Δαρείου.

Ο Δημάρατος θα επιστρέψει στην Ελλάδα αργότε-

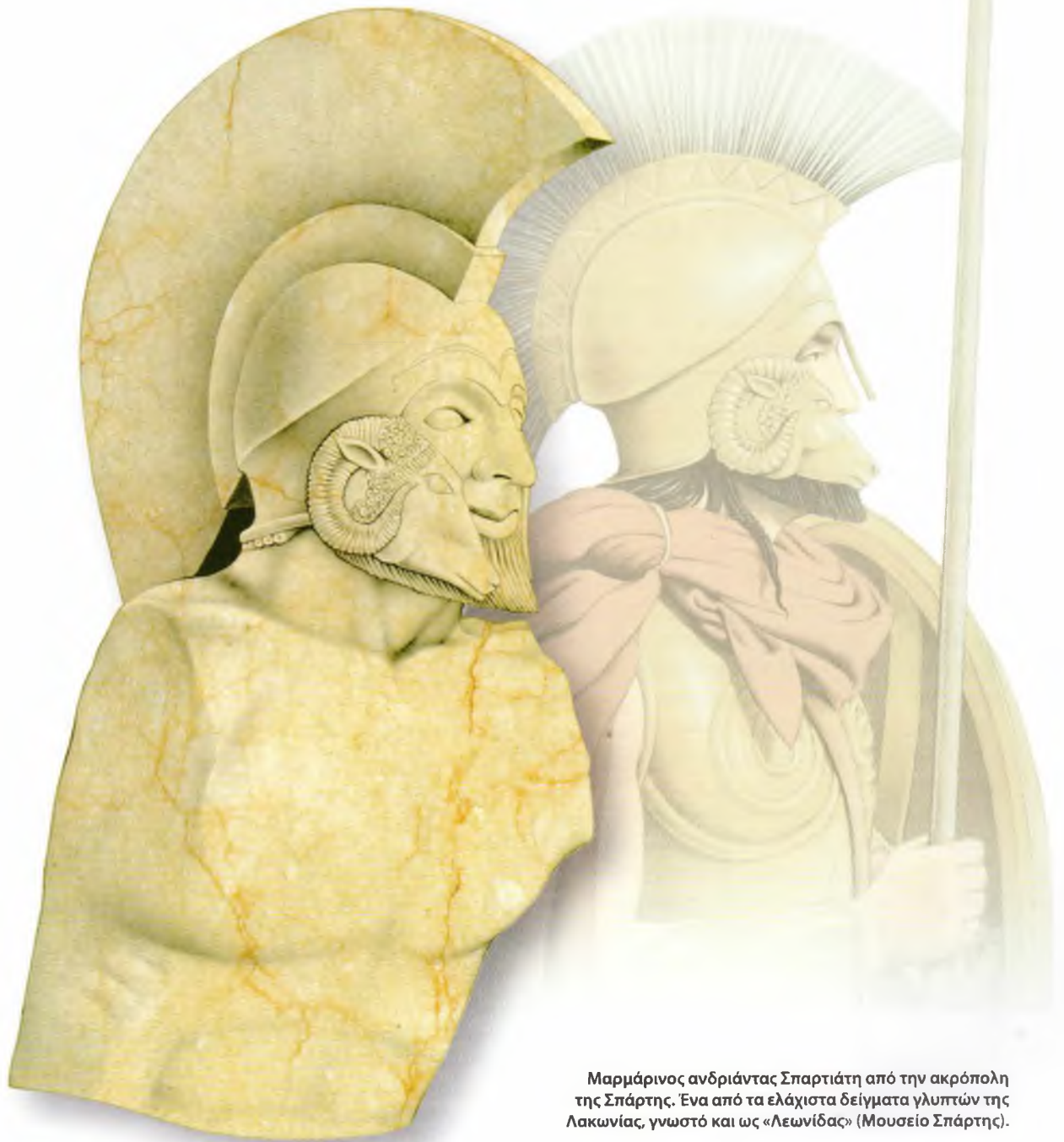

ρα στο πλευρό του Ξέρξη, ενώ ο Κλεομένης πέθανε μισότρελος και αλκοολικός το 490 π.Χ. Τη βασιλεία αναλαμβάνουν, από τους Ευρυπωντίδες, ο Λεωτυχίδας Β' και από τους Αγιάδες, ο Λεωνίδας.

Πριν, όμως, αναφερθούμε στους Περσικούς πολέμους, ας προσπαθήσουμε να περιγράψουμε τους Σπαρτιάτες πολίτες – οπλίτες, την καθημερινή τους ζωή καθώς και τη δομή του σπαρτιατικού στρατού.

ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ 550-480 Π.Χ.

ΑΓΙΑΔΕΣ	ΕΥΡΥΠΩΝΤΙΔΕΣ
ΑΝΑΞΑΝΔΡΙΔΑΣ Β΄	ΑΡΙΣΤΩΝ
ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ Α΄	ΔΗΜΑΡΤΟΣ
ΛΕΩΝΙΔΑΣ Α΄	ΛΕΩΤΥΧΙΔΑΣ Β΄

Μαρμάρινος ανδριάντας Σπαρτιάτη από την ακρόπολη της Σπάρτης. Ένα από τα ελάχιστα δείγματα γλυπτών της Λακωνίας, γνωστό και ως «Λεωνίδα» (Μουσείο Σπάρτης).

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Με την λήξη του Β΄ Μεσσηνιακού πολέμου παγιώνεται και το πολιτικοστρατιωτικό σύστημα στη Σπάρτη. Τελειοποιείται η στρατιωτική φάλαγγα, οριστικοποιείται η αγωγή των νέων και διαμορφώνεται το οικονομικό σύστημα, στα πλαίσια της λιτής διαβίωσης των πολιτών.

Η εσωστρέφεια και η μυστικοπάθεια γίνονται κυρίαρχα χαρακτηριστικά των Σπαρτιατών. Απαγορεύεται η εγκατάσταση, τόσο ξένων στη Σπάρτη, όσο και Σπαρτιατών σ' άλλη πόλη.

Οι άντρες ασχολούνται με την πολιτική και τα στρατιωτικά, οι γυναίκες επιβλέπουν το σπίτι και την ιδιοκτησία, ενώ οι νέοι εκπαιδεύονται στα πλαίσια της «Λυκούργειας αγωγής».

ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ

Το κόκκινο χρώμα χαρακτήριζε την ενδυμασία των αντρών. Ο Λυκούργος θεωρούσε το κόκκινο σαν το λιγότερο «γυναικείο» χρώμα, καθώς και το χρώμα, όπου επάνω του, δε θα ξεχώριζε το αίμα.

Στους ενήλικες, επιτρεπόταν τα μακριά μαλλιά (βόστρυχοι) και τα γένια, αλλά ποτέ το μουστάκι. Κατά το Λυκούργο, τα μακριά μαλλιά έκαναν ένα όμορφο άντρα ομορφότερο και έναν άσχημο τρομακτικότερο.

Οι Σπαρτιάτες φορούσαν σανδάλια που τα συγκρατούσαν στην κνήμη με ιμάντες, αλλά και άλλα δερμάτινα υποδήματα που ήταν δημοφιλή και εκτός Σπάρτης. Να αναφέρω εδώ, ότι απεικόνισα τους Σπαρτιάτες ξυπόλυτους, επηρεασμένος ίσως από την έλλειψη υποδημάτων σ' όλες σχεδόν τις απεικονίσεις τους στην αρχαία εποχή. Εξ' άλλου, όπως θα αναφέρουμε παρακάτω, οι νέοι, για να σκληραγωγηθούν, εκπαιδεύονταν ξυπόλυτοι.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των Σπαρτιατών ήταν το ραβδί (βακτηρία), που συμβόλιζε ίσως κάποια ιδιότητά τους. Το ραβδί θα μπορούσε να ήταν ευθύ, να είχε καμπύλη ή διχάλα στην άκρη, ή ακόμα να σχημάτιζε ένα Τ. Όπως βλέπουμε στις εικόνες, το ραβδί είχε και τη χρηστική του αξία.

Χάλκινο αγαλματίδιο πολεμιστή που βρίσκεται στις Η.Π.Α. Εξαιρετική απεικόνιση Σπαρτιάτη που είναι τυλιγμένος με το μακρύ χιτώνα του και φοράει κράνος με το λοφίο εγκάρσια. Στην έγχρωμη απόδοσή του διακρίνονται καθαρά τα μακριά μαλλιά του, το πώς πέφτουν στους ώμους και ο τρόπος που είναι πιασμένα πίσω.

Στο ανάγλυφο από τη Σπάρτη, διακρίνουμε τύπο ραβδιού, που χρησιμοποιούταν και ως στήριγμα.

ΚΟΙΝΑ ΣΥΣΣΙΤΙΑ (ΦΙΔΙΤΙΑ)

Μετά την καθημερινή εκπαίδευση οι Σπαρτιάτες κατά ομάδες (15-20 άτομα) συμμετείχαν στα κοινά συσσίτια (φιδίτια). Η συμμετοχή σ' αυτά ήταν απαραίτητη για να διατηρήσει ένας «όμοιος» τα πλήρη πολιτικά του δικαιώματα. Τυχόν αδυναμία να καταβάλει τη μηνιαία

εισφορά του σε είδος και λίγα χρήματα, σήμαινε τον υποβιβασμό του στην κατηγορία των υπομειόνων.

Οι Σπαρτιάτες έτρωγαν τρεις φορές τη μέρα ξεκινώντας με ψωμί και κρασί για πρωινό, ακολουθούσε το κυρίως γεύμα και τέλος το βραδινό δείπνο.

Ακράτισμα
(πρωινό)

Αριστον
(γεύμα)

Αίκλον
(δείπνο)

Το φαγητό συνήθως ήταν κριθαρένιο ψωμί, ο «μέλανας ζωμός» ή «βάφα», ελιές, τυρί φρούτα, κυνήγι, καρποί και φυσικά κρασί. Ο περίφημος μέλανας ζωμός πρέπει να ήταν χοιρινό κρέας βρασμένο στο αίμα του, με αλάτι και ξύδι. Η απορία για το πως έτρωγαν αυτό το φαγητό, υπήρχε και στην αρχαιότητα από τους λοιπούς Έλληνες.

Μια συνήθεια των Σπαρτιατών που έδειχνε την πειθαρχία και την αυτοσυγκράτησή τους, ήταν ότι η ποσότητα κρασιού που έπιναν, έπρεπε να ήταν τέτοια, ώστε να χαλαρώνει και να ξεκουράζει το σώμα και όχι να τους οδηγεί στη μέθη και στον αυτοεξευτελισμό. Έτσι, πολλές φορές για παραδειγματισμό των νέων, οι ενήλικες Σπαρτιάτες αφού

μεθούσαν είλωτες, στη συνέχεια τους ξεφτίλιζαν.

Το κρασί οι αρχαίοι Έλληνες το έπιναν νερομένο και πολλές φορές μάλιστα, σε μεγάλη αναλογία. Το κρασί το είχαν σε μεγάλα αγγεία που ονομάζονταν κρατήρες και με άλλα μικρότερα γέμιζαν τα ποτήρια τους. Οι Σπαρτιάτες είχαν το ατομικό τους κύπελλο (κώθων), ενώ σε λακωνικά εργαστήρια αποδίδονται και δύο μεγάλοι ορειχάλκινοι κρατήρες.

Ο ένας, που δεν έχει βρεθεί, αναφέρεται από τον Ηρόδοτο σαν δώρο των Λακεδαιμονίων προς τον Κροίσο. Ο άλλος, είναι ένας κρατήρας ύψους 1,64 μέτρων του βου αιώνα π.Χ. και βρέθηκε στο τάφο πριγκίπισσας του Vix στη Β.Α. Γαλλία.

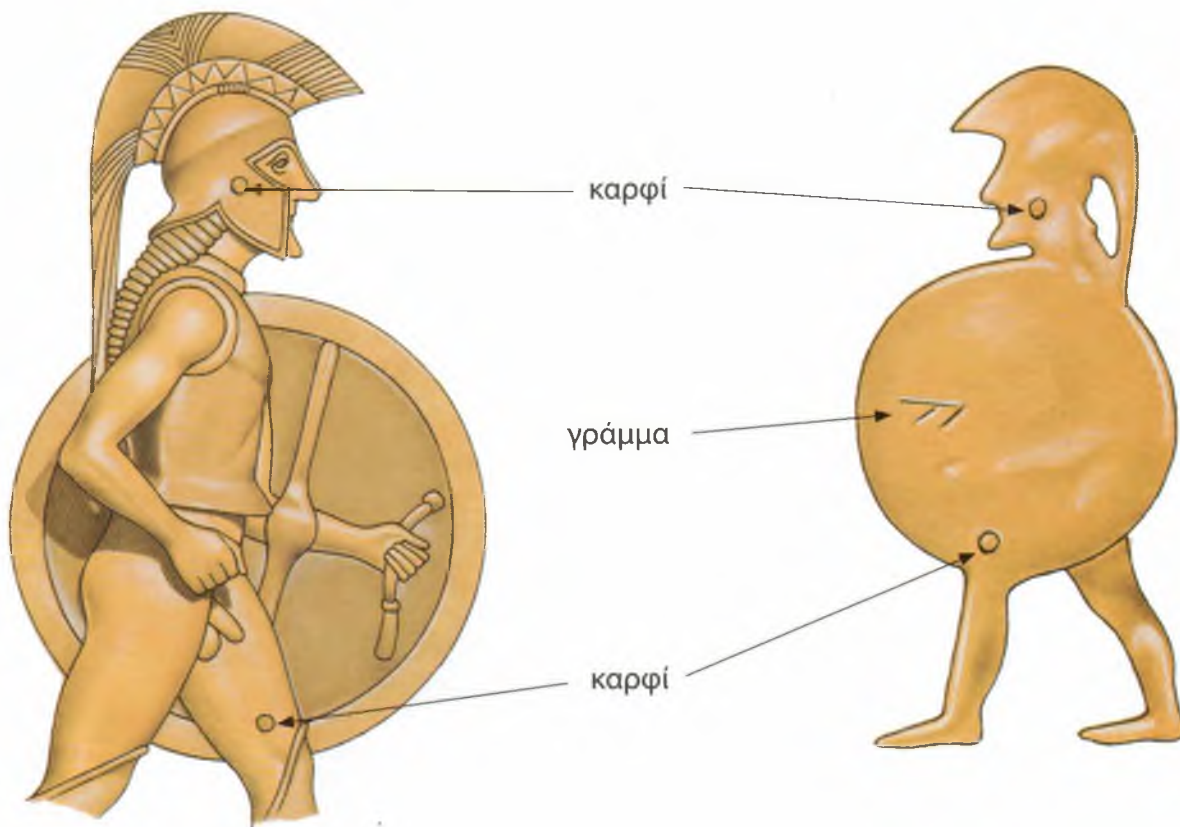
Νεαρός Σπαρτιάτης ετοιμάζεται να γεμίσει με κρασί, το κέρατο και την κύλικα που κρατάει στα χέρια, υπό τους ήχους του διάυλου που παίζει έφηβος αυλητής. Πάνω στην ορειχάλκινη βάση με πόδια ζώου, υπάρχει ο κρατήρας με το κρασί και η μικρή κανάτα (οινοχόη). Ρεαλιστική αναπαράσταση σκηνής από το εσωτερικό λακωνικής κύλικας (επάνω).

ΚΡΑΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΝΙΧ

Ο κρατήρας του Νίχ είναι διακοσμημένος στο επάνω μέρος του, με πομπή αρμάτων και οπλιτών, οι δύο λαβές του πλαισιώνονται από εκπληκτικές συνθέσεις γοργονεϊών με λιοντάρια, ενώ η λαβή στο καπάκι είναι ένα αγαλματίδιο ολόσωμης γυναικείας μορφής. Εκτός από

τη διακόσμηση που έχει έντονα λακωνικά στοιχεία, πίσω από κάθε μορφή της πομπής στο λαιμό του κρατήρα, υπάρχουν χαραγμένα γράμματα από το ελληνικό αλφάβητο που υποδείκνυαν την ακριβή τους θέση κατά την συναρμολόγηση του κρατήρα. (βάρος: 208,6 κιλά)

ΚΥΝΗΓΙ

Ένας λόγος για να απουσιάσει κάποιος από τα συσσίτια, ήταν το κυνήγι. Οι Σπαρτιάτες κυνηγούσαν συστηματικά, έχοντας μαζί τους τα καθαρόαιμα κυνηγόσκυλά τους. Ο αγριόχοιρος ήταν το δημοφιλέστερο θήραμα και το κυνήγι του γινόταν με ακόντια και δίχτυα.

Ευτυχώς βρέθηκαν κύλικες και άλλα αγγεία, όπου αποτυπώνονται έξοχα, σκηνές κυνηγιού. Σε μια τέτοια σκηνή από λακωνική κύλικά, δύο κυνηγοί ρίχνουν τα ακόντιά τους στον αγριόχοιρο, που έχει πιαστεί στα δίχτυα τους. Και οι δύο έχουν περιποιημένα τα μακριά μαλλιά τους, ενώ οι χιτωνίσκοι τους που είναι διακοσμημένοι με σχέδια, φέρουν στα μανίκια και στο κάτω μέρος, σειρά από κρόσσια. Ο νεαρότερος αριστερά είναι ξυρισμένος και φοράει επιπλέον δέρμα από ζώο.

Στη ρεαλιστική απόδοση της σκηνής, βλέπουμε το κυνηγόσκυλο, να έχει οδηγήσει στο καρτέρι το θήραμα, ο ένας κυνηγός να του ρίχνει το δίχτυ και ο άλλος να είναι έτοιμος να ρίξει το ακόντιο.

Στον πήλινο πίθο (ύψους 0,50μ.) από τη Σπάρτη, παριστάνονται σκηνές κυνηγιού, παισιωμένες από ζώνες με ανάγλυφη διακόσμηση.

Στην επάνω σειρά, διακρίνουμε ζεύγη κυνηγών, που επαναλαμβάνονται, να κουβαλούν διάφορα θηράματα. Στη μεσαία σειρά, επαναλαμβάνεται σκηνή με άρμα που σέρνουν δύο άλογα και το οδηγεί ηνίοχος ακολουθούμενος από πεζό οπλίτη. Δεν

λείπουν βέβαια και τα κυνηγόσκυλα που ακολουθούν τα αφεντικά τους, μυρίζοντας το έδαφος. Η τρίτη σειρά στη βάση του πίθου είναι διακοσμημένη με ρόδακες, ενώ εντυπωσιακή είναι η διακόσμηση στις χειρολαβές.

Τα θηράματα είναι ζαρκάδια, λιοντάρια, αγριόχοιροι και αγριοκάτσικα. Ξεχωρίζει επίσης, ο τρόπος που χωρίζει ο καλλιτέχνης τα μακριά μαλλιά και τα

τακτοποιεί στους ώμους των κυνηγών, καθώς και ο τρόπος που κατανέμει το φορτίο των ζώων.

Εκτός από τα ακόντια, διακρίνουμε και τη μάχαιρα που φέρει ο κυνηγός στη θήκη της, όπως και το δίχτυ με το οποίο είναι τυλιγμένος ο ηνίοχος. Ο σπλίτης με την ωραία διακοσμημένη ασπίδα και το πρωτότυπο κράνος, είναι έτοιμος να προμηθεύσει με ακόντια τον ηνίοχο στο κυνήγι του.

Η Σπάρτη παρ' όλο που δεν είχε ισχυρό ιππικό ούτε σημαντική παραγωγή αλόγων, χρησιμοποιούσε άρματα και μάλιστα η Κυνίσκα, κόρη του βασιλιά Αρχίδαμου του Β', κέρδισε σαν ιδιοκτήτρια άρματος και εκπαιδευτρια αλόγων, στο αγώνισμα της αρματοδρομίας, το 392 π.Χ. στη 96η Ολυμπιάδα και θεωρείται η πρώτη γυναίκα Ολυμπιονίκης.

ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΣΣΕΣ

Οι καλογυμνασμένες και σκληραγωγημένες γυναίκες της Σπάρτης, ήταν διάσημες τόσο για την ομορφιά τους όσο και για την αυστηρότητά τους απέναντι στα παιδιά και τους άντρες τους. Η εποπτεία – διαχείριση του οίκου και του κλήρου, αποτελούσαν τα καθημερινά τους καθήκοντα. Με την ανατροφή των παιδιών και την επίβλεψη των ειλώτων, απέκτησαν κυρίαρχη θέση στην οικογένεια, αφού η αντρική απουσία ήταν συχνή και πολλές φορές μακροχρόνια.

Οι Σπαρτιάτισσες ήταν απλά ντυμένες και δε φορούσαν κοσμήματα. Οι χιτώνες τους ήταν κοντοί και ειδικά των άγαμων κοριτσιών δεν ήταν ραμμένοι στο πλάι, με αποτέλεσμα όταν περπατούσαν φαινόταν ο μηρός τους και γι' αυτό ονομάστηκαν «φαινομηρίδες». Οι μεγαλύτερες γυναίκες πρέπει να φορούσαν μακριά επένδυση με καλύπτρα στο κεφάλι, ειδικά όταν κυκλοφορούσαν έξω.

Οι νεαρές Σπαρτιάτισσες έπρεπε να παντρεύονται ώριμες και ακμαίες, μετά τα 18 χρόνια τους. Τα έθιμα του γάμου απαιτούσαν τη συγκατάθεση του πατέρα της νύφης, στη συνέχεια

Πήλινο κεφάλι γυναίκας από την ακρόπολη της Σπάρτης (7ος αιώνας π.Χ.)

Κόρη οينوχοεί μέσα σε κάνθαρο που κρατά μάλλον καθιστή αντρική μορφή. Βρέθηκε στη Σπάρτη και σήμερα εκτίθεται στην Κοπεγχάγη.

την «αρπαγή» της και την προετοιμασία της για την πρώτη νύχτα του γάμου από μια μεγαλύτερη γυναίκα. Οι επαφές του ζευγαριού και μετά την πρώτη φορά, γινόταν μόνο το βράδυ και χωρίς φως, με τον άντρα να επιστρέφει στο στρατόπεδο. Μόνο όταν ο άντρας γινόταν 30 χρονών, του επιτρεπόταν να μείνει με τη γυναίκα του.

Υπήρχαν πολλά παράξενα στις γαμικές και οικογενειακές σχέσεις των Σπαρτιατών. Για παράδειγμα, όταν μια γυναίκα είχε ηλικιωμένο άντρα, μπορούσε με τη σύμφωνη γνώμη του να πάει με νεότερο άντρα για να αποκτήσει δυνατό και υγιές παιδί. Όλα αυτά κατά το Λυκούργο είχαν σκοπό την «ευγονία», τη γέννηση δηλαδή δυνατών παιδιών από δυνατούς γονείς.

Αυτό καταγράφηκε και στο έργο του Πλούταρχου «Λακωνίων Αποφθέγματα», όπου αναφέρεται σε ένα διάλογο ανάμεσα στη Γοργώ, τη γυναίκα του Λεωνίδα, και σε μία

φιλοξενούμενή της. Όταν η τελευταία της επισήμανε ότι «μόνο εσείς οι Λάκαινες εξουσιάζε-ται τους άντρες», έλαβε σαν απάντηση το ότι «μόνοι γαρ ημείς άνδρας τίκτομεν» (γιατί μόνοι εμείς γεννάμε άνδρες). Ο θάνατος της Σπαρτιάτισσας πάνω στη γέννα ήταν το ίδιο τιμητικός με το θάνατο στη μάχη και αναγραφόταν στις επιτύμβιες στήλες.

Η αφοσίωση όμως των γυναικών στο σπαρτιάτικο ιδεώδες, ήταν πάνω ακόμη και από τα ίδια τους τα παιδιά. Το «Η ΤΑΝ Η ΕΠΙ ΤΑΣ» ήταν ο αποχαιρετισμός της μάνας προς το γιό που ξεκινούσε για τη μάχη. Για τη Σπαρτιάτισσα η δειλία του γιου ήταν ανεπίτρεπτο γεγονός. Χαρακτηριστική παραμένει η περίπτωση της Δαματριάς, που σκότωσε η ίδια το γιό της, όταν άκουσε ότι δειλίασε και ότι ήταν ανάξιος της. «Τον Δαμάτριον που παρέβη τους νόμους σκότωσε η μάνα του, η Λακεδαιμόνια τον Λακεδαιμόνιον». Αυτό έγραφε ο τάφος της.

Επάνω: Αγαλματίδιο πεπλοφόρου γυναίκας που αποτελούσε τη λαβή στο καπάκι του κρατήρα του Vix. Έτσι πρέπει να ήταν ντυμένες οι ενήλικες Σπαρτιάτισσες.

Αριστερά: Χάλκινο αγαλματίδιο που βρέθηκε στη Δωδώνη και αποδίδεται σε λακωνικό εργαστήριο. Αναπαριστά κορσίδα που τρέχει φορώντας κοντό χιτώνα τον οποίο ανασηκώνει με το αριστερό της χέρι για να μη την εμποδίζει στο τρέξιμο. Θα μπορούσε, λοιπόν, να είναι μια νεαρή Σπαρτιάτισσα που συμμετέχει σε αγώνα δρόμου. Το έργο που είναι του βου αιώνα, αποτελούσε τμήμα τρίποδα ή κρατήρα και έχει ύψος 12 εκατοστά.

ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ

Όταν γεννιόταν ένα παιδί, ο πατέρας το παρουσίαζε στη «λέσχη» των γερόντων της φυλής, για να ελέγξουν την αρτιμελείά του. Αν το παιδί ήταν υγιές και αρτιμελές, το επέστρεφαν στη μητέρα του αφού πρώτα του παραχωρούσαν έναν κλήρο. Αν όμως το παιδί ήταν ασθενικό και δύσμορφο, το «απέπεμπον εις τας λεγομένας αποθέτας, παρά Ταϋγετον βαραθρώδη τόπον» (Πλούταρχος).

Στο αρχαίο κείμενο, που αποτελεί και τη μοναδική αναφορά στο γεγονός της απόρριψης, δεν διευκρινίζεται τι ακριβώς ήταν οι «αποθέτες», ενώ η ταύτιση τους με τον Καιάδα αμφισβητείται σήμερα από τους περισσότερους ιστορικούς καθώς εκεί έριχναν τους αιχμαλώτους πολέμου και τους κακοποιούς.

Τα πρώτα επτά χρόνια τα αγόρια ζούσαν με τις οικογένειες τους. Μετά τα αναλάμβανε η πολιτεία για τα εντάξει στη «σπαρτιατική αγωγή», που για

τα αγόρια κρατούσε μέχρι τα είκοσί τους χρόνια. Τα κορίτσια, αν και δεν απομακρυνόταν από τα σπίτια τους, συμμετείχαν και αυτά στη σωματική εκγύμναση με κάποια αγωνίσματα. Όλα τα παιδιά πέρα από τη σωματική άσκηση μάθαιναν γραφή, ανάγνωση, χορό και τραγούδι.

Σκοπός της αγωγής για τα αγόρια ήταν η δημιουργία σκληραγωγημένων πολιτών – οπλιτών. Η υπακοή και η τυφλή πειθαρχία των νέων στους μεγαλύτερους, καθώς και ο σεβασμός στους γεροντότερους δοκιμαζόταν συνεχώς, μέσα στις «βουές» (αγέλες) όπου εντάσσονταν. Αρχηγός της αγέλης ήταν ο «βουαγός» ενώ υπήρχε και ο «παιδονόμος» που ήταν συνήθως ένας εικοσάρης, ο οποίος επέπτευε την αγέλη. Για να μη γίνεται όμως κατάχρηση εξουσίας από τους μεγαλύτερους νέους, υπήρχε πάντα και η παρουσία ενηλίκων.

ΗΛΙΚΙΑ		
1-6 (έτη)		Με την οικογένεια.
ΠΑΙΔΕΣ		
7-10	μικιζόμενος (παις)	Ένταξη στις αγέλες.
11	πρωτοπάμπαις	Ο πάμπαις ήταν το ολοκληρωμένο παιδί, ενώ μελλείρενες αποκαλούσαν τα μεγάλα παιδιά.
12	ατροπάμπαις	
13-15	μελλείρην	
ΕΦΗΒΟΙ		
16-20	είρην	Δεν είναι ξεκάθαρο αν οι έφηβοι των 16-20 χρόνων λέγονταν είρενες ή μόνο οι εικοσάρηδες.
ΕΝΗΛΙΚΕΣ		
20-60	έμφρουρος	Οι έμφρουροι αποτελούσαν τις 40 στρατεύσιμες κλάσεις.

Χάλκινη κεφαλή νέου που πιθανολογείται ότι, λόγω τεχνοτροπίας, είναι λακωνικής προέλευσης (Μουσείο Fine Arts – Βοστώνη). Δίπλα ακριβώς βλέπουμε, σε έγχρωμη ρεαλιστική απόδοση, την πλάγια όψη της κεφαλής.

Χάλκινο αγαματίδιο αθλήτριας που τρέχει σε δρόμο ταχύτητας. Χρονολογείται στο 500 π.Χ. και βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο του Λονδίνου.

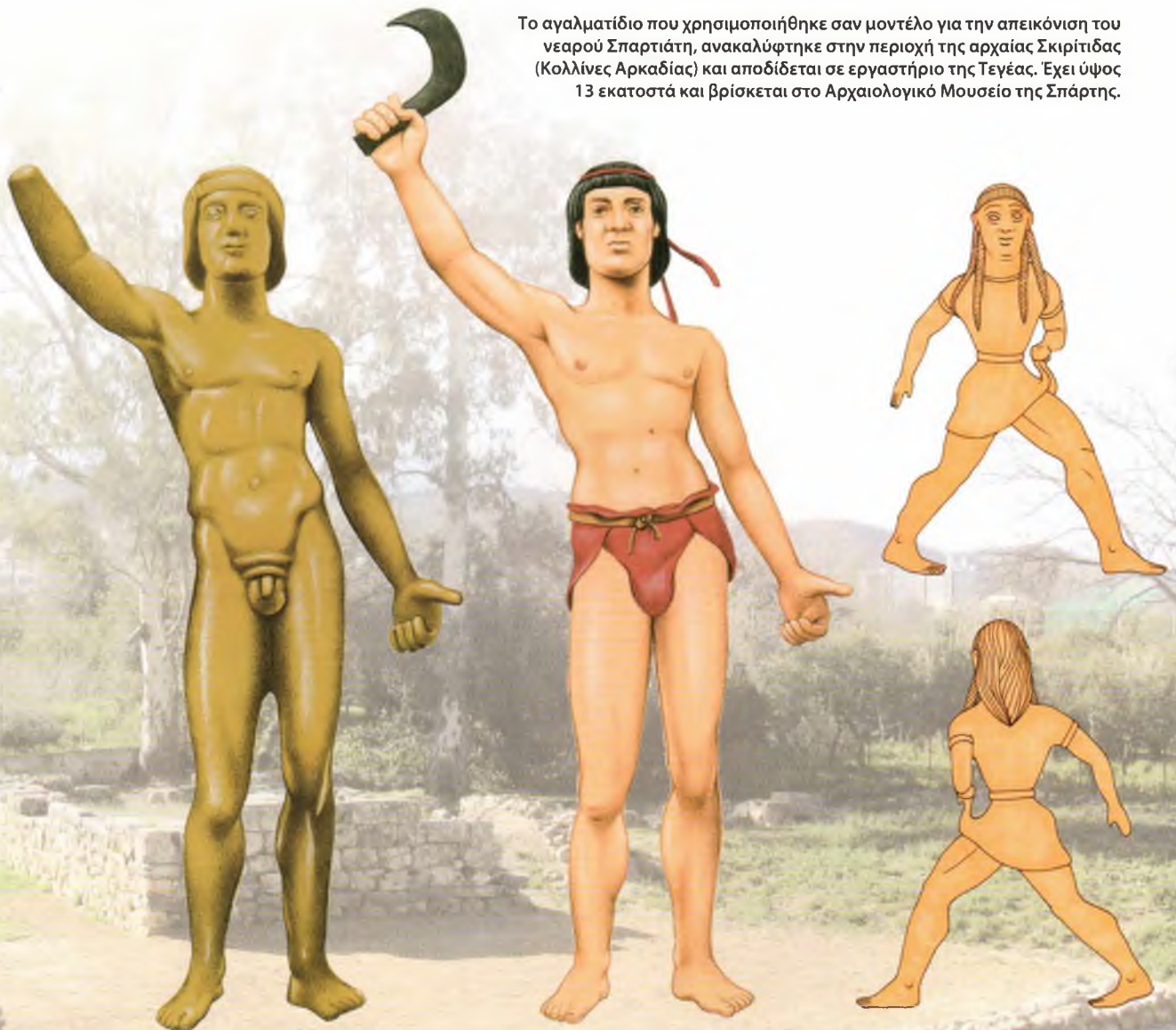
ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ

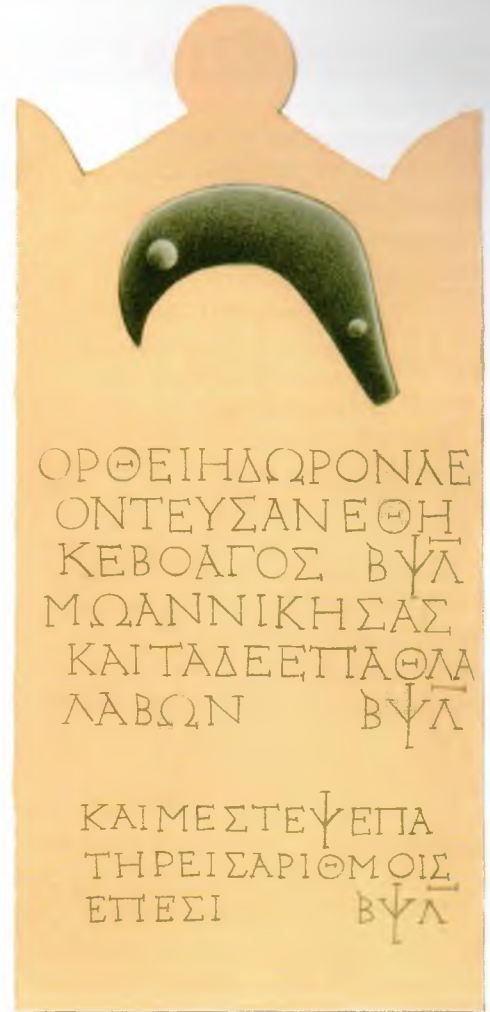
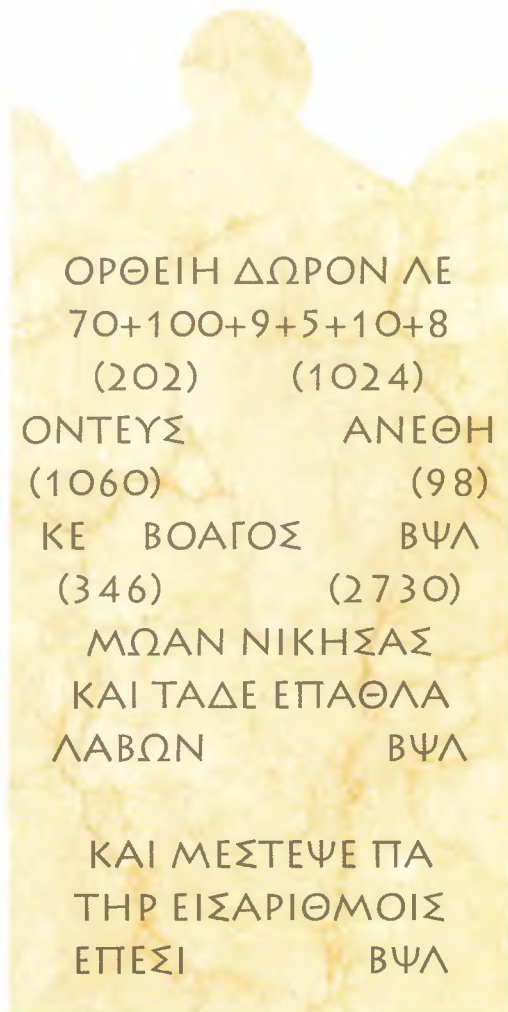
Τα παιδιά, εκτός από τη σκληρή εκπαίδευση συμμετείχαν σε μουσικούς και αθλητικούς αγώνες, όπως αυτοί που γινόταν στο ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος. Τα αγωνίσματα αυτά ήταν τρία. Ένα αγώνισμα τραγουδιού που λεγόταν «μῶα», ένα αγώνισμα κυνηγητού που λεγόταν «καθηρατόριον» και ένα αγώνισμα

απαγγελίας που λεγόταν «κελοία».

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, οι νικητές αφού έπαιρναν σαν έπαθλο ένα δρεπάνι το τοποθετούσαν σε λίθινη στήλη όπου είχαν γράψει τα στοιχεία τους και το αφιέρωναν στη θεά.

Το αγαλμάτιδιο που χρησιμοποιήθηκε σαν μοντέλο για την απεικόνιση του νεαρού Σπαρτιάτη, ανακαλύφθηκε στην περιοχή της αρχαίας Σκιρίτιδας (Κολλίνες Αρκαδίας) και αποδίδεται σε εργαστήριο της Τεγέας. Έχει ύψος 13 εκατοστά και βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Σπάρτης.

Αν και η συγκεκριμένη στήλη ανήκει στα ύστερα χρόνια της αρχαιότητας (150-200μ.Χ.), έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον διότι αφ' ενός σώζεται το σιδερένιο δρεπάνι και αφ' ετέρου οι τρεις στίχοι του κειμένου

δημιουργούν το ίδιο αριθμητικό άθροισμα. Το κείμενο το έγραψε ο πατέρας του νικητή, παίζοντας με την αντιστοιχία γραμμάτων - αριθμών.

ΟΡΘΕΙΗ ΔΩΡΟΝ ΛΕΟΝΤΕΥΣ ΑΝΕΘΗΚΕ ΒΟΑΓΟΣ	ΒΨΛ
ΜΩΑΝ ΝΙΚΗΣΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΑΘΛΑ ΛΑΒΩΝ	ΒΨΛ
ΚΑΙ ΜΕΣΤΕΨΕ ΠΑΤΗΡ ΕΙΣΑΡΙΘΜΟΙΣ ΕΠΤΕΣΙ	ΒΨΛ

ΕΙΝΑΙ ΤΑΜΑ ΣΤΗΝ ΟΡΘΙΑ ΠΟΥ ΤΟ ΑΦΙΕΡΩΣΕ Ο ΒΟΑΓΟΣ ΛΕΟΝΤΕΥΣ	2730
ΠΟΥ ΝΙΚΗΣΕ ΣΤΟ ΑΓΩΝΙΣΜΑ ΜΩΑ ΚΑΙ ΕΛΑΒΕ ΤΑ ΕΠΑΘΛΑ	2730
ΚΑΙ ΜΕΣΤΕΨΕ Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΜΟΥ ΜΕ ΙΣΑΡΙΘΜΟΥΣ ΣΤΙΧΟΥΣ	2730

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Τα αγόρια σαν αυριανοί εκλεκτοί πολεμιστές, εκπαιδεύονταν τόσο στον ορθόδοξο, όσο και στον ανορθόδοξο πόλεμο.

Για να σκληραγωγηθούν τα παιδιά ήταν ξυπόλητα και φορούσαν μόνο ένα ιμάτιο σ' όλη τη διάρκεια του έτους. Τα μαλλιά τους ήταν κοντά και δεν επιτρεπόταν

να πλένονται συχνά ή να περιποιούνται ιδιαίτερα το σώμα τους. Επειδή δε η διατροφή τους ήταν λιτή, για να ικανοποιήσουν την πείνα τους αλλά και για να επινοούν διάφορα τεχνάσματα, τους επέτρεπαν να κλέβουν με τον όρο όμως να μην γίνονταν αντιληπτοί. Αλλιώς η τιμωρία τους θα ήταν αυστηρή.

ΠΛΑΤΑΝΙΣΤΑΣ - ΚΡΥΠΤΕΙΑ

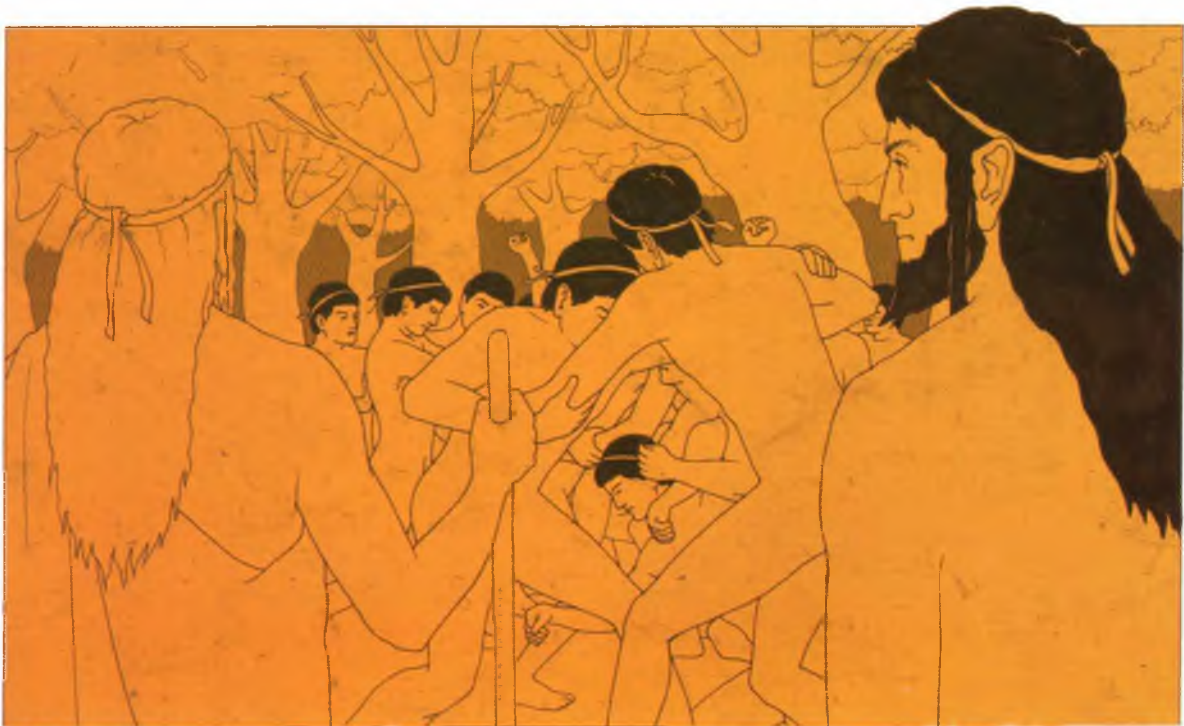
Στην πρώιμη εφηβεία άρχιζε η στρατιωτική προετοιμασία με έντονη σωματική άσκηση και χειρισμό όπλων. Ο Πausanias μάλιστα περιγράφοντας τη θέση «Πλατανιστάς», μας δίνει μια εικόνα από τη στρατιωτική εκπαίδευση των εφήβων.

Στον Πλατανιστά, ανάμεσα στα πολλά πλατάνια (απ' όπου και η ονομασία), υπήρχε τάφος με νερό που κύκλωνε τον χώρο. Η πρόσβαση γινόταν από δύο γεφύρια, όπου υπήρχαν στο ένα άγαλμα του Ηρακλή και στο άλλο αδριάντας του Λυκούργου. Σύμφωνα με τους κανονισμούς τη νύχτα πριν τη «μάχη», οι έφηβοι των δύο αντίπαλων ομάδων θυσίαζαν ένα μικρό κουτάβι (σκυλάκι) και έβαζαν

εξασηκμένους κάπρους να μαλώσουν. Συνήθως η ομάδα της οποίας ο κάπρος κέρδιζε ήταν και η νικήτρια της μάχης στον Πλατανιστά.

Την επόμενη μέρα, πριν το μεσημέρι, οι δύο ομάδες εισέρχονταν από τις δύο γέφυρες στο πεδίο της «μάχης» και η συμπλοκή άρχιζε σπρώχνοντας και κλωτσώντας ο ένας τον άλλο. Πολλοί μαζί ωθούσαν άλλους προς το νερό, ενώ δεν έλειπαν οι δαγκωματιές και η προσπάθεια να βγάλει ο ένας το μάτι του άλλου.

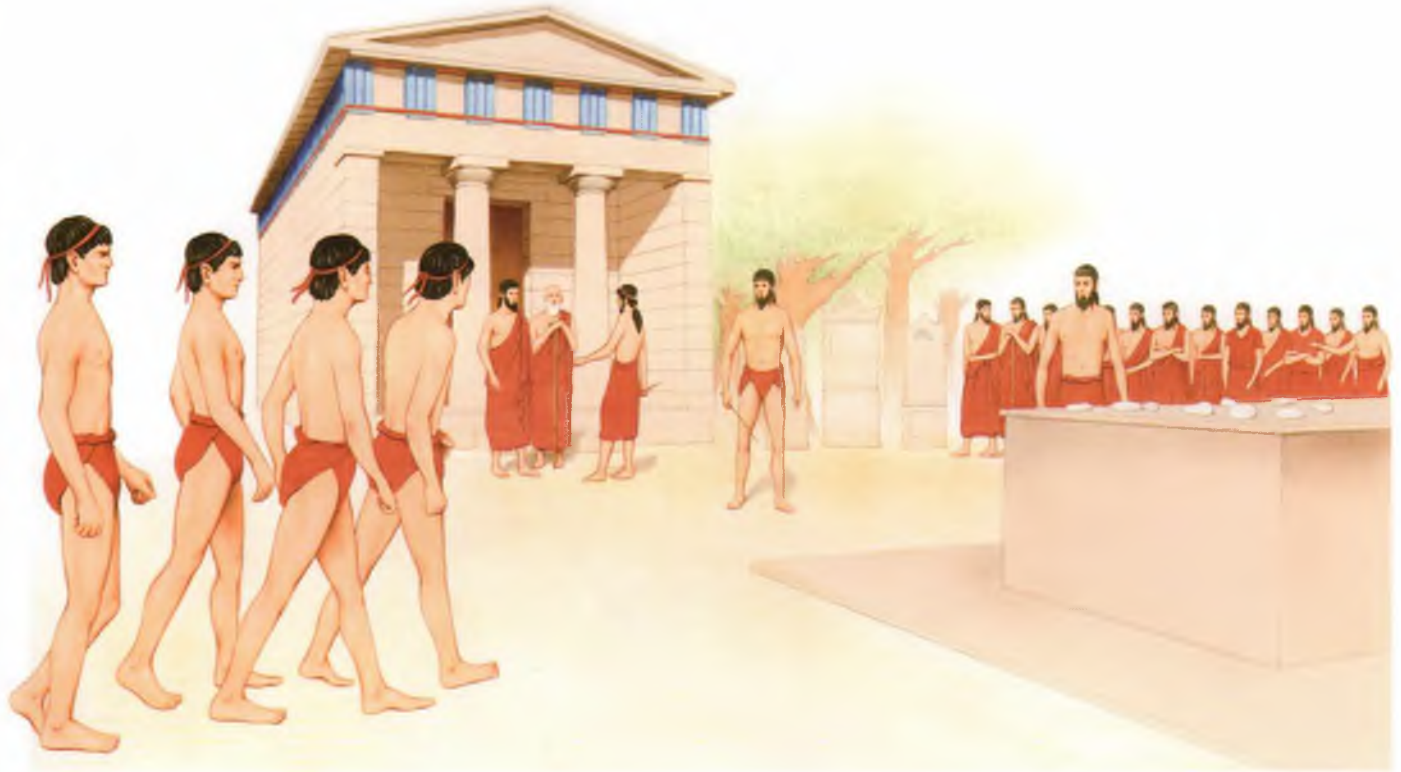
Στην ηλικία των είκοσι, οι νεαροί Σπαρτιάτες συμμετείχαν κανονικά στο στράτευμα, σιτίζονταν στα κοινά συσσίτια (φιδίτια) και διέμεναν στα στρατό-

πεδα (συσκήνια). Αυτό όμως που καθόριζε την ικανότητα και τη γενναιότητά τους ήταν η συμμετοχή τους στη «κρυπτεία».

Η κρυπτεία αποτελούσε το τελικό στάδιο εκπαίδευσης των νέων. Αρχικά συνίστατο μόνο στην επι-

τυχή διαβίωσή τους στη φύση για ένα χρονικό διάστημα σε ειδικές συνθήκες, δηλαδή μόνοι τους και άοπλοι. Αργότερα, από την εποχή που εξετάζουμε, η κρυπτεία πιθανολογείται ότι χρησιμοποιήθηκε και ως τρόπος εξόντωσης ειλώτων.

Η ΔΙΑΜΑΣΤΙΓΩΣΗ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ

Η μαστίγωση εκτός από τρόπος τιμωρίας στη Σπάρτη, ήταν και δοκιμασία αντοχής για τα Σπαρτιάτοπούλα. Όπως αναφέραμε η κλοπή τροφής από τους νέους είχε σκοπό να γίνουν πιο επινοητικοί, πράγμα που θα τους βοηθούσε αργότερα στον πόλεμο. Υπήρχε μάλιστα και μια τελετή που γινόταν στο ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος, όπου νέοι άνω των 12 ετών, έπρεπε να αρπάξουν όσο το δυνατόν πιο πολλά κομμάτια τυριών που είχαν αποθέσει στο βωμό, οι άρχοντες. Γύρω από το βωμό υπήρχαν οι μαστιγοφόροι και όποιος νέος αποσπούσε τα πιο πολλά κομμάτια και άντεχε περισσότερο τη μαστίγωση, ήταν και ο νικητής.

Η τελετή αργότερα στους μετακλασικούς χρόνους, εξελίχθηκε σε αγώνα καρτερίας (υπομονής)

όπου μαστίγωναν τους νέους μέχρι, πολλές φορές, τελικής πτώσης. Κατά τη διάρκεια της μαστίγωσης υπήρχε και η παρουσία των γονέων που ενθάρρυναν και απαιτούσαν από τους γιούς να αντέξουν κι' άλλο, όταν αυτοί έδειχναν ότι ήταν έτοιμοι να τα παρατήσουν. Έπρεπε κατά την παράδοση το αίμα που έτρεχε στο βωμό να κάνει ελαφρύτερο το ξόανο της θεάς, γεγονός που θεωρούσαν σαν θετικό σημάδι από τη θεότητα.

Όπως βλέπουμε στην εικόνα, οι νέοι πλησιάζουν στο μεγάλο βωμό μπροστά από το ναό της Ορθίας Αρτέμιδος με τους μαστιγοφόρους να τους περιμένουν κρατώντας κλαδιά του ιερού φυτού της λύγου (λυγαριάς).

Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΗΣ ΟΠΛΙΤΗΣ

Ο οπλίτης της αρχαίας Ελλάδας πήρε το όνομά του από το «όπλον», την κυκλική ασπίδα που μαζί με το κράνος, το θώρακα και τις περικνημίδες, αποτελούσαν το βασικό αμυντικό οπλισμό του. Το δόρυ και το ξίφος ήταν τα επιθετικά όπλα, ενώ για την κάλυψη και άλλων σημείων του σώματος, όπως το αριστερό χέρι, τα δύο πόδια και το υπογάστριο, υπήρχαν τα ανάλογα εξαρτήματα.

Το μέταλλο όλων των εξαρτημάτων του οπλισμού ήταν ο χαλκός εκτός από το ξίφος και την αιχμή του δόρατος που ήταν σιδερένια. Οι λόγοι που χρησιμοποιούσαν τον χαλκό ήταν ότι δεν σκουρίαζε, ήταν

ελαφρύτερος από το σίδηρο και ήταν εύκαμπτος για να προσαρμόζονται τα μέρη του οπλισμού στην ανατομία του σώματος, όπως οι περικνημίδες. Η Σπάρτη προμηθευόταν τον πολύ καλής ποιότητας σίδηρο από δικά της μεταλλεία, ενώ εισήγαγε το χαλκό και τον κασσίτερο.

Ο σπαρτιάτικος στρατός ήταν ο μόνος που είχε ομοιόμορφη εμφάνιση. Το κόκκινο χρώμα της στολής με τον καλογουαλισμένο χάλκινο εξοπλισμό, τα λοφία στα «κορινθιακού» τύπου κράνη και τα μακριά μαλλιά να αγκαλιάζουν τους ώμους τους, οι Σπαρτιάτες οπλίτες ξεχώριζαν από τους υπόλοιπους Έλληνες.

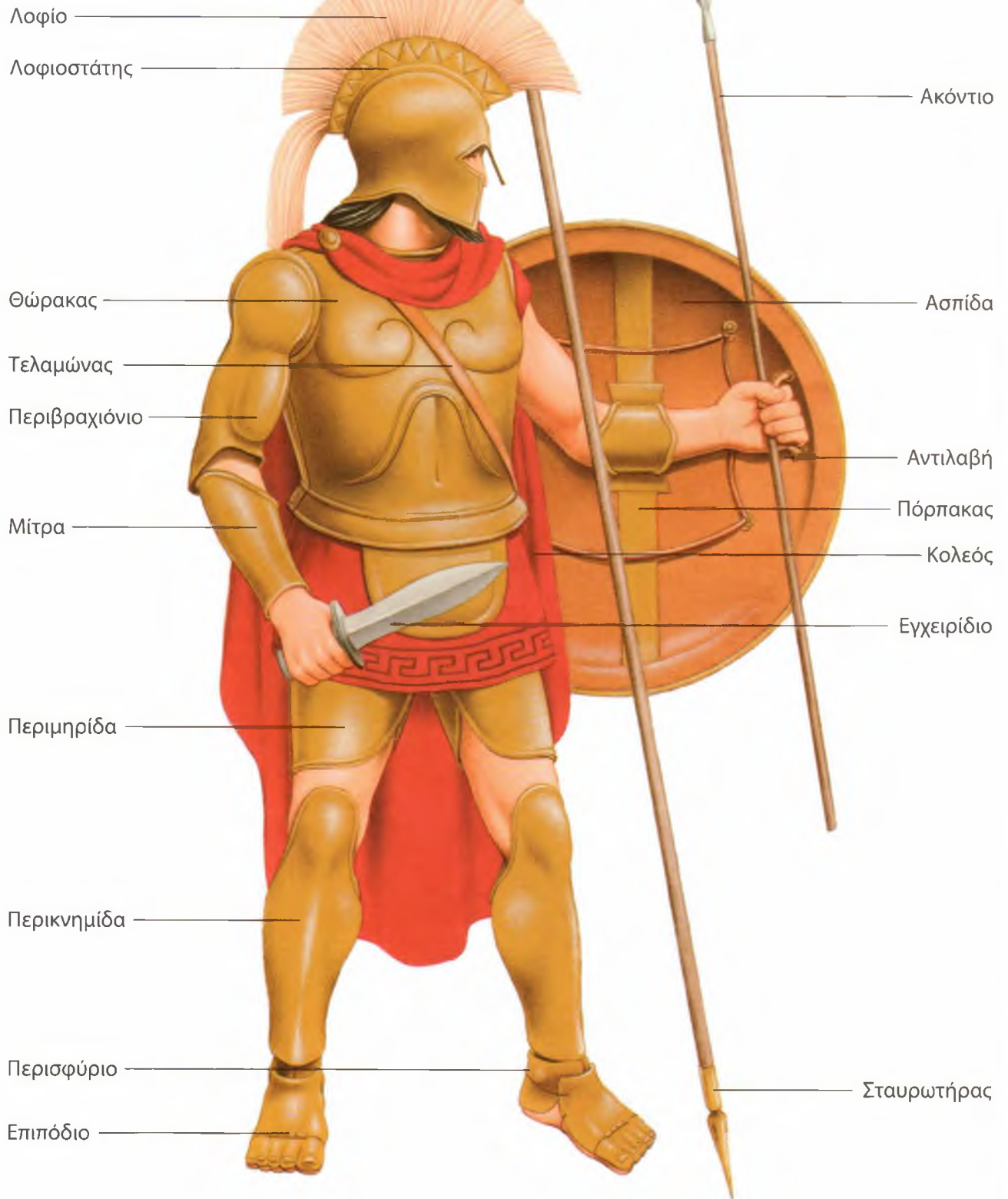

Χάλκινο ειδώλιο πολεμιστή του 6ου αιώνα π.Χ. που βρέθηκε στη Λογγά Μεσσηνίας. Έχει ύψος 16 εκατοστά και βρίσκεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αθήνα. Στο συμπληρωμένο, με το δόρυ και την ασπίδα, αυτό ειδώλιο παρατηρούμε την πλήρη εξάρτηση που μπορούσε να φέρει ένας οπλίτης της εποχής του. Εκτός από τα βασικά μέρη (κράνος – θώρακας – περικνημίδες) διακρίνουμε την πλήρη θωράκιση του δεξιού του χεριού, καθώς και την κάλυψη των δύο μηρών από περιμηρίδες με διακοσμητικές εγχαράξεις. Επισημαίνοντας και τη διακόσμηση του χιτωνίσκου με το διπλό μαιάνδρο και τη σειρά από κρόσσια στο κάτω μέρος του, το συγκεκριμένο ειδώλιο αποτελεί ένα εξαιρετικό δείγμα πανοπλίας οπλίτη.

Χάλκινο ειδώλιο πολεμιστή από τη Δωδώνη που αποδίδεται σε Σπαρτιάτη οπλίτη και βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων. Ο ψηλός τύπος λοφίου του οπλίτη χαρακτήριζε κυρίως τους αρχαίους χρόνους και σκοπός του ήταν μάλλον να φανεί ψηλότερος και επιβλητικότερος στα μάτια του αντιπάλου. Στο συγκεκριμένο αγαλματίδιο διακρίνουμε επίσης τους χαρακτηριστικούς βόστρυχους, που αγκαλιάζουν το θώρακα και το κυματοειδές μοτίβο της διακόσμησης του χιτωνίσκου.

Οπλίτης του 6ου αιώνα π.Χ. με πλήρη την πανοπλία και τον εξοπλισμό του. Αν και δεν συναντάται συχνά οπλίτης με πλήρη εξάρτηση, είναι εντυπωσιακή η εικόνα του, που θυμίζει μεσαιωνικό ιππότη, με μόνα ελεύθερα σημεία του σώματός του τις κλειδώσεις.

ΚΡΑΝΟΣ - ΛΟΦΙΟΣΤΑΤΗΣ - ΛΟΦΙΟ

Το κράνος που φορούσαν οι Σπαρτιάτες ήταν κορινθιακού τύπου. Στην κορυφή του κράνους υπήρχε

το λοφίο από τρίχες αλόγου που στερεωνόταν στο λοφιοστάτη. Πιθανόν το λοφίο να δήλωνε αξίωμα.

ΘΩΡΑΚΑΣ - ΜΙΤΡΑ

Ο «κωδωνόσχημος» θώρακας αποτελούνταν από δύο μέρη – στήθος και πλάτη – που συνδέονταν στους ώμους και στα πλάγια. Οι διακοσμητικές χα-

ράξεις απέδιδαν την ανατομία του σώματος, ενώ κάτω από το θώρακα στερέωναν τη μίτρα για την προστασία του υπογάστριου.

ΠΕΡΙΒΡΑΧΙΟΝΙΟ - ΠΕΡΙΠΗΧΙΟ

Για την προστασία του αριστερού χεριού υπήρχαν το περιβραχιόνιο για το βραχίονα και το περι-

πήχιο για τον πήχυ. Το δεξί χέρι προστατευόταν από την ασπίδα.

ΠΕΡΙΜΗΡΙΔΕΣ - ΠΕΡΙΚΝΗΜΙΔΕΣ - ΠΕΡΙΣΦΥΡΙΑ - ΕΠΙΠΟΔΙΑ

Τα εξαρτήματα αυτά, πραγματικά θωράκιζαν τα πόδια του οπλίτη. Οι περιμηρίδες ήταν για την προστασία των μηρών, οι περικνημίδες για τις κνή-

μες, τα περισφύρια για τους αστραγάλους και τα επιπόδια για τους ταρσούς και τα δάχτυλα των ποδιών.

ΔΟΡΥ - ΑΙΧΜΗ - ΣΤΑΥΡΩΤΗΡΑΣ - ΑΚΟΝΤΙΟ

Το ύψος του δόρατος υπολογίζεται ότι ήταν 2-2,5 μέτρα, η φυλλόσχημη αιχμή του και ο σταυρωτήρας είχαν μήκος 0,20-0,40 μ. Ο σταυρωτήρας εκτός του ότι έδινε με την αιχμή καλή ισορροπία στο δόρυ, όταν έσπαζε το πάνω μέρος στη μάχη, αντικαθιστούσε την αιχμή. Επίσης προστάτευε το

δόρυ από τη διάβρωση, όταν ο οπλίτης το κρατούσε κάθετα στο έδαφος.

Σε παραστάσεις αγγείων της αρχαϊκής εποχής υπήρχε και ένα δεύτερο μικρότερο δόρυ (ακόντιο) που είτε ήταν εφεδρικό όπλο είτε το εκτόξευε πριν τη σύγκρουση, όταν έφτανε κοντά στον αντίπαλο.

ΤΕΛΑΜΩΝΑΣ - ΚΟΛΕΟΣ - ΞΙΦΟΣ

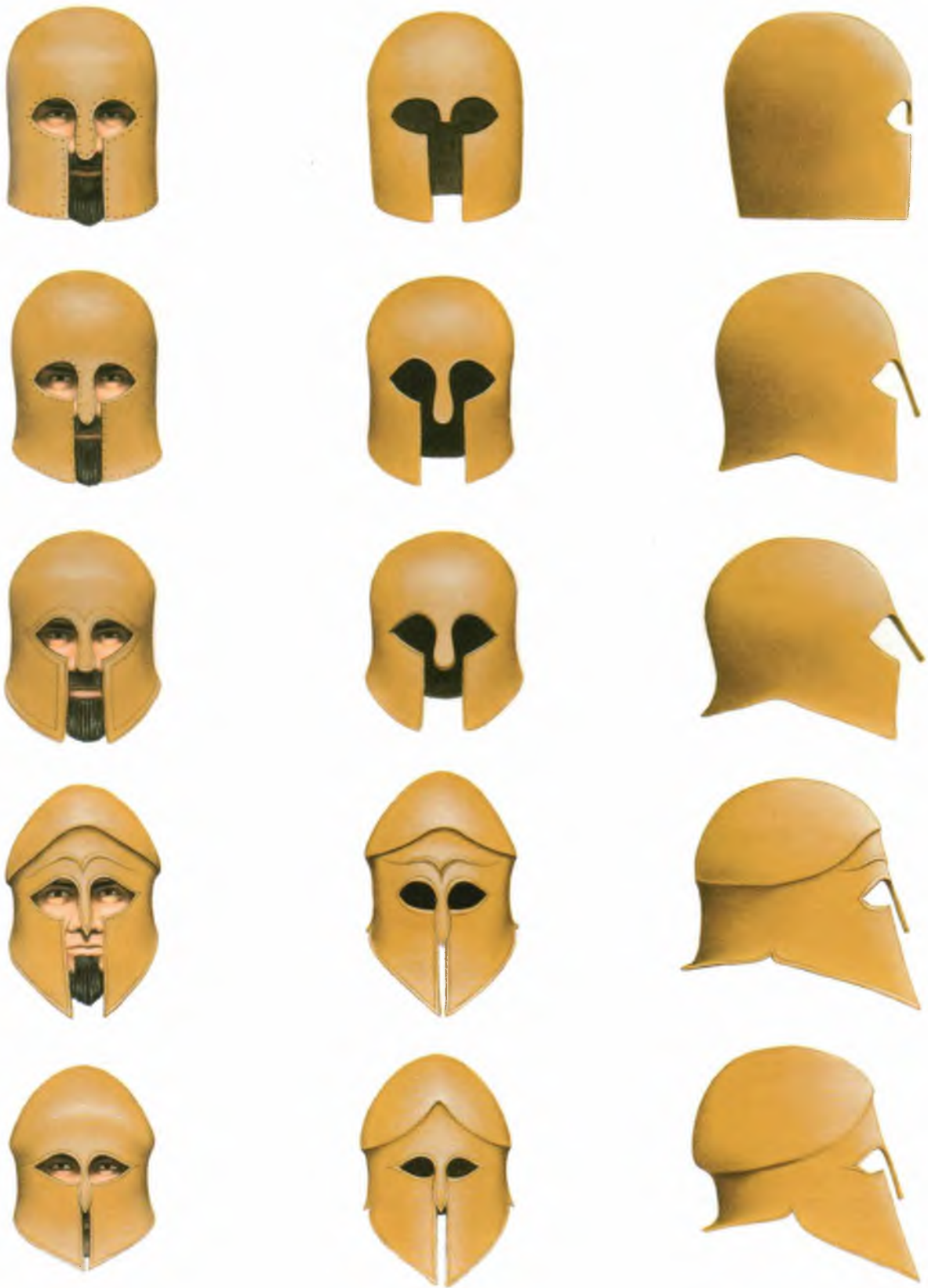
Η θήκη του ξίφους (κολεός) κρεμόταν λοξά από το δερμάτινο τελαμώννα. Το ξίφος των Σπαρτιατών, στα πρώιμα αρχαϊκά χρόνια, ήταν το μεγάλο αμφί-

στομο σπαθί (0,70μ.). Στα χρόνια όμως που εξετάζουμε το ξίφος ήταν μικρό (0,30μ.) και είναι γνωστό ως «λακωνικό εγχειρίδιο».

ΑΣΠΙΔΑ - ΠΟΡΠΑΚΑΣ - ΑΝΤΙΛΑΒΗ

Το σώμα της ασπίδας ήταν ξύλινο, η εξωτερική της πλευρά καλυπτόταν με φύλλο χαλκού και η εσωτερική της με δέρμα. Στο πόρπακα και την αντιλαβή

στερεωνόταν το χέρι, ενώ υπήρχαν χάλκινοι κρίκοι που τους διαπερνούσε δερμάτινος ιμάντας ώστε η ασπίδα να αναρτάται στην πλάτη.

Η εξέλιξη του κορινθιακού κράνους από τον 7ο έως το 5ο αιώνα π.Χ. Ο τύπος αυτός ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένος στην Πελοπόννησο, αποδόθηκε με πολλές πα-

ραλλαγές και συνεχώς τελειοποιόταν. Το κράνος ήταν φτιαγμένο από ένα σφυρήλατο έλασμα, αν και υπάρχουν δείγματα με κράνη φτιαγμένα από δύο ελάσματα.

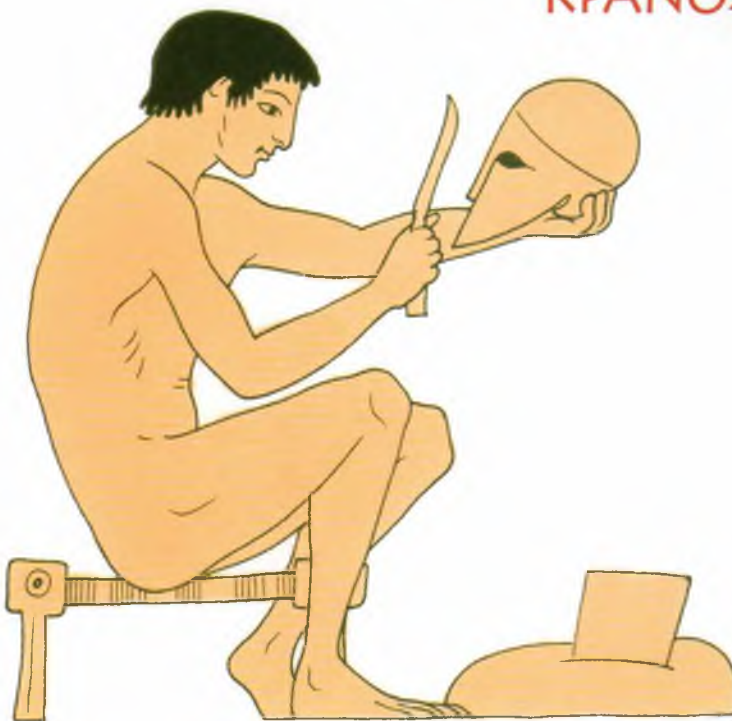
Τύποι ψηλών λοφίων.

Κράνος με δύο λοφία.

ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟ ΚΡΑΝΟΣ

Κράνος με το λοφίο εγκάρσια.

Συνήθης τύπος λοφίου.

Από τα μέσα του βου αιώνα εμφανίστηκαν καινούργιοι τύποι θώρακα. Όπως βλέπουμε στην εικόνα, ο μεταλλικός θώρακας (κέντρο) ήταν η εξέλιξη του κωδωνόσχημου θώρακα και απέδιδε πιστά την ανατομία του σώματος, ενώ κάλυπτε και τη βουβωνική χώρα. Κάτω από τον θώρακα τοποθετούσαν και σειρά δερμάτινων λωρίδων για περισσότερη προστασία.

Αριστερά και δεξιά βλέπουμε άλλους δύο τύπους θώρακα, τη σπολάδα και το λινοθήρακα, που για κάποιους μελετητές δεν είναι σίγουρο ότι χρησιμοποιήθηκαν από τους Σπαρτιάτες. Επρόκειτο για είδος κορσέ κατασκευασμένου από λινό ύφασμα (λινοθήραξ) ή από δέρμα (σπολάς), ενισχυμένο με μεταλλικές πλάκες ή φολίδες. Και οι δύο τύποι θώρακα, κατέληγαν σε μία ή δύο σειρές λωρίδων, επίσης αντίστοιχα από λινό ύφασμα ή δέρμα.

σπολάς

μεταλλικός θώραξ

λινοθήραξ

Η εικόνα θα μπορούσε να αναπαριστά Σπαρτιάτη στρατηγό λίγο πριν τη μάχη, πλαισιωμένο με τους δύο επιλεγμένους σωματοφύλακες του που συνήθως ήταν Ολυμπιονίκες ή Πυθιονίκες. Οι δύο «ιππείς» είναι στεφανωμένοι όπως ήταν, πριν τη μάχη, όλοι οι Λακεδαιμόνιοι.

Κεραμικό - μινιατούρα
σε σχήμα ασπίδας που
βρέθηκε στη Σπάρτη.
Το διακοσμητικό μοτίβο
του στροβίλου που
καλύπτει το εξωτερικό
μέρος της «ασπίδας»,
συναντάται σε πλήθος
αγγείων και εκτός
Λακωνίας. (Γραμμική
αναπαράσταση).

Σχέδιο ασπίδας από
λακωνικό αγγείο. Ο
αλέκτωρ που βρίσκεται
σε επιθετική στάση και η
οδοντωτή διακόσμηση
της στεφάνης της
ασπίδας, δήλωναν ίσως
τη στρατιωτική μονάδα
που ανήκε ο πολεμιστής
ή την καταγωγή
του. (Γραμμική
αναπαράσταση).

Στα μέσα του 5ου αιώνα, επικράτησε η άποψη ότι ένας ευκίνητος σπλίτης ήταν αποτελεσματικότερος. Αυτό ίσχυσε και για τους Σπαρτιάτες, που άρχισαν να αλλάζουν ή και να αφαιρούν μέρη της πανοπλίας τους.

Το κορινθιακό κράνος αντικαταστάθηκε από τον «πίλο» που στην αρχή ήταν σκούφος κωνικού σχήματος και φοριόταν κάτω από το κράνος. Το σχήμα

του χρησιμοποιήθηκε για να φτιαχτεί ο μεταλλικός πίλος που καθιερώθηκε τον 4ο αιώνα. Αφαίρεσαν επίσης κάθε είδους θωράκιση, καταργώντας μέχρι και τις περικνημίδες.

Τέλος αντικατέστησαν και το χιτωνίσκο, με την ελαφρύτερη «εξωμίδα» που τη φορούσαν με τέτοιο τρόπο, ώστε να απελευθερώνουν το δεξί χέρι για μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων.

Στο χάλκινο αυτό αγαλματίδιο, ύψους 14,5 εκατοστών, αναπαριστάται νεαρός άνδρας να φοράει πίλο με λοφίο. Τα κοντά μαλλιά και η έλλειψη γενειάδας δηλώνουν το πολύ νεαρό της ηλικίας του πολεμιστή που μάλλον συμμετέχει σε εορταστική πομπή. Το δόρυ και η ασπίδα που κρατούσε έχουν χαθεί.

Οπλίτης με λακωνικό
πιλοειδές κράνος και
εξωμίδα από επιτύμβια
στήλη προς τιμή του
Τεγεάτη Λίσα.

Οπλίτης με μεταλλικό
πίλο από αγγείο της Κάτω
Ιταλίας που πιθανόν
απεικονίζει Σπαρτιάτη.

Λακεδαιμόνιος οπλίτης της εποχής του
Πελοποννησιακού πολέμου (431-404 π.Χ.).
Αυτό, που ίσως ξεχώριζε τους Λακεδαιμόνιους από τους
υπόλοιπους Έλληνες οπλίτες, ήταν το κόκκινο χρώμα της
εξωμίδας και το γράμμα «Λ» στην ασπίδα. Η απόδοση του
οπλίτη είναι συνδυασμός των δύο παράπλευρων εικόνων.

ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

Στις τέσσερις ωβές (κώμες) Πιτάνη, Λίμνες, Κυνόσουρα, Μεσόα και αργότερα στις Αμύκλες, αντιστοιχούσαν αρχικά οι πέντε λόχοι των ομοίων που είχαν τα εξής ονόματα: Σαρίνας, Σίνης, Πλοάς, Μεσοάτης και Αιδώλιος. Το στράτευμα των Λακεδαιμονίων συμπλήρωναν οι περίοικοι, ο Σκιρίτης λόχος με τους 600 άνδρες και οι ειλώτες ως ψιλοί, σε ειδικές περιπτώσεις. Έτσι η Σπάρτη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και σαν ένα στρατιωτικό κέντρο μικρότερων μονάδων.

Αρχιστράτηγοι ήταν οι βασιλείς τους οποίους περιστοιχίζαν στη μάχη 300 επίλεκτοι άνδρες που ονομάζονταν «ιππείς». Ο στρατός της Σπάρτης,

όπως θα αναφέρουμε παρακάτω, αρχικά δεν διέθετε ιππικό και οι ιππείς της βασιλικής φρουράς ονομάζονταν έτσι, τιμητικά. Επίσης οι Σπαρτιάτες υποτιμούσαν το ρόλο των ψιλών (ακοντιστών, λιθοβόλων, τοξοτών κ.τ.λ.) διότι αυτοί πολεμούσαν από απόσταση, χωρίς να έρχονται σε επαφή με τον αντίπαλο. Για τους Σπαρτιάτες μόνο η μάχη σώμα με σώμα ήταν ο τρόπος που έπρεπε να μάχονται οι γενναίοι πολεμιστές.

Στο σπαρτιατικό στρατό, τον πρώτο «επαγγελματικά» οργανωμένο στρατό, υπήρχαν ειδικότητες διοικητικής μέριμνας καθώς και μεγάλος αριθμός ειλώτων στο βοηθητικό προσωπικό.

Οι Σπαρτιάτες ήταν χωρισμένοι σε 40 στρατιωτικές κλάσεις (20-60 ετών) και οι έφοροι ήταν αυτοί που ανακοίνωναν ποιες χρονιές θα συγκροτούσαν τα εκστρατευτικά σώματα. Όμως, η μυστικότητα που επέβαλε η πολιτεία και οι εσκεμμένα λάθος πληροφορίες που δίνονταν για τη δημιουργία

εντυπώσεων, δεν μας επιτρέπουν να γνωρίζουμε επακριβώς τη σύνθεση των στρατιωτικών τμημάτων. Οι λίγες αναφορές που γίνονται στα ιστορικά κείμενα αναφέρονται κυρίως στους κλασικούς χρόνους και είναι από τον Ηρόδοτο, το Θουκυδίδη και το Ξενοφώντα.

Γλυπτό από το Ηραίο της Σάμου που πιθανολογείται ότι απεικονίζει Σπαρτιάτη πολεμιστή. Όπως και να 'χει, στο μαρμάρινο αυτό γλυπτό αποδίδονται θαυμάσια τόσο τα καλοχτενισμένα μακριά μαλλιά του πολεμιστή, όσο και τα μέρη της θωράκισής του. Το κράνος είναι χαλκιδικού τύπου, ενώ ο κωδωνόσχημος θώρακας έχει εγχάρακτη και ανάγλυφη διακόσμηση. Το γλυπτό έχει συμπληρωθεί κυρίως στα χαρακτηριστικά του προσώπου ενώ το πίσω μέρος του είναι χρωματισμένο για να ξεχωρίσουν καλύτερα τα μακριά μαλλιά.

Κατά τον Ηρόδοτο, στη μάχη των Πλαταιών (479 π.Χ.) παρατάχτηκαν με αρχιστράτηγο τον Πausανία 5.000 όμοιοι, 5.000 επίλεκτοι (λογάδες) περίοικοι και 35.000 ειλωτες ελαφρά οπλισμένοι. Επί-

σης αναφέρεται και στην περίπτωση του λοχαγού Αμομφάρετου, διοικητή του Πιτανάτη (από την Πιτάνη) λόχου, που διαφώνησε με τον Πausανία και αρνήθηκε να εκτελέσει διαταγή του.

ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΣΤΗ ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΠΛΑΤΑΙΩΝ 479 Π.Χ.

5 000 ΟΜΟΙΟΙ	5 000 ΠΕΡΙΟΙΚΟΙ	35 000 ΕΙΛΩΤΕΣ	45 000 ΣΥΝΟΛΟ
--------------	-----------------	----------------	---------------

Προς το τέλος του 5ου αιώνα, εμφανίστηκε η μόρα (μοίρα) σαν η μεγαλύτερη μονάδα του στρατού. Οι μόρες, όπως και οι λόχοι, είχαν σαν μικρότερες υποδιαιρέσεις τις πεντηκοστίες και τις ενωμοτίες. Η πεντηκοστία έπρεπε να είχε αρχικά δύναμη 50 ανδρών,

ενώ η ενωμοτία κατά την ετυμολογία της λέξης, δήλωνε ομάδα ανδρών που συνδέονται με όρκο και ήταν το μικρότερο στρατιωτικό τμήμα. Φυσικά για όλα τα τμήματα υπήρχαν και οι αντίστοιχοι αξιωματικοί, όπως βλέπουμε στον πίνακα που ακολουθεί.

ΜΟΡΑ	ΛΟΧΟΣ	ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΥΣ	ΕΝΩΜΟΤΙΑ
ΠΟΛΕΜΑΡΧΟΣ	ΛΟΧΑΓΟΣ	ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΗΡ	ΕΝΩΜΟΤΑΡΧΗΣ

Ο Θουκυδίδης που δεν αναφέρεται σε μόρες, περιγράφοντας τη μάχη στη Μαντίνεια (418 π.Χ.) αριθμεί τους λόχους των Λακεδαιμονίων σε επτά. Κάθε λόχος είχε τέσσερις πεντηκοστίες και κάθε πεντηκοστία είχε τέσσερις ενωμοτίες. Αναφέρει

επίσης ότι στη πρώτη σειρά κάθε ενωμοτίας στέκονταν τέσσερις άνδρες σε παράταξη ενώ το βάθος κάθε στίχου, αν και διέφερε από λόχο σε λόχο ήταν σε γενικές γραμμές οκτώ άνδρες. Άρα μια ενωμοτία είχε δύναμη 32 άνδρες.

512 ΑΝΔΡΕΣ																
128				128				128				128				(1) ΛΟΧΟΣ
32	32	32	32	32	32	32	32	32	32	32	32	32	32	32	32	(4) ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΥΕΣ
(16) ΕΝΩΤΟΤΙΕΣ																

Ο Ξενοφών, στο έργο του «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» (378 π.Χ.) περιγράφει αρκετά αναλυτικά τόσο τη δομή του στρατού όσο και τις στρατιωτικές επιχειρήσεις των Σπαρτιατών. Κατά τον Ξενοφώντα, ο στρατός χωριζόταν σε έξι οπλιτικές μόρες και έξι μόρες ιππικού για τις οποίες θα αναφερθούμε παρακάτω. Κάθε οπλιτική μόρα είχε έναν πολέμαρχο, τέσσερις λοχαγούς, οκτώ πεντηκοντήρες και

δεκαέξι ενωμοτάρχες.

Σ' άλλο έργο του τα «Ελληνικά», ο Ξενοφών, περιγράφοντας την ατυχή για τους Σπαρτιάτες μάχη των Λεύκτρων (371 π.Χ.) αναφέρει ότι οι Λακεδαιμόνιοι παρέταξαν τις ενωμοτίες σε τρεις στίχους και ότι το βάθος της παράταξής τους δεν μπορούσε να ήταν μεγαλύτερο των 12 ανδρών. Έτσι η δύναμη μιας ενωμοτίας ήταν 36 άνδρες.

576 ΑΝΔΡΕΣ																
144				144				144				144				(1) ΜΟΡΑ
72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	(4) ΛΟΧΟΙ
36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	(8) ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΥΕΣ
(16) ΕΝΩΤΟΤΙΕΣ																

Τα στοιχεία αυτά μας οδηγούν στην άποψη ότι τους κλασσικούς χρόνους ο στρατός χωριζόταν σε μόρες που ήταν αυτόνομες και μία ή περισσότερες απ' αυτές αποτελούσαν τα εκστρατευτικά σώματα των Σπαρτιατών.

Δυστυχώς, όμως εκτός από κάποιες υποθέσεις, είναι δύσκολο να γνωρίζουμε πως ήταν δομημένος ο στρατός στα αρχαϊκά και πρώιμα κλασσικά χρόνια, όταν μάλιστα ο αριθμός των διαθέσιμων οπλιτών

ήταν μεγάλος. Αριθμός βέβαια που σιγά-σιγά μειωνόταν για να φτάσουμε στη μάχη των Λεύκτρων, όπου υπήρχαν μόνο 700 Σπαρτιάτες όμοιοι στην παράταξη των Λακεδαιμονίων από τους οποίους μάλιστα οι 400 σκοτώθηκαν.

Η ήττα από τους Θηβαίους του Επαμεινώνδα σήμανε το τέλος τόσο της κλασσικής Σπάρτης όσο και της κλασσικής παράταξης των Λακεδαιμονίων στη μάχη.

ΟΙ 300 «ΙΠΠΕΙΣ»

Σκηνή από λακωνική κύλικα με δύο οπλίτες να φορούν τις πανοπλίες τους, λίγο πριν τη μάχη. Ο ένας είναι ήδη έτοιμος και παρακολουθεί το συμπολεμιστή του που φοράει την αριστερή του περικνημίδα. Φέρει κράνος με ψηλό λοφίο, κωδωνόσχημο θώρακα, δόρυ, περιμηρίδες και περικνημίδες. Στο κέντρο διακρίνουμε το θώρακα του άλλου οπλίτη και πίσω ακουμπισμένη την ασπίδα του. Τα μαλλιά τους είναι καλοχτενισμένα και τα γένια τους περιποιημένα.

Κάπως έτσι θα ήταν και οι «ιππείς» που περιστοιχίζαν το βασιλιά στην παράταξη μάχης, όπως και οι 300 επίλεκτοι που συγκέντρωσε ο Λεωνίδας και θυσιάστηκαν στις Θερμοπύλες για την ελευθερία των Ελλήνων.

Να σημειώσουμε εδώ ότι οι έφοροι ανέθεταν σε τρεις αξιωματικούς (ιππαγρέτες) να επιλέξουν από εκατό άνδρες ο καθένας. Οι ιππαγρέτες εκτός από την επιλογή των «ιππέων» ήταν και οι διοικητές τους.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ (ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ)		
ΙΠΠΑΓΡΕΤΗΣ	ΙΠΠΑΓΡΕΤΗΣ	ΙΠΠΑΓΡΕΤΗΣ
300 «ΙΠΠΕΙΣ»		

Παράσταση από λακωνική κύλικα με ιππέα που περιστοιχίζεται από υδρόβια πουλιά και ακολουθείται από φτερωτή μορφή που κρατάει στα δύο της χέρια στεφάνια. Τα πουλιά υποδηλώνουν το χώρο του ιερού της Αρτέμιδος που βρισκόταν σε βάλτους κοντά στον Ευρώτα.

ΜΟΡΕΣ ΙΠΠΙΚΟΥ

Το ιππικό δεν έπαιξε ποτέ σπουδαίο ρόλο στο σπαρτιατικό στρατό. Μόλις μετά την ήττα από τους Αθηναίους στη Πύλο το 425 π.Χ., οι Σπαρτιάτες δημιούργησαν σώμα 600 ιππέων. Το ιππικό, που ήταν και αυτό χωρισμένο σε έξι μόρες, συνήθως έπαιρνε θέση δεξιά και αριστε-

ρά, στα πλευρά της παράταξης των Λακεδαιμονίων.

Επίσης, κάθε μόρα χωριζόταν σε δύο ουλαμούς των 50 ιππέων και κάθε ουλαμός σε δέκα στίχους των 5 ιππέων (πεμπάδες). Ο διοικητής της μόρας λεγόταν «ιππαρμόστης» και της πεμπάδος «πεμπάδαρχος».

ΙΠΠΙΚΟ

ΜΟΡΕΣ ΠΕΖΩΝ

ΙΠΠΙΚΟ

ΝΑΥΤΙΚΟ

Η Σπάρτη ποτέ δεν δημιούργησε ισχυρό πολεμικό ναυτικό και όποτε χρειαζόταν πλοία χρησιμοποιούσε αυτά των συμμάχων της, όπως των Κορινθίων. Μόλις το 480 π.Χ. στη ναυμαχία της Σαλαμίνας εμφανίστηκε για πρώτη φορά κάποιος αξιόλογος αριθμός τριήρων. Ο ναύαρχος του στόλου ήταν Σπαρτιάτης και είχε

ετήσια θητεία, οι κυβερνήτες και οι αξιωματικοί των πλοίων ήταν περίοικοι, ενώ οι κωπηλάτες ήταν είλωτες. Ο κύριος ναύσταθμος των Λακεδαιμονίων ήταν στο Γύθειο (ΒΑ του σημερινού) ενώ χρησιμοποιούσαν και τα λιμάνια της Ασίνης (Μεσσηνίας) και του σημερινού Γέρακα (περιοχή Επιδαύρου Λιμηράς).

Στο ιερό της Αρτέμιδος βρέθηκε μια πλάκα από ελεφαντόδοντο, όπου υπάρχει ανάγλυφη, μια πραγματικά εντυπωσιακή παράσταση από την αναχώρηση ενός πλοίου. Στο αριστερό μέρος της πλάκας διακρίνεται μια γυναίκα να αποχαιρετά τον άνδρα της και πιθανόν κυβερνήτη του πλοίου. Επάνω στο πλοίο υπάρχουν οπλίτες που έχουν τοποθετήσει στα πλάγια τις ασπίδες τους, για προστασία. Ο τιμονιέρης είναι στη θέση του, κάποιιοι ναύτες ανοίγουν τα πανιά, ενώ ένας άλλος στην πλώρη, ανεβάζει ένα ψάρι. Ακριβώς κάτω απ' αυτόν, στο έμβολο του πλοίου, ένας άλλος ναύτης ελέγχει, πιθανόν, τα ύφαλα του πλοίου.

Ελεύθερη απεικόνιση της αναπαράστασης στο ελεφαντόδοντο. Η αφαιρετική προσέγγιση του αρχαίου καλλιτέχνη διατηρήθηκε και στην σύγχρονη απεικόνιση.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Οι Σπαρτιάτες δεν προχωρούσαν σε καμιά στρατιωτική ενέργεια, εάν πρώτα δεν εξασφάλιζαν τη συναίνεση των θεών. Οι θυσίες αιγοπροβάτων ήταν συνεχείς καθ' όλη τη διάρκεια των επιχειρήσεων, με πρώτη αυτή του βασιλιά, που θα ήταν επικεφαλής της στρατιάς, αμέσως μετά την απόφαση για εκστρατεία.

Η θυσία γινόταν προς το Δία και αν οι οιωνοί ήταν καλοί, τότε ο πυρφόρος έπαιρνε φλόγα από το βωμό και συνόδευε πρώτος το στράτευμα μέχρι τα σύνο-

ρα της Λακωνίας. Αφού ο βασιλιάς θυσίαζε ξανά στο Δία και στην Αθηνά, η πορεία συνεχιζόταν και κάθε πρωί πριν ξημερώσει, η διαδικασία της θυσίας επαλαμβάνονταν.

Γύρω από το βωμό στέκονταν οι πολέμαρχοι, οι λοχαγοί, οι πεντηκοντήρες, οι δύο έφοροι που ακολουθούσαν το στράτευμα, οι διοικητές των σκευοφόρων, οι στρατηγοί των συμμάχων και οι αρχηγοί των μισθοφόρων, εάν υπήρχαν. Όταν τελείωνε η θυσία, ο βασιλιάς έδινε τις απαραίτητες οδηγίες.

ΟΠΙΣΘΟΦΥΛΑΚΗ

ΣΚΕΥΟΦΟΡΟΙ

ΣΥΜΜΑΧΟΙ

ΜΟΡΕΣ
ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

ΒΑΣΙΛΕΙΣ
+ ΙΠΠΕΙΣ

ΣΚΙΡΙΤΕΣ

Την εμπροσθοφυλακή της στρατιάς αποτελούσαν οι Σκιρίτες, που εκτελούσαν και χρέη ανιχνευτών. Ακολουθούσαν οι ιππείς με το βασιλιά και στη συνέχεια οι υπόλοιποι. Όταν ερχόταν η στιγμή να στρατοπεδεύσουν, οι Σκιρίτες αναλάμβαναν τη νυχτοφυλακή με τις φρουρές να ήταν συνεχώς σε επιφυλακή για να ελέγχουν και τους είλωτες που τους είχαν εκτός στρατοπέδου.

Καθ' υπόδειξη του Λυκούργου, το στρατόπεδο έπρεπε να ήταν κυκλικό και οι περιπολίες συνεχείς. Οι οπλίτες δεν έπρεπε να απομακρύνονται πολύ ούτε ακόμα και για τις προσωπικές ανάγκες τους, ενώ υπήρχε νόμος που επέβαλε σ' όλους τους Λακεδαιμόνιους να γυμνάζονται καθημερινά.

Μετά τα πρωινά γυμνάσια, ο πρώτος πολέμαρχος έδινε το πρόσταγμα για να καθίσουν και αφού έτρωγαν πρωινό έλυναν τα παπούτσια τους και αναπαύονταν. Ακολουθούσαν τα βραδινά γυμνάσια και κατόπιν δειπνούσαν ψάλλοντας ύμνους. Η μέρα τελείωνε με το βραδινό ύπνο, έχοντας για στρώμα τον οπλισμό τους. Στη σκηνή του βασιλιά, μαζί με τους ακόλουθούς του, έμεναν και οι πολέμαρχοι για να συμμετέχουν και αυτοί στα στρατιωτικά συμβούλια.

Ο βασιλιάς, επίσης, ήταν αυτός που έστελνε πρεσβευτές σε εχθρούς και φίλους για τις απαραίτητες συνηνοήσεις, ενώ δίκαιζε μέσω των ελλανοδικών ότι σχετική υπόθεση προέκυπτε. Για τις οικονομικές συναλλαγές υπήρχαν οι ταμίες και για τη διαχείριση των λαφύρων οι λαφυροπώλες.

Κατά τη διάρκεια των εκστρατειών, ο βασιλιάς ήταν ιερέας για τους θεούς και στρατηγός για τους ανθρώπους.

ΣΚΥΤΑΛΕΣ

Για την επικοινωνία της πόλης με τους εκάστοτε απεσταλμένους της, οι Σπαρτιάτες χρησιμοποιούσαν ένα ζεύγος ομοίων σκυταλών όπου τύλιγαν δερμάτινες ταινίες με γραμμένα μηνύματα. Αυτό γινόταν και με τους στρατηγούς των εκστρατευτικών σωμάτων.

Τύλιγε λοιπόν ο έφορος στη Σπάρτη την ταινία στη σκυτάλη του, έγραφε το ολιγόλογο μήνυμά του και αφού τη ξετύλιγε, την έδινε στον ταχυδρόμο. Εάν η ταινία ξετυλιγμένη έπεφτε στα χέρια των εχθρών,

αυτοί δεν ήταν δυνατό να βγάλουν κανένα νόημα. Έπρεπε να υπήρχε μια πανομοιότυπη σκυτάλη, όπως αυτή που είχε ο παραλήπτης, για να τυλιχτεί με τον ίδιο τρόπο και να διαβαστεί το κείμενο.

Όταν ο παραλήπτης ήταν μακριά, χρησιμοποιούσαν πολλούς ταχυδρόμους, οι οποίοι έπαιρναν εναλλάξ το μήνυμα και το παρέδιναν στον παραλήπτη. Η όλη διαδικασία φυσικά μας παραπέμπει στο σύγχρονο αγώνισμα της σκυταλοδρομίας.

Στην ταινία της σκυτάλης είναι ενδεικτικά γραμμένη η φράση «Αλώκαντι ται Αθήναι» που σημαίνει ότι κυριεύτηκαν αι Αθήναι. Η φράση αυτή ήταν το μήνυμα που έστειλε ο Σπαρτιάτης ναύαρχος Λύσανδρος στους εφόρους όταν κατέλαβε την Αθήνα το 404 π.Χ.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

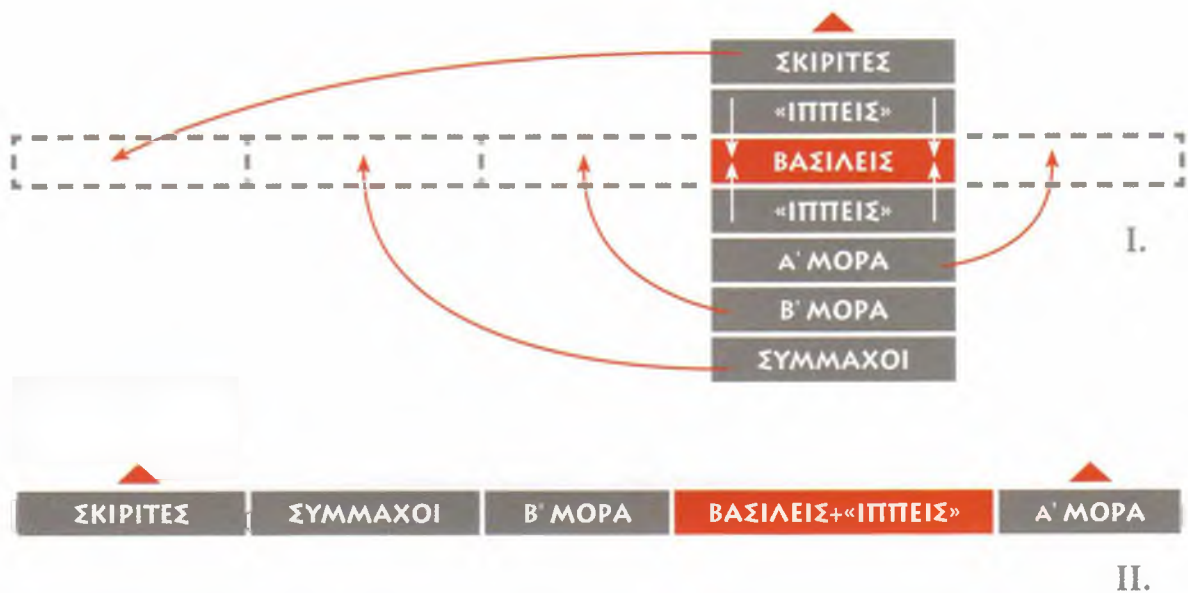
Αν κάποια στιγμή, ενώ οδηγούσε το στρατό, ο βασιλιάς αντιλαμβανόταν ότι θα ακολουθούσε μάχη, διέταζε το άγημα της πρώτης μόρας να στραφεί προς τα δεξιά (επί δόρυ), ώστε αυτός να βρεθεί ανάμεσα σε δύο μόρες, στο δεξί τιμητικό άκρο της παράταξης.

Η δεύτερη μόρα και όσες άλλες υπήρχαν, αναπτυσσόταν αριστερά του βασιλιά. Όσοι από τους ιππείς προηγούνταν στην εμπροσθοφυλακή, περιέβαλλαν μαζί με τους υπόλοιπους τον βασιλιά. Οι Σκιρίτες

όπως πάντα έπαιρναν το αριστερό άκρο.

Από τους ακόλουθους του βασιλιά, ο μεγαλύτερος σε ηλικία, όριζε ποιοι θα βρίσκονται κοντά του. Αυτοί ήταν συνήθως οι σύσκηνοί του, όπως οι μάντεις, οι γιατροί, οι αυλητές και οι αρχηγοί του στρατού. Άτομα που θα του χρειαζόταν κατά τη διάρκεια της μάχης.

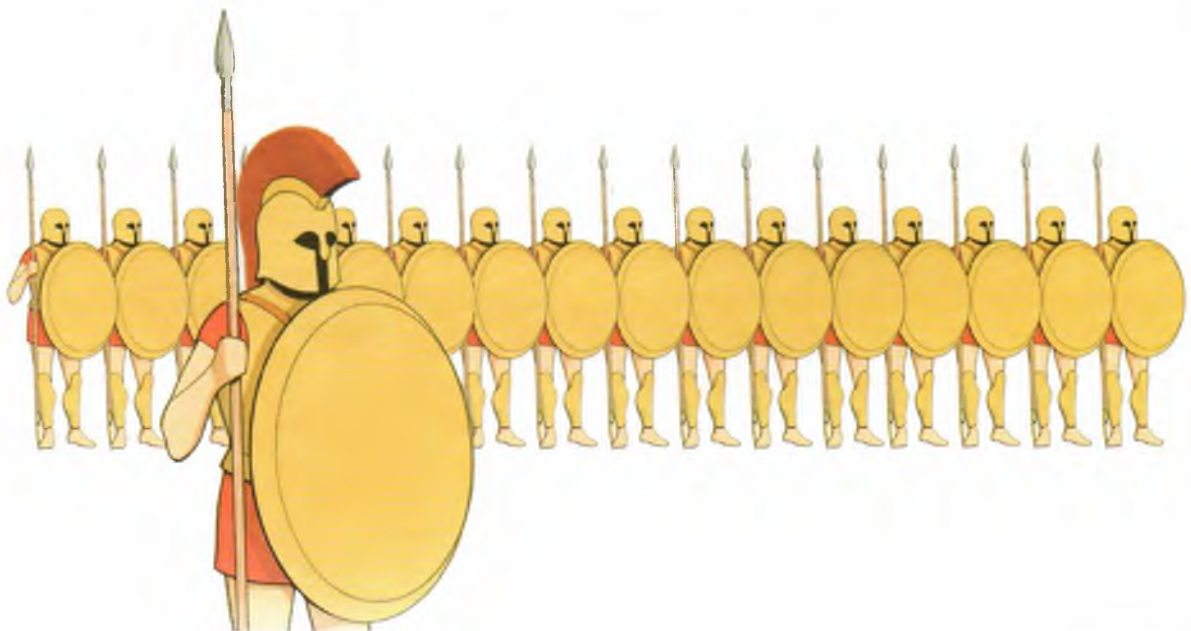
Στο σχήμα που ακολουθεί αποτυπώνεται η ανάπτυξη του στρατού των Λακεδαιμονίων από πορεία (I) σε παράταξη μάχης (II).

Η φάλαγγα σαν τεχνική μάχης, καθιερώθηκε τον 7ο αιώνα και σ' αυτό έπαιξε καθοριστικό ρόλο η ασπίδα που ήταν αμυντικό και επιθετικό όπλο.

Παρατάσσοντας τον ένα οπλίτη δίπλα στον άλλο, οι ασπίδες δημιουργούσαν ένα αδιαπέραστο «ορει-

χάλκινο τείχος» που ανέκοπτε τον αντίπαλο και συγχρόνως τον απωθούσε. Στις πρώτες σειρές τοποθετούσαν τους νεότερους και δυνατώτερους ενώ στο ακάλυπτο από ασπίδες δεξί μέρος της παράταξης, τοποθετούσαν τους καλύτερους.

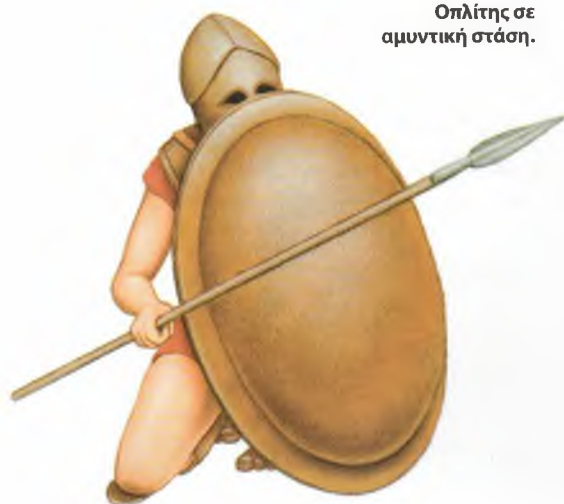
Οπλίτης «εις ανάπαυσιν».
Στάση επιφυλακής.

Οπλίτης με το δόρυ
«εις προβολήν».
Θέση μάχης.

Οπλίτης με το
«δόρυ ανασχέσθαι».
Θέση μάχης.

Οπλίτης σε
αμυντική στάση.

ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΑΝΤΙΝΕΙΑΣ (418 Π.Χ.)

Η καλή εκπαίδευση και η πειθαρχία ήταν απαραίτητα στοιχεία για τη συνοχή της φάλαγγας, καθώς ο σκοπός ήταν η διάσπαση της αντίπαλης παρατάξης και ποιοι άλλοι από τους Σπαρτιάτες θα μπορούσαν να το κάνουν καλύτερα.

Ο Θουκυδίδης περιγράφοντας τη μάχη της Μαντινείας (418 π.Χ.) δίνει αρκετές πληροφορίες για τους

σχηματισμούς των δύο αντιπάλων. Ο τρόπος ανάπτυξης των δύο παρατάξεων αποτελεί κλασικό παράδειγμα για πολλές μάχες που έδωσαν κατά καιρούς οι Σπαρτιάτες. Αντίπαλοί τους στη Μαντινεία ήταν οι Αργείοι ενώ μαζί τους παρατάχτηκαν Τεγεάτες, Αρκάδες, Ηραιείς και Μαινάλιοι. Με τους Αργείους παρατάχτηκαν Μαντινείς, Αθηναίοι, Κλεωναίοι και Ορνεάτες.

Η παράταξη των Λακεδαιμονίων είχε στη σύνθεσή της τη μεγαλύτερη ποικιλία σωμάτων που θα μπορούσε να έχει. Δεξιά και αριστερά της παρατάξης υπήρχε σπαρτιατικό ιππικό, στο αριστερό άκρο παρατάχτηκαν όπως πάντα οι Σκιρίτες και ακριβώς δίπλα τους οι Βρασιδείοι με τους Νεοδαμώδεις. Αμέσως μετά αναπτύχτηκαν οι λόχοι των Σπαρτιατών μαζί με το βασιλιά Άγη και τους 300 «ιππείς» του. Ακολου-

θούσαν οι Ηραιείς και οι Μαινάλιοι, ενώ το δεξί μέρος της παρατάξης πήραν οι Τεγεάτες μαζί μ' ένα μικρό αριθμό επίλεκτων Σπαρτιατών που τοποθέτησε ο Άγης για να ενισχύσει ακόμη περισσότερο το δεξί άκρο. Συνήθως δεξιά παρατάσσονταν οι Σπαρτιάτες, όμως επειδή η μάχη γινόταν στο μέρος των Τεγεατών, αυτοί και οι Μαντινείς πήραν τιμητικά το δεξί μέρος των δύο παρατάξεων.

Ο Θουκυδίδης, χωρίς να μπορεί να δώσει τη συνολική δύναμη των δύο παρατάξεων, αναφέρει ότι ο στρατός των Λακεδαιμονίων ήταν ολοφάνερα μεγαλύτερος. Επίσης αριθμεί τους λόχους των Λακεδαιμονίων, εκτός των 600 Σκιριτών, σε επτά και το μάκρος του μετώπου τους σε 448 άνδρες, χωρίς να ξεχωρίζει πόσοι από αυτούς ήταν

οι Σπαρτιάτες (όμοιοι).

Στην προσπάθεια όμως να συμπληρώσουμε το «παζλ» της οργάνωσης του σπαρτιατικού στρατού, προκύπτουν διάφορα «κενά» όπως αυτό της ακριβής τοποθέτησης των αξιωματικών στην παράταξη και πως αυτοί επικοινωνούσαν μεταξύ τους, ειδικά κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης.

7 ΛΟΧΟΙ

7 ΛΟΧΑΓΟΙ + 28 ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΗΡΕΣ + 112 ΕΝΩΜΑΤΑΡΧΕΣ = 147 ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ

Στη φάλαγγα των Λακεδαιμονίων στη Μαντίνεια, από τους 448 άνδρες της πρώτης σειράς, τουλάχιστον οι 147 ήταν αξιωματικοί. Δεν γνωρίζουμε όμως, πόσοι ήταν οι πολέμαρχοι και ποια η διαφορά τους με τους λοχαγούς στη συγκεκριμένη μάχη.

Διότι ο Θουκυδίδης, ενώ περιγράφει ιεραρχικά πως μεταδίνονταν οι διαταγές του Άγη πριν τη μάχη και αναφέρει όλους τους γνωστούς βαθμούς των αξιωματικών, όταν παρακάτω αριθμεί τους λόχους, δεν αναφέρεται καθόλου σε μόρες.

ΑΓΙΣ

→ ΠΟΛΕΜΑΡΧΟΙ

→ ΛΟΧΑΓΟΙ

→ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΗΡΕΣ

→ ΕΝΩΜΟΤΑΡΧΑΙ

Στη μάχη της Μαντίνειας, που τελικά κέρδισαν οι Σπαρτιάτες, συνέβη ένα ακόμη περιστατικό ανυπακοής αξιωματικών σε διαταγή του αρχιστράτηγου. Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, κάποια στιγμή και ενώ είχε αρχίσει η έφοδος, δημιουργήθηκε ένα κενό στο μέσο της παράταξης των Λακεδαιμονίων. Τότε ο βασιλιάς διέταξε τους πολέμαρχους Ιππονοΐδα και Αριστοκλή να κινηθούν από το δεξί μέρος του κέντρου με δύο λόχους και να καλύψουν το κενό.

Οι δύο πολέμαρχοι αρνήθηκαν να εκτελέσουν

τη διαταγή, διακινδυνεύοντας έτσι το αποτέλεσμα της μάχης. Οι Σπαρτιάτες τελικά κατάφεραν με τη γενναιότητά τους να διορθώσουν τα λάθη τακτικής, επικράτησαν των αντιπάλων τους και οι δύο πολέμαρχοι τιμωρήθηκαν αργότερα με εξορία.

Το γεγονός αυτό, σε συνάρτηση με τη διαφωνία του λοχαγού Αμομόφαρετου και του Πausανία στις Πλαταιές, μας κάνει να αναρωτιόμαστε για το πόσο τυφλή ήταν τελικά η υπακοή των Σπαρτιατών αξιωματικών προς τους ανωτέρους τους.

ΕΝΩΜΟΤΙΑ-ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΥΑ

Για να κατανοήσουμε, όσο βέβαια αυτό είναι δυνατόν, τόσο τους σχηματισμούς όσο και την εκτέλεση των ελιγμών του στρατού των Λακεδαιμονίων, πρέπει να αναλύσουμε τη σύνθεση μιας ενωμοτίας, καθώς και τη διάταξη της σε στίχους.

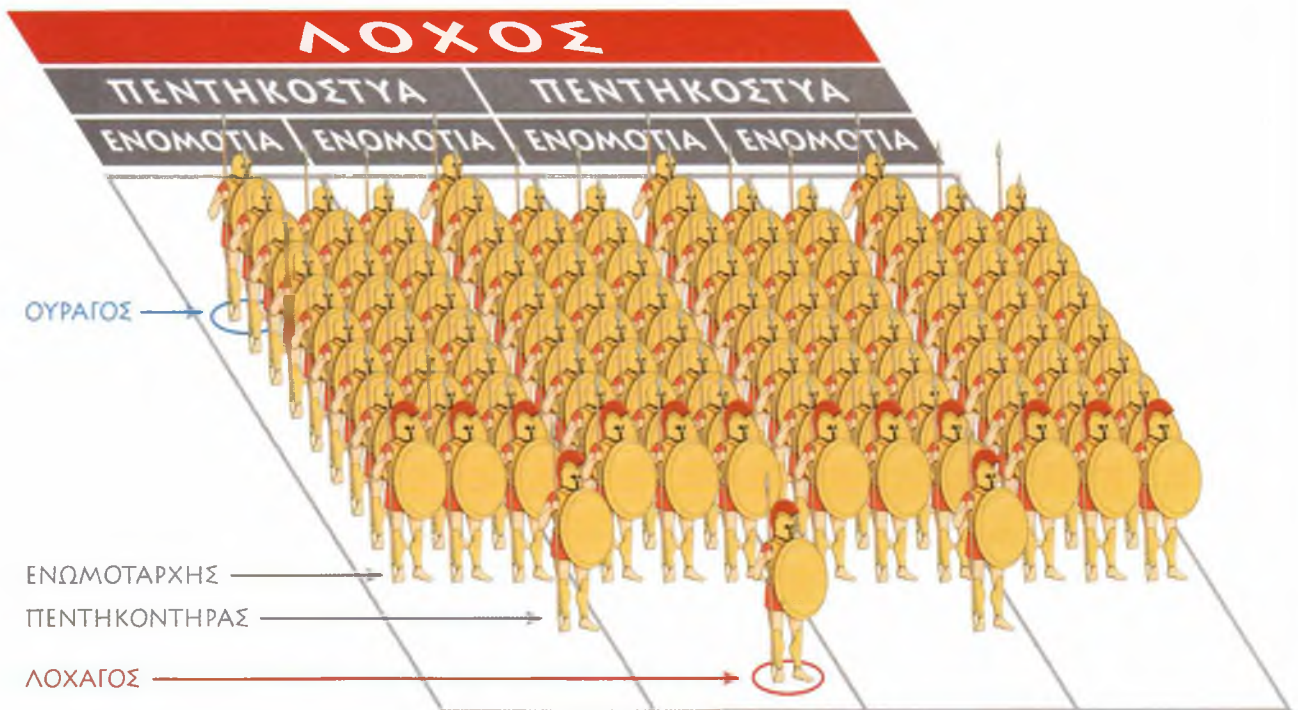
Η ενωμοτία, που ήταν ο πυρήνας του στρατεύματος, χωριζόταν σε στίχους (γραμμές) καθορίζοντας έτσι και το βάθος της παράταξης στη μάχη. Ο επικεφαλής αξιωματικός ή οπλίτης του στίχου ονομαζόταν «πρωτοστάτης», ο δεύτερος επιστάτης και ακολουθούσαν εναλλάξ πρωτοστάτες και επιστάτες, έως τον τελευταίο του στίχου τον «ουραγό».

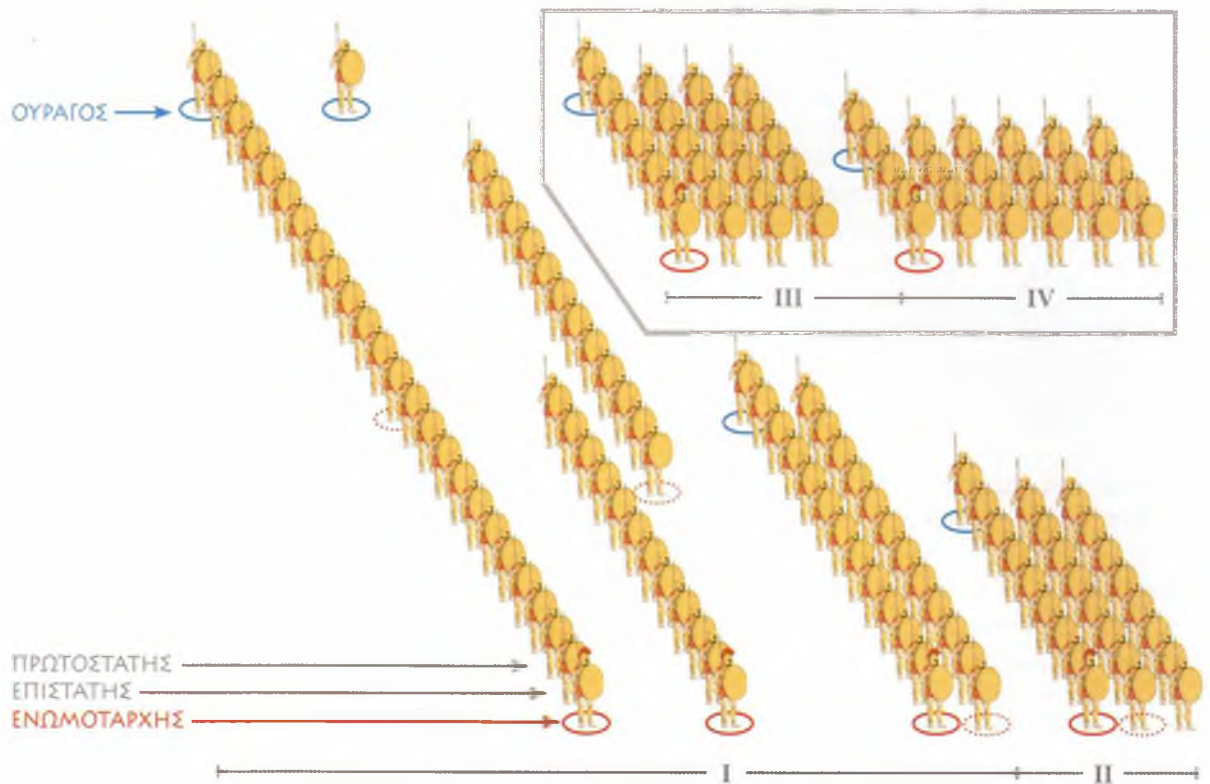
Έτσι, εκ των προτέρων, ήξερε ο καθένας τη θέση του μέσα στην ενωμοτία και όπως επισημαίνει ο Ξενοφών, στην παράταξη των Λακεδαιμονίων ήταν πολύ εύκολο να αναγνωρίσει κανείς τον κάθε οπλίτη, χωρίς να γίνει λάθος. Διότι, άλλους τους είχαν ορίσει να προηγούνται και άλλους να ακολουθούν ενώ οι ενωμοτάρχες δήλωναν με παραγγέλματα τους σχη-

ματισμούς τόσο δυνατά, όσο και οι κήρυκες.

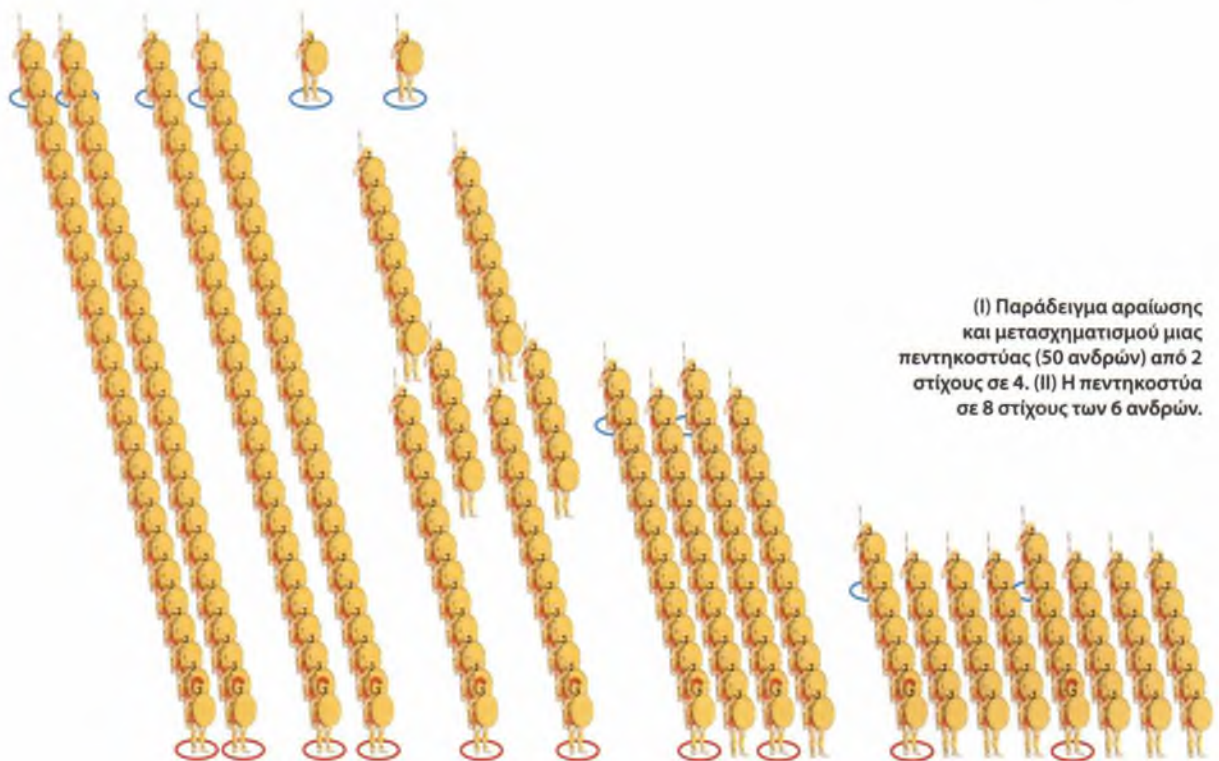
Πριν όμως αναφερθούμε στις ενωμοτίες των 32 ή των 36 ανδρών, ας υποθέσουμε ότι αρχικά, και σύμφωνα με την ετυμολογία της λέξης, η πεντηκοστία είχε δύναμη 50 άνδρες. Ταυτόχρονα, η ενωμοτία που προέρχεται από το ρήμα όμνυμι (ορκίζομαι) πρέπει να δήλωνε ομάδα αντρών που τους ένωνε κοινός όρκος. Όπως δηλαδή γινόταν στις ομάδες των κοινών συσσιτίων (15-20 άτομα), τα μέλη των οποίων είχαν δώσει όρκο να μην αποκαλύψουν ποτέ, τι συνέβαινε σ' αυτές.

Είναι λοιπόν, πολύ πιθανόν ότι από τη συνένωση δύο ενωμοτιών των 25 αντρών να προέκυψε η πεντηκοστία και δύο πεντηκοστίες να αποτελούσαν ένα «λόχο» ή «τάξη» 100 αντρών. Επίσης, πολλοί τέτοιοι λόχοι να συγκροτούσαν μεγαλύτερους λόχους ή μονάδες μονάδες που η δύναμή τους ποίκιλε ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες και τις διοικούσαν οι πολέμαρχοι.

(I) Παράδειγμα μετασχηματισμού ενωμοτίας 25 ανδρών από πορεία ενός στίχου σε παράταξη 2 στίχων, βάθους 12 ανδρών. Ο ενωμοτάρχης σταματάει και ο 13ος (πρωτοστάτης) σπλίτης έρχεται να σταθεί στα αριστερά του ενωμοτάρχη ενώ ο ουραγός στοιχίζεται στον πρώτο στίχο. (II) Η ενωμοτία σε 3 στίχους των 8 ανδρών. (III) Η ενωμοτία σε 4 στίχους των 6 ανδρών. (IV) Η ενωμοτία σε 6 στίχους των 4 ανδρών.

(I) Παράδειγμα αραίωσης και μετασχηματισμού μιας πεντηκοστίας (50 ανδρών) από 2 στίχους σε 4. (II) Η πεντηκοστία σε 8 στίχους των 6 ανδρών.

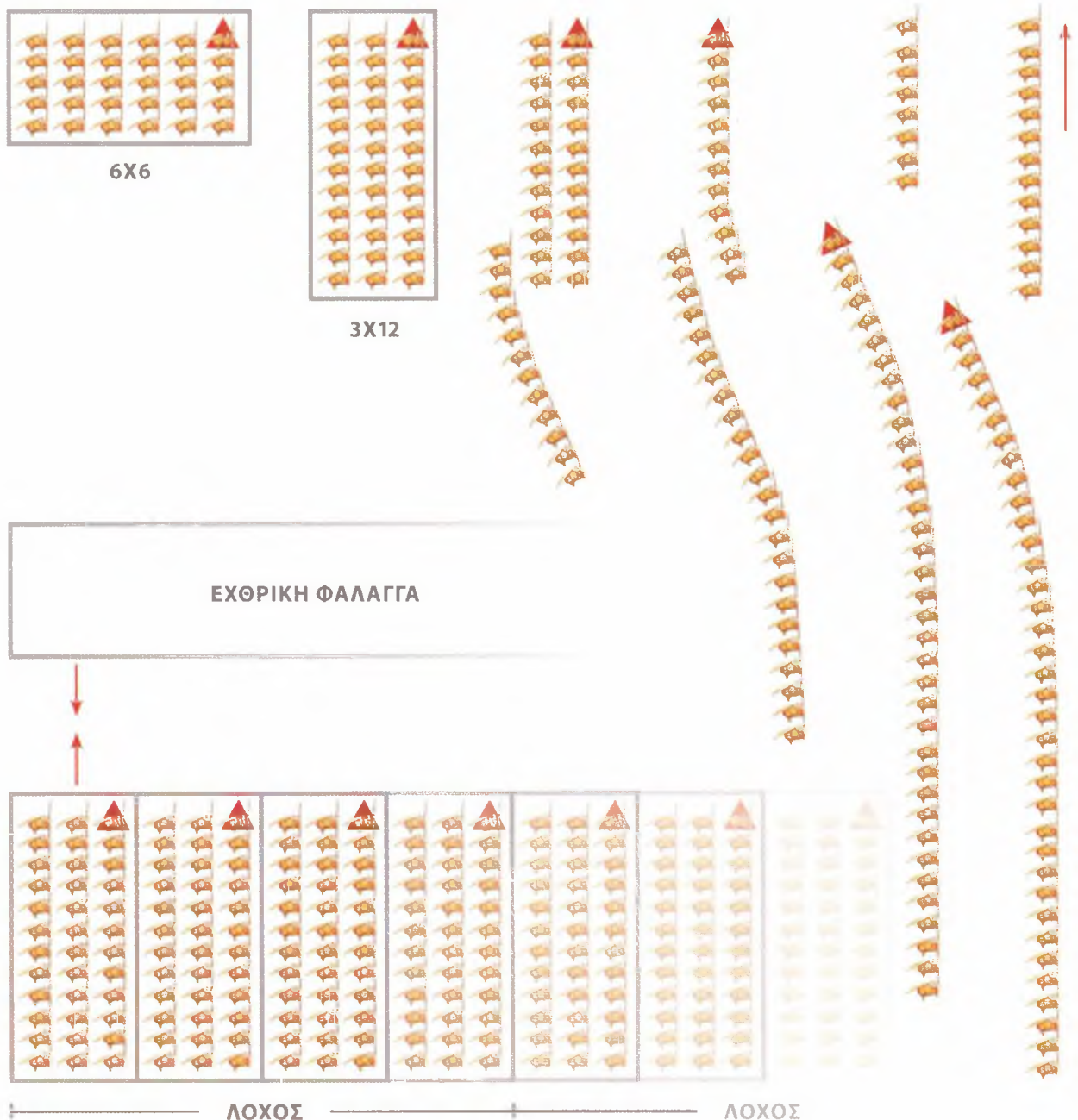
Ο Ξενοφών στο έργο του «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» περιγράφοντας τρόπους ανάπτυξης σε παράταξη του στρατεύματος, γράφει χαρακτηριστικά ότι οι Λακεδαιμόνιοι κάνουν με ευκολία αυτά που στους άλλους φαίνονται δύσκολα και αναφέρει διάφορα παραδείγματα μετασχηματισμών και ελιγμών του πεζικού από πορεία σε παράταξη μάχης.

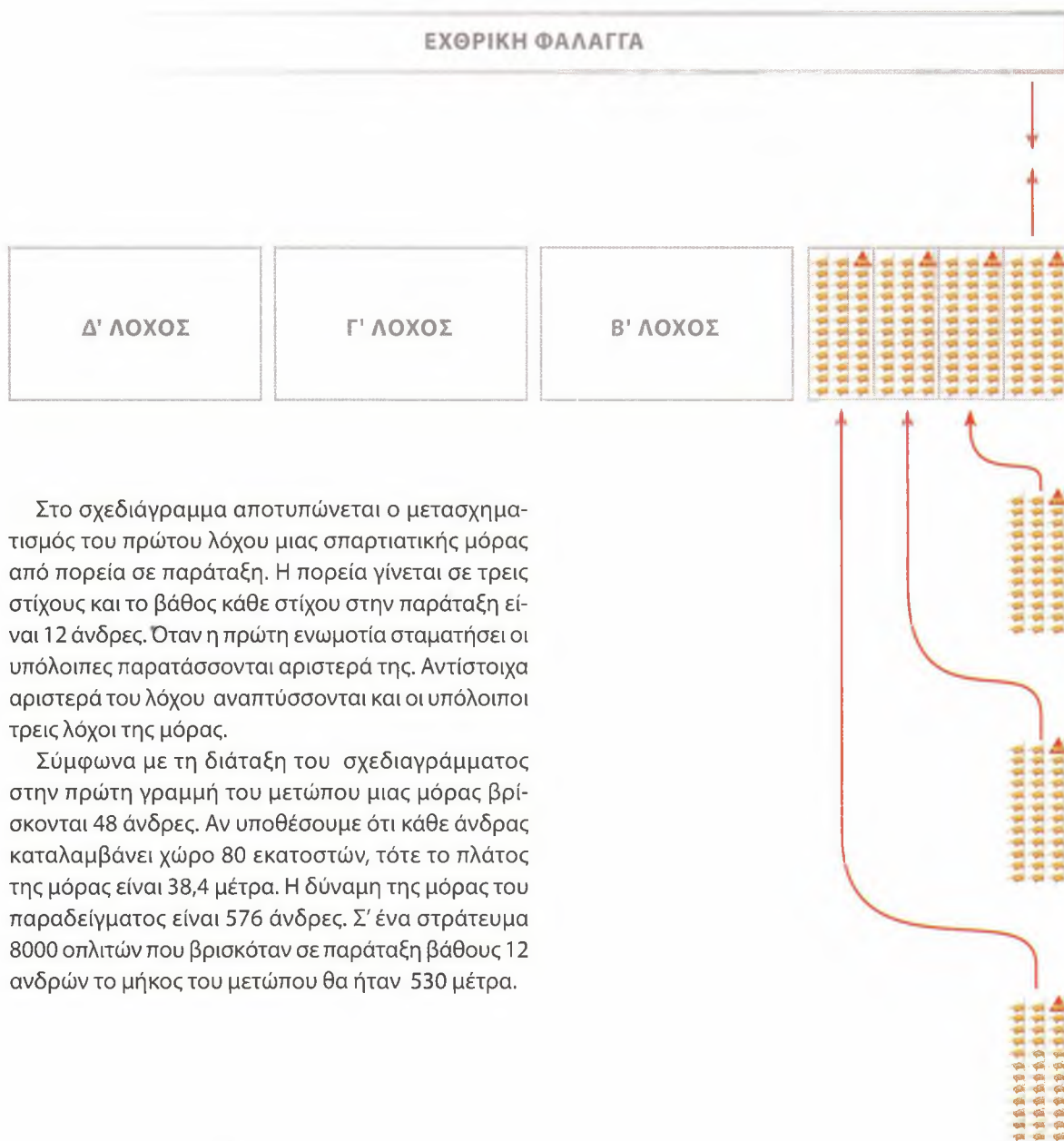
Σαν πρώτο παράδειγμα χρησιμοποιεί την εμφάνιση εχθρικής φάλαγγας από απέναντι, ενώ το στράτευμα ήταν σε πορεία «επί κέρας» (σ' ένα σίχο). Στη περίπτωση αυτή δινόταν εντολή στον ενωμοτάρχη της τελευταίας ενωμοτίας να στραφεί

«επ' ασπίδα» (προς τα αριστερά) και να συνεχίσει μέχρι να παραταχτεί όλη η φάλαγγα κατά μέτωπο προς την εχθρική.

Στο παρακάτω σχεδιάγραμμα καταγράφεται η διαδικασία στροφής της τελευταίας ενωμοτίας (36 ανδρών) και η τελική διάταξή της στη φάλαγγα σε τρεις σίχους, βάθους 12 ανδρών. Η προτελευταία ενωμοτία παρατασσόταν δεξιά της τελευταίας και ούτω καθεξής.

Από την αρχή ή αργότερα, με τα ανάλογα παραγγέλματα θα μπορούσε η ενωμοτία να παραταχτεί σε βάθος 6 ανδρών.

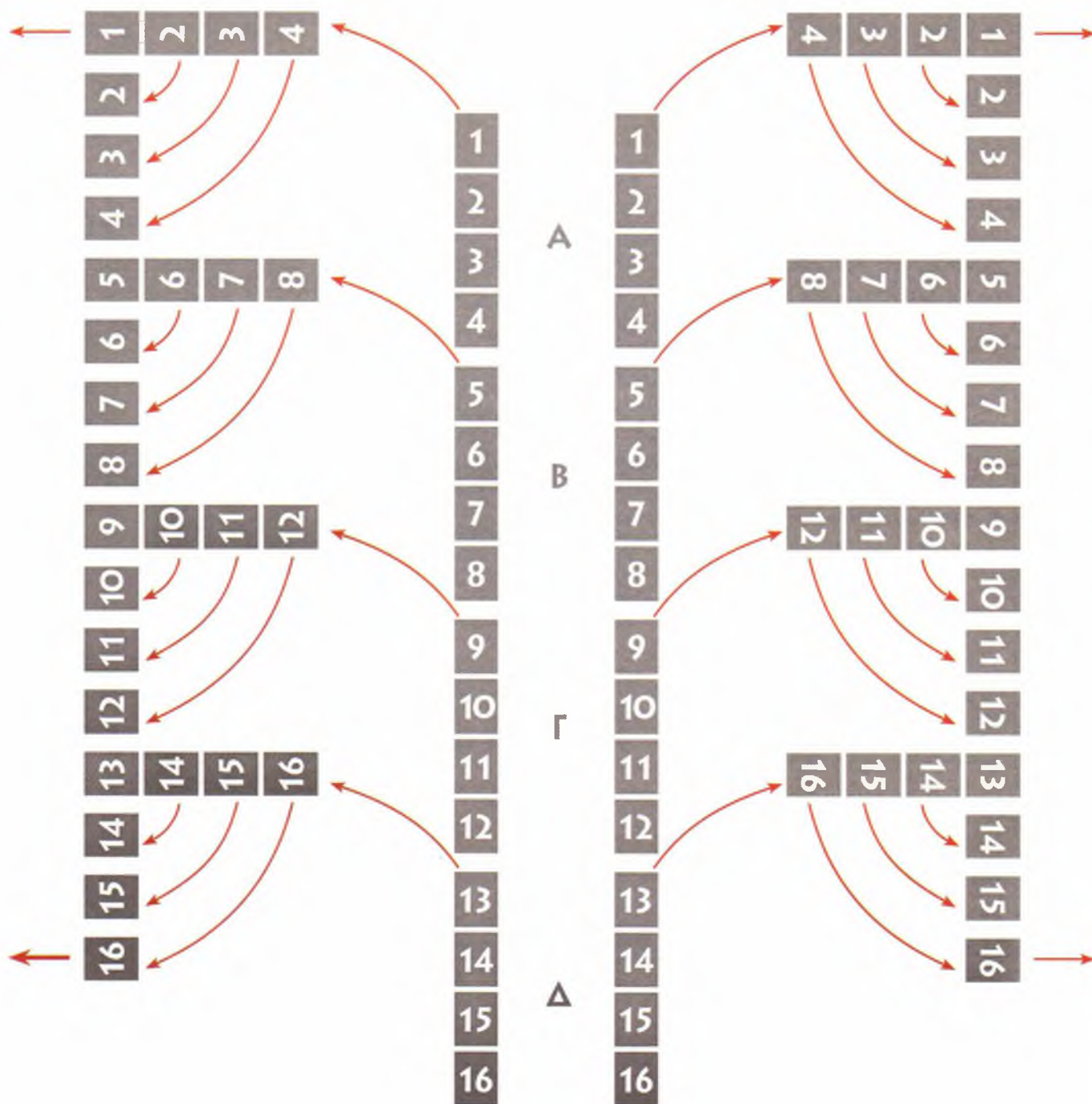

Το παραπάνω σχεδιάγραμμα αποτελεί παράδειγμα μιας υποθετικής αλλά και πολύ πιθανής παράταξης των Λακεδαιμονίων με τους συμμάχους τους. Πάντα

αριστερά οι 600 Σκιρίτες, αμέσως δίπλα τους οι σύμμαχοι και ακολουθούν οι 6 σπαρτιατικές μόρες με το βασιλιά και τους 300 «ιππείς» του στο δεξί μέρος.

Σ' άλλο παράδειγμα ο Ξενοφών αναφέρει τη περίπτωση εμφάνισης του εχθρού από δεξιά. Τότε οι Σπαρτιάτες έστρεφαν τον κάθε λόχο χωριστά έτσι ώστε ο λόχος της ουράς να βρίσκεται στη δεξιά μεριά της παράταξης. Ανάλογος ελιγμός γινόταν και

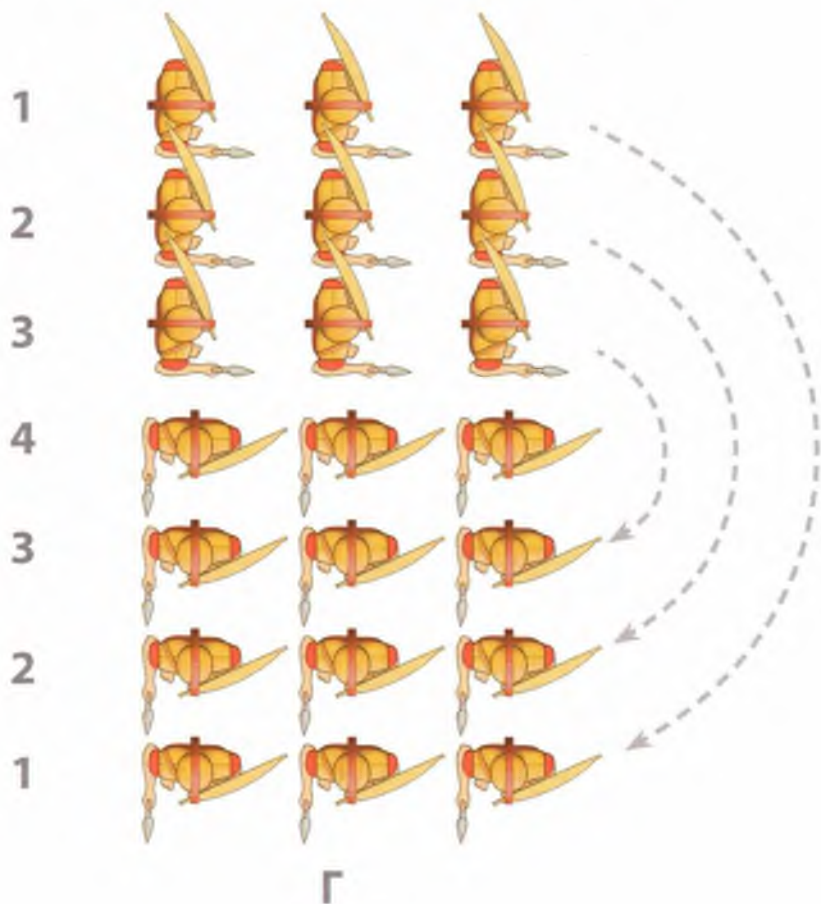
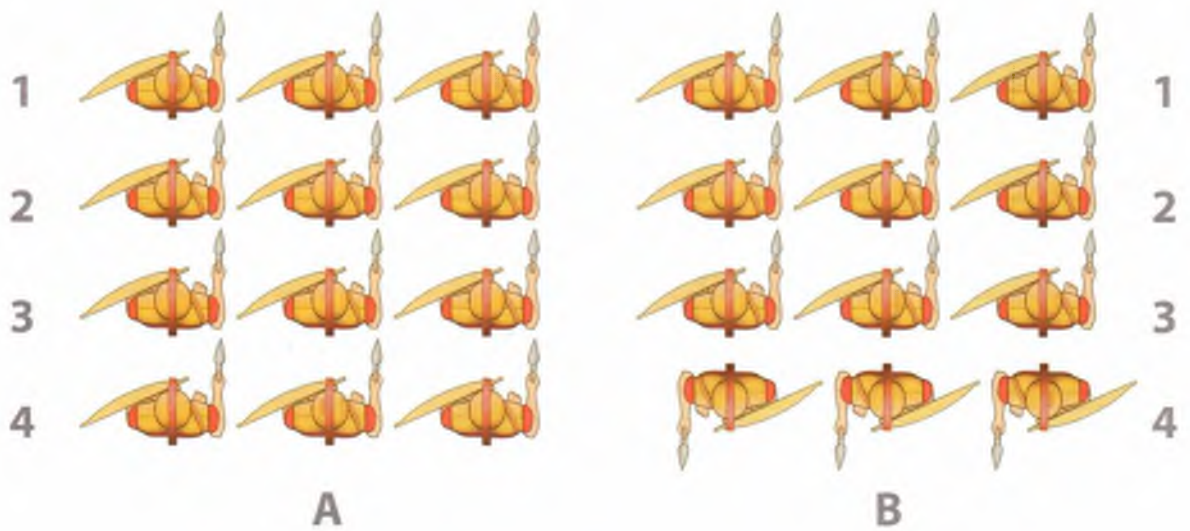
για επίθεση από αριστερά. Στο σχεδιάγραμμα που ακολουθεί αποτυπώνεται ο μετασχηματισμός μιας μόρας από πορεία σε παράταξη για την αντιμετώπιση επίθεσης είτε από δεξιά, είτε από αριστερά. Η μόρα έχει 4 λόχους (Α, Β, Γ, Δ) και 16 ενωμοτίες.

Ο Ξενοφών αναφέρεται και στην περίπτωση που ο κίνδυνος προέκυπτε από τα νώτα της παράταξης. Τότε, εξηγεί, ότι κάθε στίχος αναπτύσσεται με τέτοιο τρόπο ώστε οι πιο δυνατοί να βρίσκονται πάντα αντιμέτωποι με τους αντιπάλους. Ο στρατηγός δηλαδή, διέταξε τον εξελιγμό (μεταβολή) (B) και αυτό γινόταν με την τελευ-

ταία σειρά να κάνει επί τόπου μεταβολή και τις υπόλοιπες σειρές να έρχονται η κάθε μία μπροστά της (Γ).

Η όλη διαδικασία ονομάζεται «λακωνικός εξελιγμός» και η διαφορά του με άλλους παρόμοιους ελιγμούς της εποχής, ήταν ότι δεν έδινε στον αντίπαλο την εντύπωση της υποχώρησης.

ΟΙ ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ ΣΤΗ ΜΑΧΗ

Οι πολεμικές επιχειρήσεις γίνονταν κυρίως το καλοκαίρι και οι χώροι των αναμετρήσεων ήταν ανοικτοί, όπως οι πεδιάδες. Ο τόπος και ο χρόνος της σύγκρουσης αποφασίζονταν μετά από συμφωνία των αντιπάλων.

Πριν τη μάχη ο βασιλιάς θυσίαζε ένα κατσικάκι, με τους εχθρούς να παρακολουθούν και τους αυλητές να παίζουν ηρωικούς σκοπούς, ενώ σύμφωνα με νόμο όλοι οι Λακεδαιμόνιοι ήταν στεφανωμένοι. Επίσης δινόταν διαταγή να σιλωθούν οι ασπίδες ώστε να λάμπουν και οι νεότεροι να χρισθούν με λάδι για να ριχτούν στη μάχη με πρόσωπο φαιδρό και με ανδρεία.

Με τους πολέμαρχους να εποπτεύουν, οι ενωμοτάρχες έδιναν τις τελευταίες οδηγίες στους άνδρες τους και όταν όλα ήταν έτοιμα ο βασιλιάς έδινε το σύνθημα τραγουδώντας τον παιάνα (εμβατήριο). Υπό τους ήχους των αυλών οι Λακεδαιμόνιοι προχωρούσαν με αργό ρυθμό, τραγουδώντας όλοι μαζί το πολεμικό εμβατήριο και προκαλώντας το δέος στον αντίπαλο. Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα, η εικόνα της σπαρτιατικής φάλαγγας να πλησιάζει, έκανε τον αντίπαλο να οπισθοχωρεί και να εγκαταλείπει το πεδίο της μάχης.

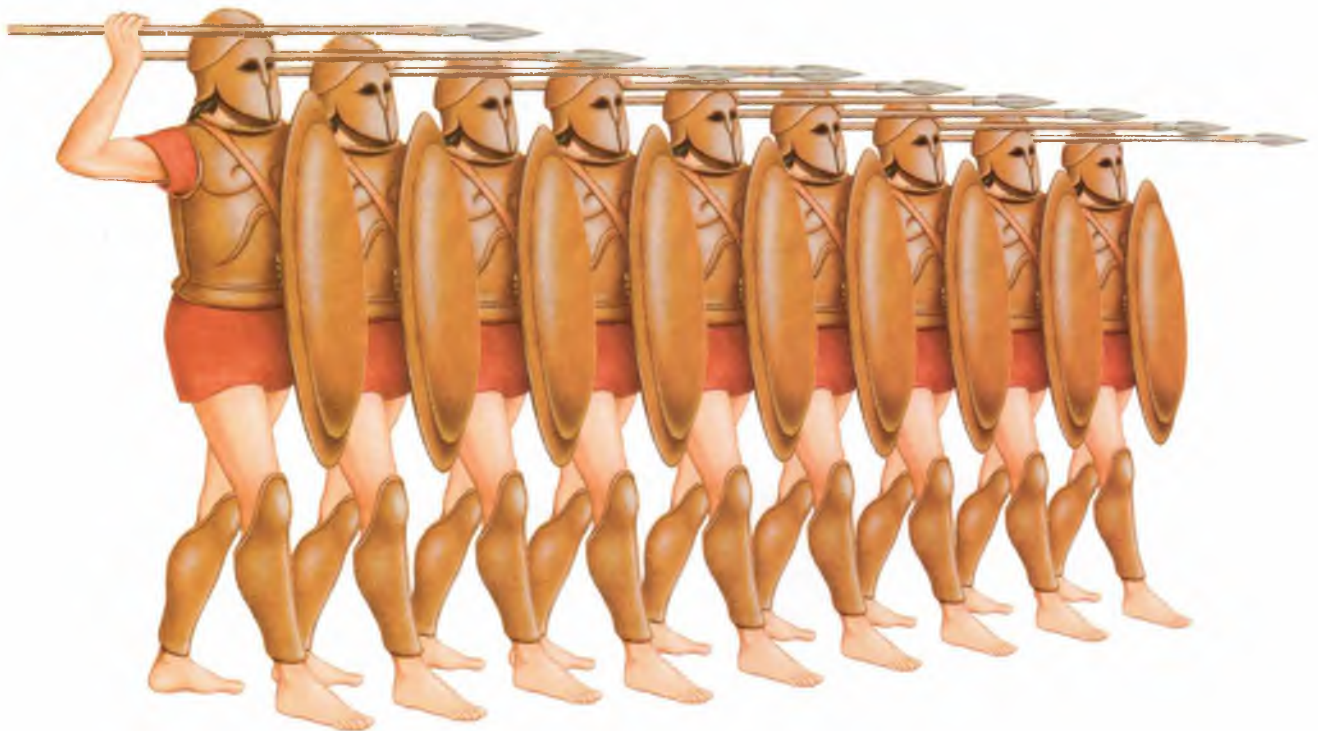
Οι πειθαρχημένοι και άριστα εκπαιδευμένοι Σπαρτιάτες των πρώτων σειρών άρχιζαν την συμπλοκή με

τα δόρατά τους σε οριζόντια θέση, ενώ οι σπλίτες των πίσω σειρών ήταν έτοιμοι να αντικαταστήσουν τους νεκρούς ή κουρασμένους συμπολεμιστές τους. Η πίεση από το σπρώξιμο με τις ασπίδες (ωθισμός) και τα κτυπήματα από τα δόρατα (δορατισμός), δημιουργούσαν ένα πραγματικό πανδαιμόνιο μέσα στο οποίο, είναι άξιο απορίας, πώς ένας στρατηγός καθοδηγούσε τα στρατεύματά του.

Ο σκοπός βέβαια στη μάχη ήταν να προκληθεί ρήγμα στην αντίπαλη φάλαγγα (παράρρηξις), να διασπαστεί η εχθρική γραμμή και να υποχρεώσουν τον αντίπαλο είτε σε φυγή, είτε να τον υπερκεράσουν και στη συνέχεια να τον κυκλώσουν (κύκλωσις)

Φυσικά για τους Σπαρτιάτες, η οπισθοχώρηση ήταν αδιανόητη πράξη και οι επιλογές τους στη μάχη ήταν δύο, νίκη ή θάνατος. Η ατίμωση για το δειλό ήταν αβάσταχτη και έτσι οι Σπαρτιάτες προτιμούσαν τον ηρωικό θάνατο από την άτιμη ζωή.

Με τη φυγή του εχθρού οι Σπαρτιάτες σε αντίθεση με τους υπόλοιπους Έλληνες, δεν κυνηγούσαν τους αντιπάλους ούτε σκύλευαν τους ηττημένους νεκρούς. Μετά τη νίκη έστηναν όπως πάντα τρόπαιο, που ήταν ένας κορμός δέντρου στολισμένος με λάφυρα.

ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

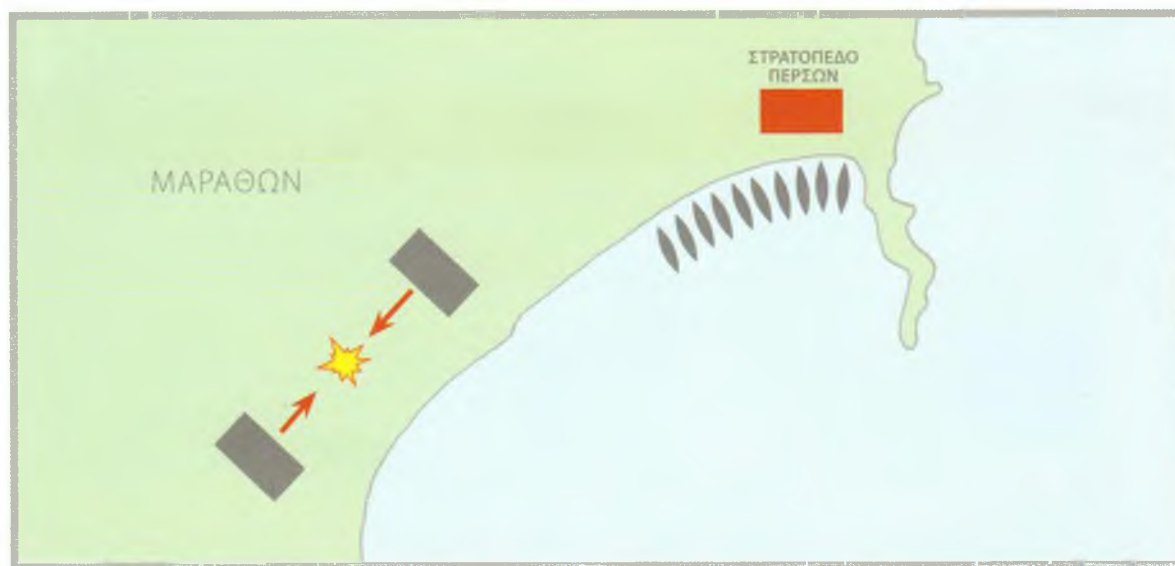
Το 490 π.Χ. όλη η Μικρά Ασία και η Μακεδονία ήταν υποτελείς στους Πέρσες. Ο βασιλιάς των Περσών Δαρείος αποφάσισε να κατακτήσει και τους υπόλοιπους Έλληνες, οργανώνοντας μια εκστρατεία εναντίον τους, με αρχηγούς το Δάτη και τον Αρταφέρνη. Παράλληλα ο Δαρείος έστειλε πρέσβεις με

διάφορες πόλεις για να ζητήσουν «γην και ύδωρ». Μερικές πόλεις υπέκυψαν και «μήδισαν», όμως οι Σπαρτιάτες, όπως και οι Αθηναίοι, παραβαίνοντας τους ιερούς νόμους και τις παραδόσεις έριξαν τους πρέσβεις σε πηγάδι, δίνοντάς τους έτσι τη γη και το ύδωρ που ζήτησαν.

Ο στόλος των Περσών ξεκινώντας από τη Σάμο κατέληξε μέσω των Κυκλάδων στην παραλία του Μαραθώνα, όπου και αποβίβασε το στρατό. Οι Αθηναίοι μαθαίνοντας την άφιξη των Περσών έστειλαν αμέσως το Φειδιππίδη στη Σπάρτη για να ζητήσει βοήθεια. Οι Σπαρτιάτες δεν αρνήθηκαν αλλά για θρησκευτικούς λόγους έπρεπε να

περιμένουν την πανσέληνο για να ξεκινήσουν. Οι Αθηναίοι αντιμετώπισαν μόνοι τους τους Πέρσες και με στρατηγό το Μιλτιάδη τους πέταξαν κυριολεκτικά στη θάλασσα. Οι δύο χιλιάδες Σπαρτιάτες που έφτασαν στο Μαραθώνα με καθυστέρηση δύο ημερών, πρόλαβαν μόνο να δουν τους νεκρούς εισβολείς.

Μετά την αποτυχία αυτή, ο Δαρείος αποφάσισε να εκστρατεύσει ο ίδιος κατά των Ελλήνων, όμως τον πρόλαβε ο θάνατος και την εκστρατεία ανέλαβε ο διάδοχός του Ξέρξης ο Α΄ (480 π.Χ.). Να σημειώσουμε εδώ ότι, όπως ο Δαρείος είχε τον Αθηναίο εξόριστο Ιππία σύμβουλό του, έτσι και ο Ξέρξης είχε στο πλευρό του τον εξόριστο Σπαρτιάτη βασιλιά Δημάρατο.

Το 481 π.Χ. με πρωτοβουλία της Σπάρτης (Συνέδριο Κορίνθου), οι ελληνικές πόλεις αποφάσισαν κοινή άμυνα εναντίον των Περσών με αρχηγούς του στρατού και του στόλου, Σπαρτιάτες. Την άνοιξη του

480 π.Χ. σε νέο συνέδριο, μετά από πρώτη απόφαση για δημιουργία αμυντικής γραμμής στα Τέμπη, ορίστηκαν τα στενά των Θερμοπυλών ως το κατάλληλο σημείο άμυνας.

Ο περσικός στρατός ξεκίνησε από τις Σάρδεις και ο στόλος από τη Φώκεια, ακολουθώντας παράλληλη πορεία την οποία είχε χαράξει ο Ξέρξης. Έτσι ο στόλος ακολουθώντας τις ακτές της Μαγνησίας αγκυροβόλησε στις Αφέτες απέναντι ακριβώς από το Αρτεμίσιο της Ευβοίας όπου βρισκόταν ο ελληνικός στόλος.

Νεαροί Σπαρτιάτες οπλίτες μεταφέρουν
στους ώμους το νεκρό συμπολεμιστή
τους. (Λακωνική κύλικα, 550 π.Χ.)

Στις Θερμοπύλες, απέναντι στους εκατοντάδες χιλιάδες Πέρσες, ο βασιλιάς της Σπάρτης Λεωνίδα ήταν επικεφαλής μιας δύναμης 7000 Ελλήνων, ανάμεσα στους οποίους βρίσκονταν και οι 300 Σπαρτιάτες, που είχε επιλέξει ο ίδιος. Για την επιλογή αυτή, απαραίτητη προϋπόθεση ήταν οι υποψήφιοι να είχαν γιούς, έτσι ώστε, μετά το σίγουρο θάνατό τους, να μη χανόταν και το γένος τους.

Παράλληλα με την άμυνα των Ελλήνων στις Θερ-

μοπύλες, στο Αρτεμίσιο, ο τεράστιος περσικός στόλος (πάνω από 1200 πλοία) είχε να αντιμετωπίσει τα ελληνικά πλοία (περίπου 200).

Αρχηγός του ελληνικού στόλου ήταν ο Σπαρτιάτης Ευρυβιάδης, όμως ο επιτελικός νους ήταν ο Αθηναίος Θεμιστοκλής. Ναύαρχος έγινε ο Ευρυβιάδης διότι ο ένας βασιλιάς της Σπάρτης ήταν στις Θερμοπύλες και ο άλλος, ο Λεωτυχίδας Β΄, έπρεπε να μείνει στην πόλη.

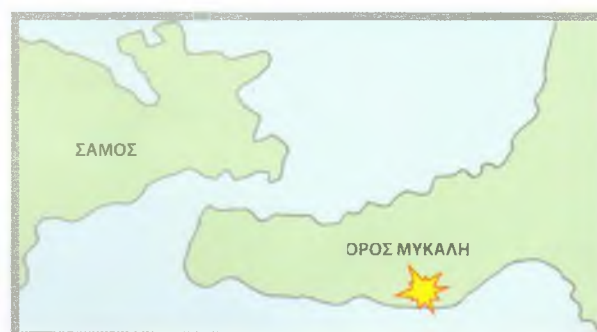
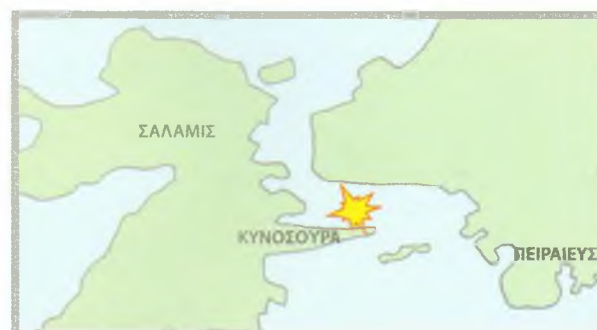

Η ελληνική αντίσταση άρχισε στα τέλη Αυγούστου από τα στενά των Θερμοπυλών. Ξημέρωσε η τέταρτη μέρα για να κυκλώσουν οι Πέρσες τους Έλληνες μετά την προδοσία του Εφιάλτη. Παράλληλα επί δύο μέρες οι ελληνικές τριήρεις απέκρουαν στο Αρτεμίσιο τις επιθέσεις του περσικού στόλου, συλλαμβάνοντας 30 εχθρικά πλοία. Όμως ο στόλος των Περσών, είχε να

αντιμετωπίσει και τον άσχημο καιρό, χάνοντας έτσι εκατοντάδες πλοία τόσο κατά την κάθοδό του στις ακτές του Πηλίου όσο και νότια της Κύμης, όταν επιχειρήσε να παρακάμψει την Εύβοια. Την τρίτη μέρα δόθηκε ναυμαχία χωρίς όμως αποτέλεσμα. Τότε οι Έλληνες μαθαίνοντας για το θάνατο του Λεωνίδα και λόγω της κακοκαιρίας αποχώρησαν προς νότο.

Στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, οι Σπαρτιάτες συμμετείχαν με 16 τριήρεις και παρατάχθηκαν στη δεξιά μεριά του στόλου, στη Κυνόσουρα. Η ναυμαχία της Σαλαμίνας και η μάχη των Θερμοπυλών αποτελούν

κορυφαίες στιγμές της παγκόσμιας πολεμικής ιστορίας και ανέδειξαν την ικανότητα των Αθηναίων στη θάλασσα, με το δαιμόνιο Θεμιστοκλή και τη γενναιότητα των Σπαρτιατών, στο πρόσωπο του θρυλικού Λεωνίδα.

Η καταστροφή του περσικού στόλου στη Σαλαμίνα, ανάγκασε τον Ξέρξη να αποχωρήσει από την Ελλάδα, αφήνοντας όμως πίσω του τον Μαρδόνιο με 300.000 στρατό. Αφού πέρασε ο χειμώνας, την άνοιξη του 479 π.Χ. οι Σπαρτιάτες οργάνωσαν ένα τεράστιο στρατό για τα δεδομένα τους, με αρχηγό τον Πausανία που ήταν κηδεμόνας του ανήλικου βασιλιά Πλειστάρχου. Ο άλλος βασιλιάς Λεωτυχίδας έγινε ναύαρχος και ηγήθηκε της ελληνικής δύναμης στη μάχη της Μυκάλης.

Ο Πausανίας οδήγησε τις ελληνικές δυνάμεις στις Πλαταιές, όπου εξόντωσε και εκδίωξε οριστικά τους

Πέρσες που είχαν μείνει στην Ελλάδα. Και στη Μυκάλη όμως, οι Έλληνες υπό τον Λεωτυχίδα νίκησαν και καταδίωξαν τους εκεί Πέρσες, αναγκάζοντάς τους να εγκαταλείψουν τη Μικρά Ασία.

Οι ελληνικές νίκες ανάδειξαν τον ηγετικό ρόλο της Σπάρτης αλλά και τις δυνατότητες των Ελλήνων, καθώς για πρώτη φορά αυτοί ενώθηκαν εναντίον του κοινού τους εχθρού.

Συνολικά οι Έλληνες συγκρούστηκαν με τους εισβολείς σε πέντε σημεία, μέχρι να τους εκδιώξουν οριστικά από τον ελληνικό χώρο.

ΜΑΧΕΣ-ΝΑΥΜΑΧΙΕΣ	ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ ΑΡΧΗΓΟΙ
ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ (480 π.Χ.)	ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ
ΝΑΥΜΑΧΙΕΣ ΤΟΥ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟΥ (480 π.Χ.)	ΝΑΥΑΡΧΟΣ ΕΥΡΥΒΙΑΔΗΣ
ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ (480 π.Χ.)	ΝΑΥΑΡΧΟΣ ΕΥΡΥΒΙΑΔΗΣ
ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΠΛΑΤΑΙΩΝ (479 π.Χ.)	ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ
ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΥΚΑΛΗΣ (479 π.Χ.)	ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΛΕΩΤΥΧΙΔΑΣ Β'

A scenic landscape featuring a range of mountains under a bright blue sky with large, white, fluffy clouds. The foreground shows dark, silhouetted hills. The overall mood is serene and majestic.

Ω ΞΕΙΝ ΑΓΓΕΛΛΕΙΝ
ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΟΙΣ
ΟΤΙ ΤΗΔΕ ΚΕΙΜΕΘΑ
ΤΟΙΣ ΚΕΙΝΩΝ ΡΗΜΑΣΙ
ΠΕΙΘΟΜΕΝΟΙ

Με την εκδίωξη των Περσών από την Ελλάδα, διαλύθηκε και ο συνασπισμός των Ελλήνων. Το 464 π.Χ. έγινε στη Σπάρτη μεγάλος και καταστρεπτικός σεισμός, γεγονός που ακολούθησε η εξέγερση των ειλιώντων (Γ΄ Μεσσηνιακός Πόλεμος). Την ίδια περίοδο οι Σπαρτιάτες είχαν να αντιμετωπίσουν και τον ανταγωνισμό της Αθήνας που οδήγησε στον τριακονταετή Πελοποννησιακό Πόλεμο, το τέλος του οποίου (404 π.Χ.) βρήκε τη Σπάρτη κυρίαρχη δύναμη σ' όλο τον ελληνικό χώρο.

Κυριαρχία όμως που η Σπάρτη δεν μπόρεσε να διαχειριστεί, καθώς η ήττα από τους Θηβαίους του Επαμεινώνδα το 371 π.Χ. στα Λεύκτρα, σήμανε και την αρχή της οριστικής παρακμής της. Ακολουθεί η εμφάνιση του Μακεδόνα βασιλιά Φιλίππου του Β΄ και της μακεδονικής ηγεμονίας που απομόνωσαν ακόμα περισσότερο τη Σπάρτη.

Οι προσωρινές (μόνο) προσπάθειες των Σπαρτιατών βασιλέων Άγη Δ΄, Κλεομένη Γ΄ και Νάβη (244-192 π.Χ.), με μεταρρυθμιστικά προγράμματα

επαναφοράς των νόμων του Λυκούργου, δεν απέτρεψαν την τελική ενσωμάτωση της Σπάρτης στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (146 π.Χ.) και το οριστικό τέλος της αυτονομίας της.

Στα ρωμαϊκά χρόνια, η Σπάρτη αποτέλεσε τουριστικό προορισμό και λειτούργησε σαν πόλη-μουσείο. Έτσι χτίστηκαν και οι κερκίδες γύρω από το ναό της Αρτέμιδος για να παρακολουθούν οι επισκέπτες αναπαραστάσεις τελετών, όπως η δι-αμασίγωση των νέων.

Η κατοπινή ιστορία της πόλης σηματοδοτείται από δύο τραγικά γεγονότα: τη λεηλασία της από τους Βησιγόθους του Αλάρικου (395 π.Χ.) και τη κατάκτησή της από τους Φράγκους του Γουλιέλμου Β΄ του Βιλλαρδουΐνου (1248 μ.Χ.), ο οποίος έκτισε και το Μυστρά.

Η σύγχρονη πόλη χτίστηκε το 1834 πάνω από την αρχαία, θάβοντας έτσι ακόμα πιο βαθιά ότι πιθανόν είχε απομείνει από «την δορυστέφανον Σπάρταν».

Στεφανωμένος νεαρός Σπαρτιάτης μεταφέρει στους ώμους του αίγα για τη θυσία πριν τη μάχη. Είναι καλοχτενισμένος, έχει αλείψει το πρόσωπό του με λάδι και ο θώρακάς του λάμπει στον ήλιο. Είναι χαρούμενος και έτοιμος να δείξει την ανδρεία του, στη μάχη που θα ακολουθήσει. Όπως αναφέρει ο Ξενοφών, οι Σπαρτιάτες θεωρούσαν ότι η ανδρεία σώζει τον άνθρωπο και ότι τους «ανδρείους» τους ακολουθεί η καλή φήμη και όλοι θέλουν να γίνουν σύμμαχοί τους. Η εικόνα είναι φανταστική και η σύνθεσή της στηρίχτηκε στο γνωστό γλυπτό του κριοφόρου.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Μελετώντας την ιστορία της αρχαίας Σπάρτης φαίνεται τελικά ότι η Σπάρτη ήταν μια ακόμη φημισμένη ελληνική πόλη της αρχαιότητας και όχι μόνο μια μυστικοπαθής και κλειστή κοινωνία. Το «μεικτό» πολιτικό σύστημα της Σπάρτης, υπήρξε πρότυπο για πολλούς Έλληνες της εποχής, ενώ τη στρατιωτική της οργάνωση χρησιμοποίησαν και εξέλιξαν οι Ρωμαίοι στις περίφημες λεγεώνες τους. Η θυσία των «300» στις Θερμοπύλες εμπνέει ακόμη και σήμερα και θεωρείται ως η μεγαλύτερη νίκη στη παγκόσμια πολεμική ιστορία, παρόλο που οι Σπαρτιάτες ηττήθηκαν στη μάχη. Βέβαια οι ιδιαιτερότητες της σπαρτιατικής κοινωνίας δημιούργησαν κακούς μιμητές και άδικους επικριτές της, γεγονός που αποδεικνύει ότι πολλοί δεν αντιλήφθηκαν τη μοναδικότητα της.

Σήμερα το μοντέλο ότι οι Σπαρτιάτες – όμοιοι ήταν ίσοι, ότι οι περίοικοι έλεγχαν τις οικονομικές δραστηριότητες και οι είλωτες ήταν δημόσιοι δούλοι αναθεωρείται συνεχώς. Διάφορες αναφορές στα αρχαία κείμενα επιβεβαιώνουν αυτή την τάση των ιστορικών. Για παράδειγμα, συχνά γίνεται αναφορά σε «πλούσιους» Σπαρτιάτες που μπορούσαν να συνεισφέρουν περισσότερα στα συσσίτια ή σε «φτωχούς» όμοιους που δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στα έξοδα των συσσιτίων, χάνοντας έτσι, τα πολιτικά τους δικαιώματα.

Επίσης στα κείμενα δεν γίνεται διαχωρισμός μεταξύ ομοίων και περιοίκων, καθώς αναφέρονται πάντα και οι δύο ως Λακεδαιμόνιοι. Όσο για τους είλωτες παραμένει το ερώτημα γιατί αυτοί δεν εξε-

γέρθηκαν, όταν αργότερα στα χρόνια του Αριστοτέλη, οι Σπαρτιάτες – όμοιοι που είχαν απομείνει ήταν μετά βίας 1000.

Μήπως, τελικά, όπως συνέβαινε σ' όλες τις πόλεις, έτσι και στη Σπάρτη, οι όμοιοι ήταν οι αριστοκράτες, οι περίοικοι αποτελούσαν τη μεσαία τάξη και οι είλωτες ήταν οι φτωχοί και κατατρεγμένοι.

Βέβαια, το θέμα των κοινωνικών τάξεων (περίοικοι – είλωτες), η ρίψη των νεογνών στον Καιάδα καθώς και η παιδεραστία στα πλαίσια της σπαρτιατικής αγωγής, αποτελούν τα τρία μεγάλα ζητήματα που προκαλούν ατελείωτες συζητήσεις μεταξύ των ιστορικών για το τι ακριβώς συνέβαινε στην πολιτεία των Λακεδαιμονίων. Τα στοιχεία που υπάρχουν από τις αρχαίες πηγές είναι ελάχιστα και έτσι οι υποθετικοί συλλογισμοί των σύγχρονων ιστορικών, πολλές φορές είναι αυθαίρετοι ή τα στοιχεία που χρησιμοποιούν παραμένουν μόνο κάποιες ενδείξεις. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα της αναφοράς του Πλούταρχου στους «αποθέτες» του Ταυγέτου, που δημιούργησε μια άνευ προηγουμένου μυθολογία για τη ρίψη των ανεπιθύμητων νεογνών στον Καιάδα.

Οι Σπαρτιάτες, όπως όλα τα θέματά τους, πιθανόν να προσπάθησαν να λύσουν διαφορετικά και το θέμα της αντιμετώπισης των τερατογεννέσεων. Η εγκατάλειψη ενός ανεπιθύμητου παιδιού σε διάφορα μέρη (ναούς, σπίτια, δάση κ.τ.λ.) υπήρχε στην αρχαία Ελλάδα και αυτό γινόταν ανεξάρτητα από το αν το νεογνό ήταν αρτιμελές ή όχι. Στη Σπάρτη φαίνεται, όμως, ότι εγκατέλειπαν μόνο τα τερατόμορφα

μωρά που στην περίπτωση της κλειστής σπαρτιατικής κοινωνίας, το φαινόμενο της τερατογέννησης μπορεί να ήταν συχνό, λόγω της ενδογαμίας που υπήρχε για τη διαίωνιση της φυλής.

Επίσης, κάποιοι ιστορικοί, θεωρούν ότι και η ειλωτία προέκυψε από μια προσπάθεια επίλυσης, από τους Σπαρτιάτες, του προβλήματος των φτωχών και ακτημόνων αγροτών με διαφορετικό τρόπο από τους υπόλοιπους Έλληνες. Την άποψη αυτή ενισχύει το γεγονός, ότι οι Σπαρτιάτες μοιράστηκαν την πλούσια γη των ευγενών Μεσσηνίων στην πεδιάδα της Στενυκλάρου, ενώ την υπόλοιπη γη της Μεσσηνίας την άφησαν στους φτωχούς ντόπιους αγρότες με όρους, όμως, υποτέλειας.

Γι' αυτό και στην εξέγερση των Μεσσηνίων, στο Β' Μεσσηνιακό πόλεμο, πρωτοστάτησαν άτομα ευγενικής καταγωγής που διεκδικούσαν να πάρουν πίσω την πλούσια γη τους από τους ομοίους της Σπάρτης. Έτσι, μετά τον πόλεμο, οι Σπαρτιάτες «ρύθμισαν» τα προβλήματα των φτωχών αγροτών εξασφαλίζοντάς τους θεσμικά, ώστε να μην κινδυνεύουν να καταλήξουν δούλοι λόγω χρεών ή να πουληθούν αυτοί και η οικογένειά τους από κάποιον ιδιοκτήτη, καθώς δεν ανήκαν σε κάποιον ατομικά. Παράλληλα, μπορούσαν στα πλαίσια της τάξης τους να δημιουργήσουν οικογένειες και να αναπαραχτούν έχοντας κάποιο εισόδημα από τις καλλιέργειες για να επιβιώσουν. Βέβαια όλα αυτά με την παραίτηση από κάθε πολιτικό ή ιδιοκτησιακό δικαίωμα.

Όσο για το θέμα της παιδεραστίας, κάποιοι ιστορικοί – κυρίως ξένοι θεωρούν ότι η συντροφικό-

τητα ενός νέου (αϊτας) και ενός ενήλικα (εισπνήλας) στα πλαίσια της σπαρτιατικής αγωγής, είχε και σεξουαλικό περιεχόμενο. Οι συζητήσεις και οι προβληματισμοί βέβαια για το θέμα αυτό δεν αφορούν μόνο τη Σπάρτη αλλά και τις άλλες ελληνικές πόλεις. Πάντως, στη Σπάρτη αυτό απαγορευόταν αυστηρά με νόμο.

Δεν είμαι ο ειδικός για να αναφερθώ περαιτέρω σ' όλα αυτά τα θέματα. Ωστόσο, διαβάζοντας κάποια κείμενα αναρωτήθηκα αν οι συγγραφείς τους ξεχνούν μια εποχή εξετάζουν ή αν υπηρέτησαν στο στρατό, γιατί μάλλον φαίνεται να μη γνωρίζουν τίποτε για τη ζωή σε στρατόπεδο ή για τη ψυχολογία των συμπολεμιστών – συντρόφων. Με αφορμή το γεγονός αυτό, θα ήθελα να αναφέρω ότι ορισμένα κείμενα ξένων ιστορικών, μου δημιούργησαν την εντύπωση μιας μεταπτυχιακής εργασίας κάποιου φοιτητή που υπερβάλλει για να ξεχωρίσει από όλα τα προηγούμενα που έχουν γραφεί, ενώ όταν διάβαζα Έλληνες ιστορικούς, ένοιωθα ότι μιλούσαν για μένα.

Αυτό, βέβαια, είναι φυσιολογικό, γιατί διαφορετικά είναι να παίζει ένας Άγγλος ηθοποιός Σαίξπηρ στα αγγλικά, από έναν Έλληνα που παίζει κάτι τόσο βρετανικό στα ελληνικά. Όπως, άλλο είναι να παίζει ένας Έλληνας ηθοποιός ελληνική τραγωδία στα ελληνικά και άλλο ένας Άγγλος στη δική του γλώσσα. Πάντως η εμπειρία, των δύο χρόνων, ενασχόλησής μου με την αρχαϊκή Σπάρτη ήταν μοναδική.

Γιώργος Μπαγανάς
Θεσσαλονίκη 2008

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΘΗΝΑ - ΣΠΑΡΤΗ	Κατάλογος της ομώνυμης έκθεσης που παρουσιάστηκε στο ΩΝΑΣΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ της Νέας Υόρκης. Επιμέλεια: Νικόλαος Καλτσάς Ελληνική έκδοση: Πολιτιστικό Ίδρυμα ΟΜΙΛΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ.
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ	«Η αυγή του Δυτικού Κόσμου» Εκδόσεις Ι. ΚΑΡΑΚΩΤΣΟΓΛΟΥ
BALTRUSCH ERNST	«Σπάρτη: Η ιστορία, η κοινωνία και ο πολιτισμός της αρχαίας λακωνικής πόλης» Εκδόσεις ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΑ
BOARDMAN JOHN	«Ελληνική πλαστική – Αρχαϊκή περίοδος». Εκδόσεις ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ
CARTLEDGE PAUL	«Οι Σπαρτιάτες». Εκδόσεις Α.Α. ΛΙΒΑΝΗ «Το μεγαλείο της Σπάρτης». Εκδόσεις ΕΝΑΛΙΟΣ «Η εικονογραφημένη ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας του Κεϊμπριτζ» Εκδόσεις Σ.Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ
CONNOLLY PETER	“Greece and Rome at war”. Εκδόσεις GREENHILL BOOKS
ΔΟΥΚΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ	«Η Σπάρτη δια μέσου των αιώνων». ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΥΡΗΞ – Νέα Υόρκη 1922
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ	«Αρχαία Αγγεία». Επιμέλεια: Μ. Τιβέριος «Αργυρά και χάλκινα έργα τέχνης». Επιμέλεια: Ι. Βοκοτοπούλου ΣΕΙΡΑ της ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ ΑΘΗΝΩΝ
EMERSON TIM	“Warfare in ancient Greece”. Εκδόσεις SUTTON
ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ	«Η γέννηση της γραφής» (1985) «Η ελληνική γραφή» (2002). ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ	«ΑΠΑΝΤΑ 5 – Τόμος 5 – Ιστοριών Ε'» Εισαγωγή – Σχόλια: Φιλολογική Ομάδα Κάκτου Μετάφραση: Α. Γεωργοπαπαδάκος Εκδότης ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ	«Η αρχαϊκή Σπάρτη του 8ου – 6ου αιώνα» Του Νικολάου Μπριγάλια, Εκδόσεις ΔΟΜΗ

JOFFROY RENE	"Vix et ses tresors". Εκδόσεις TALLANDIER
ΚΑΡΓΑΚΟΣ ΣΑΡΑΝΤΟΣ	«Ιστορία της αρχαίας Σπάρτης» Εκδόσεις GUTENBERG
ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ	«Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης». Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ
ΚΟΥΤΟΥΛΑΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ	«Η αρχαία Σπάρτη 1000 π.Χ. – 396 μ.Χ. Εκδόσεις ΔΙΟΝ
ΞΕΝΟΦΩΝ	«ΑΠΑΝΤΑ 5 – Ελληνικά 3» Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια: Φιλολογική Ομάδα Κάκτου Εκδότης ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ «Λακεδαιμονίων Πολιτεία, Αγησίλαος» Μετάφραση: Ε. Χατζηκυριάκου – Γ. Γαζής, Εκδόσεις De AGOSTINI
ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ	ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ. «Κορινθιακά και Λακωνικά» Επιμέλεια – Μετάφραση: Νικ. Δ. Παπαχατζής, ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ
ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ	ΗΘΙΚΑ-Τόμος 6 Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια: Φιλολογική Ομάδα Κάκτου Εκδότης ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ
SEKUNDA NICHOLAS	"The Spartan Army". Εικονογράφηση: Richard Hook "Greek Oplite". Εικονογράφηση: Adam Hook. Εκδόσεις OSPREY «Οι αρχαίοι Έλληνες». Εικονογράφηση: Άνγκους Μακ Μπραϊτ Εκδόσεις ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΣΚΕΨΙΣ
SNODGRASS ANTHONY	«Τα επιθετικά και αμυντικά όπλα των αρχαίων Ελλήνων» Εκδόσεις UNIVERSITY STUDIO PRESS
DE SOUZA PHILIP	"The Greek and Persian Wars 499 – 386 B.C." Εκδόσεις OSPREY
ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ ΓΕΩΡΓΙΟΣ	«Ο πόλεμος στην αρχαία Ελλάδα». Εκδόσεις ΠΑΠΑΔΗΜΑ
STRAUSS BARRY	«Η ναυμαχία της Σαλαμίνας». Εκδόσεις Α.Α. ΛΙΒΑΝΗ
ΧΡΗΣΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ	«Αρχαία Σπάρτη» Σπάρτη 1960

Χτένι από ελεφαντόδοντο που βρέθηκε στο ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος.

